

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**UNESCO DÜNYA MİRASI ALANLARINDA KORUMA VE ALAN
YÖNETİMİ STRATEJİLERİ: LETOON YÖNETİM PLANI VE ÇEVRE
DÜZENLEME ÖNERİSİ**

HAZIRLAYAN

AYBIKE YENEL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANKARA - 2020

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**UNESCO DÜNYA MİRASI ALANLARINDA KORUMA VE ALAN
YÖNETİMİ STRATEJİLERİ: LETOON YÖNETİM PLANI VE ÇEVRE
DÜZENLEME ÖNERİSİ**

HAZIRLAYAN

AYBIKE YENEL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ MÜGE BAHÇECİ

ANKARA - 2020

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tezli Yüksek Lisans Programı çerçevesinde Aybike YENEL tarafından hazırlanan bu çalışma, aşağıdaki jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 25 / 12 / 2020

Tez Adı: UNESCO Dünya Mirası Alanlarında Koruma ve Alan Yönetimi Stratejileri: Letoon Yönetim Planı ve Çevre Düzenleme Önerisi

Tez Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı - Soyadı, Kurumu)

İmza

Prof. Dr. Sema ATİK KORKMAZ, Başkent Üniversitesi

.....

Dr. Öğr. Üyesi Müge BAHÇECİ, Başkent Üniversitesi

.....

Dr. Öğr. Üyesi Pınar AYKAÇ, Orta Doğu Teknik Üniversitesi

.....

ONAY

Prof. Dr. Ömer Faruk ELALDI

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Tarih : .. / .. /

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 04 / 01 / 2021

Öğrencinin Adı, Soyadı : Aybike YENEL

Öğrencinin Numarası : 21810415

Anabilim Dalı : Mimarlık Anabilim Dalı

Programı : Mimarlık Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı : Dr. Öğr. Üyesi Müge BAHÇECİ

Tez Başlığı : UNESCO Dünya Mirası Alanlarında Koruma ve Alan Yönetimi Stratejileri:

Letoon Yönetim Planı ve Çevre Düzenlemesi Önerisi

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 116 sayfalık kısmına ilişkin, 04 / 01 / 2021 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %18'dir. Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:.....

ONAY

Tarih: .. / .. /

Öğrenci Danışmanı Unvan, Adı, Soyadı, İmza:

Dr. Öğr. Üyesi Müge BAHÇECİ

Annem'e ve Babam'a

TEŞEKKÜR

Tez konumu belirleme aŐamasından tezimi tamamlama aŐamasına kadar çok katkıda bulunan, bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım, samimiyetini her zaman hissettiren, beni doğru yönde yönlendiren ve destekleyen tez danışmanı hocam Dr. Müge BAHÇECİ'ye, en içten saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmanın hayata geçirilmesi sürecinde ve sonuca ulaştırılmasında her zaman yardımcı ve yol gösterici olan 2011-2019 yılları arası Letoon Kutsal Alanı Kazı Başkanlığı'nı yürüten hocam Prof. Dr. Sema ATİK KORKMAZ'a en içten saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam boyunca beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan maddi manevi destekleyen annem Dr. Aydanur YENEL ve babam Yük. Mimar M. Kemal YENEL'e çok teşekkür ederim.

Letoon sit alanı içinde yer alan eski köy evlerinin belgelenmesi çalışmasında desteği ve yardımı için arkadaşım Aylin YILDIRIM'a teşekkür ederim.

ÖZET

Aybike YENEL

UNESCO DÜNYA MİRASI ALANLARINDA KORUMA VE ALAN YÖNETİMİ STRATEJİLERİ: LETOON YÖNETİM PLANI VE ÇEVRE DÜZENLEME ÖNERİSİ

Başkent Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Mimarlık Anabilim Dalı

2020

Araştırmaları 1962 yılında başlanan Letoon, 1988 yılından beri UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan, Türkiye'de Üstün Evrensel Değer taşıyan arkeolojik alanlardan biridir.

Alan, Likya ve sonrasında Batı mimarisine olan etkisi ile bilinmektedir.

Son yıllarda alanların uluslararası önemini korumak amacıyla, Dünya Mirası Komitesi miras alanları için beş yıllık yönetim planları hazırlanmasını zorunlu kılmıştır. Alan yönetim planı, alanın mimari, arkeolojik, tarihi ve kültürel varlıklarının korunması ve geliştirilmesi için bir çerçeve tanımlamaktadır.

Bu tez çalışması, Letoon'un 1988'den beri sahip olmadığı yönetim planı için gerekli verileri toplayarak ve analiz ederek alanın korunması ve sunumu metodolojisine odaklanmaktadır. Bu çalışmada, Letoon Yönetim Planı önerisi için bir alan sınırı belirlenerek ve üç aşamada incelenmiştir. Letoon Kutsal Alanı ve çevresi ölçeğinde belirlenen yönetim alanı için koruma, yorumlama, sunum ve sürdürülebilir turizm yaklaşım önerileri getirilmiştir. İlk olarak, ulusal ve uluslararası platformlara erişim sağlanarak koruma, sunum ve ziyaretçi politikaları geliştirilmiştir. İkinci olarak, arkeolojik alan ve mevcut yerleşimlerin sorunlarını çözmeyi amaçlayan vizyona göre stratejiler tanımlanmıştır. Son olarak, turizm amaçlı kullanım ve dönüşüm kararlarının ardından alanın faaliyetleri için bir eylem planı hazırlanmıştır. Bu kapsamda, Letoon'un mevcut çevre düzenleme projesi revizyonunun yapılması önerilerek, sit alanı içinde yer alan, yeniden işlevlendirilecek eski köy evlerine ait bir mimari program geliştirilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Alan Yönetim Planı, UNESCO Dünya Mirası Listesi, Çevre Düzenlemesi, Yeniden İşlevlendirme, Letoon, Türkiye.

ABSTRACT

Aybike YENEL

PRESERVATION AND SITE MANAGEMENT STRATEGIES IN UNESCO WORLD HERITAGE SITES: THE MANAGEMENT PLAN AND ENVIRONMENTAL DESIGN PROPOSAL OF THE LETOON

Başkent University Institute of Science

Department of Architecture

2020

Letoon, which research began in 1962, is one of the archaeological sites as a place of Outstanding Universal Value in Turkey that has been in the UNESCO World Heritage List since 1988. The site is known for its influence on the Lycian and subsequent Western architecture.

In recent years, in order to protect the international significance of the sites, the World Heritage Committee has required preparing five-year management plans for the heritage sites. The site management plan defines a framework for the protection and enhancement of the architectural, archaeological, historical and cultural assets of the site.

This thesis focuses on the methodology of the conservation and presentation of the site by gathering and analyzing the necessary data for the management plan of Letoon which had not to have since 1988. In this study, a site boundary is proposed for the Letoon Management Plan proposal and studied in three stages. Conservation, interpretation, presentation and sustainable tourism approach proposals have been introduced for the management area determined on the scale of Letoon Sanctuary and its surroundings. Firstly, protection, presentation, and visitor policies have been developed by providing access to national and international platforms. Secondly, strategies have been defined according to the vision aiming to solve problems of the archaeological site, and existing settlements. Finally, an action plan for site activities has been prepared following decisions about usage and transformation for tourism purposes. In this context, a proposal has been made for the revision of the existing environmental design project of Letoon, and an architectural program has been developed for the old village houses which are re-functioned in the site.

KEY WORDS: Site Management Plan, UNESCO World Heritage List, Environmental Design, Re-Functioning, Letoon, Turkey.

ÖNSÖZ

Letoon, Likya Uygarlığı'nın günümüze ulaşan eşsiz değerlerine sahip en önemli kutsal alanıdır. Tarihi, kültürel ve çevresel değerlerin birleştiği Letoon Kutsal Alanı, 1988 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi ile dünyanın ortak mirası olarak kabul edilmiştir.

UNESCO 2004 yılından beri, Dünya Mirası Listesi'ne kabulde ön koşul olarak, Dünya Mirası Alanları için yönetim planı yapılmasını zorunlu kılarak, bu alanların korunması ve geleceğe aktarılmasını hedeflemektedir. Alan yönetimi miras alanlarının sürdürülebilirliğinin teminatıdır.

Bu kapsamda, Letoon'un değerlerinin korunarak gelecek kuşaklara aktarılması, bu miras üzerinde gelecek nesillerin de çalışma yapması ve ondan faydalanması amacıyla, UNESCO'nun Dünya Mirası alanlarından beklentileri doğrultusunda ilgililere büyük sorumluluk düşmektedir.

Bu tez çalışmasında, UNESCO'nun hedefleri çerçevesinde alan yönetimi stratejileri incelenerek, Letoon Kutsal Alanı için Letoon ve çevresi ölçeğinin değer, sorun ve potansiyelleri temel alınarak hazırlanan Letoon Yönetim Planı önerisi geliştirilmiştir. Letoon'un korunması, yorumlanması, sunumu, ihtiyaçları ve sorunlarına çözüm bulunması amacıyla sürdürülebilir bir yönetim politikası oluşturulmuştur.

Tezin Türkiye'de UNESCO Dünya Mirası Listesi ve Geçici Listesi'ndeki uluslararası öneme sahip diğer miras alanları için yönetim planlarının yapılmasına örnek teşkil etmesi hedeflenmiştir.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Tezin Amacı.....	6
1.2. Tezin Kapsamı.....	6
1.3. Tezin Yöntemi.....	6
1.4. Tezin Sınırları.....	9
2. UNESCO DÜNYA MİRASI VE ALAN YÖNETİMİ.....	10
2.1. UNESCO Dünya Mirası Listesi.....	13
2.1.1. Dünya Mirası Listesi'nde Türkiye.....	16
2.1.2 Dünya Mirası Listesi'ne alınma kriterleri.....	18
2.1.3. Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilme süreci.....	21
2.2. Alan Yönetimi.....	24
2.2.1. UNESCO'da alan yönetimi.....	26
2.2.2. UNESCO'nun alan yönetimi planlamasında sürdürülebilir turizm yaklaşımı.....	31
2.2.3. Türkiye'de alan yönetimi.....	36
3. TÜRKİYE'DE ALAN YÖNETİM PLANLARI.....	40
3.1. Türkiye'de Dünya Mirası Alanları İçin Yönetim Planı Çalışmaları....	42
3.1.1. Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi yönetim planı.....	43
3.1.2. Kommagene Nemrut yönetim planı.....	44
3.1.3. Ani Kültürel Peyzajı yönetim planı.....	44
3.1.4. İstanbul Tarihi Yarımada yönetim planı.....	45
3.1.5. Aphrodisias Antik Kenti alan yönetim planı.....	45
3.1.6. Efes yönetim planı.....	46

3.1.7. Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı alan yönetim planı....	46
3.1.8. Bursa ve Cumalıkızık yönetim planı.....	47
3.1.9. Çatalhöyük Neolitik Kenti yönetim planı.....	47
3.1.10. Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı yönetim planı.....	48
3.1.11. Göbekli Tepe alan yönetimi planı.....	49
3.1.12. Harran yönetim planı.....	49
3.1.13. Mudurnu Kültürel Miras Alanı yönetim planı.....	50
3.1.14. Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi yönetim planı.....	50
4. DÜNYA MİRASI LİSTESİ'NDE XANTHOS-LETOON.....	51
4.1. Xanthos-Letoon'un Üstün Evrensel Değer Kriterleri.....	55
4.2. Xanthos-Letoon'un Koruma ve Yönetimi.....	55
4.3. Xanthos-Letoon'un Yönetim Sistemi.....	56
5. LETOON YÖNETİM PLANI ÖNERİSİ.....	56
5.1. Yönetim Planı Kapsamında Yapılmış Çalışmalar.....	56
5.2. Yönetim Planı Önerisinin Amacı ve Kapsamı.....	57
5.3. Yönetim Alanı.....	59
5.3.1. Yönetim planı sınırının belirlenmesi.....	62
5.4. Paydaşların Katılımı.....	64
5.4.1. Paydaşların belirlenmesi.....	64
5.5. Alanın Tanımlanması.....	67
5.5.1. Alanın konumu.....	67
5.5.2. Alana ulaşım.....	67
5.5.3. Alan ve çevresinin tarihi yapısı.....	68
5.5.4. Alan ve çevresinin coğrafi yapısı.....	68
5.5.5. Alan ve çevresinin sosyal ve ekonomik yapısı.....	69
5.5.6. Alan ve çevresinin yönetim yapısı.....	69
5.5.7. Alanın koruma statüsü.....	70
5.5.8. Alanda yapılmış bilimsel çalışmalar.....	71
5.5.9. Alandaki mimari yapılar.....	72
5.6. Alanın Önemi ve Değerleri.....	80
5.6.1. Alanın arkeolojik değerleri.....	80
5.7. Alanın Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi.....	83
5.7.1. Alanın mevcut durum, fırsatlar ve sorunlar analizi.....	84

5.7.2. Alanın turizm potansiyeli.....	87
5.7.3. Letoon Kutsal Alanı için tanınırlık, farkındalık, sunum ve sürdürülebilir turizm yaklaşımı üzerine kamuoyu araştırması.....	90
5.8. Vizyon.....	90
5.9. Amaçlar, Hedefler ve Politikalar.....	90
5.9.1. Bilimsel araştırma ve kazı çalışmaları.....	92
5.9.2. Koruma ve restorasyon.....	93
5.9.3. Tanıtım ve turizm.....	93
5.9.4. Yerel katılım ve sosyo-ekonomik gelişim.....	93
5.9.5. Ziyaretçi yönetimi ve çevre düzenlemesi.....	94
5.10. Eylem Planları.....	94
5.11. Letoon Kutsal Alanı Çevre Düzenleme Revizyonu Önerisi.....	100
5.11.1. Eski köy evlerinin yeniden işlevlendirilmesi.....	109
5.12. İzleme ve değerlendirme.....	114
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	114
KAYNAKLAR.....	117

EKLER

EK 1: Bibliyografya – Uluslararası Koruma Mevzuatı Kabuller ve Anlaşmalar

EK 2: Letoon Kutsal Alanı için UNESCO Dünya Mirası Alanları Tanınırlığına İlişkin Farkındalık Yaratma, Sunum ve Sürdürülebilir Turizm Yaklaşımı Üzerine Kamuoyu Araştırma Raporu

EK 3: Eski Köy Evleri Rölöveleri

EK 4: Eski Letoon Kutsal Alanı Fotoğrafları Arşivi

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 2.1. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme'nin bölüm ve maddeleri	12
Tablo 2.2. Dünya Mirası Listesi'nde Türkiye'nin Dünya Mirası Alanları.....	16
Tablo 2.3. Üstün Evrensel Değer için belirlenen kriterler.....	19
Tablo 2.4. Türkiye'de alan yönetimi ile ilgili yasa ve yönetmelikler.....	36
Tablo 3.1. Türkiye'nin Dünya Mirası Alanları için hazırlanan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylı yönetim planları.....	42
Tablo 4.1. Xanthos Antik Kenti ve Letoon Kutsal Alanı yönetim sistemlerinin karşılaştırılması.....	56
Tablo 5.1. Letoon Yönetim Planı önerisi aşamaları.....	58
Tablo 5.2. Letoon değerlerinin analizi.....	80
Tablo 5.3. Letoon ve çevresinin SWOT analizi.....	83
Tablo 5.4. Letoon ziyaretçi istatistiği.....	87
Tablo 5.5. 2019 yılında Dünya Mirası Listesi'ndeki arkeolojik yerleşimlerin ziyaretçi istatistiği.....	88
Tablo 5.6. Bilimsel araştırma ve kazı çalışmaları faaliyetleri.....	95
Tablo 5.7. Koruma ve restorasyon faaliyetleri.....	96
Tablo 5.8. Tanıtım ve turizm faaliyetleri.....	97
Tablo 5.9. Yerel katılım ve sosyo-ekonomik gelişim faaliyetleri.....	98
Tablo 5.10. Ziyaretçi yönetimi ve çevre düzenlemesi faaliyetleri.....	99
Tablo 5.11. Eski köy evlerinin mekân kullanımı.....	111

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1.1. Tezin yöntem şeması.....	4
Şekil 1.2. Tezin akış şeması.....	5
Şekil 1.3. Tezin yönteminde Burra Tüzüğü süreci.....	7
Şekil 1.4. Tezin anket çalışmasının oluşma aşamaları şeması.....	8
Şekil 1.5. Tezin sınırlılıklarının belirlenmesi için incelenen arkeolojik yerleşmeler.	9
Şekil 2.1. UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınmanın önemi.....	15
Şekil 2.2. Türkiye'nin Dünya Mirası Alanları.....	17
Şekil 2.3. Dünya Mirası Listesi için değerlendirme kriterleri.....	18
Şekil 2.4. Dünya Mirası Listesi için kaydedilme süreci.....	22
Şekil 2.5. Dünya Mirası Listesi için adaylık dosyası hazırlanması.....	23
Şekil 2.6. Alan yönetimi çerçevesi.....	25
Şekil 2.7. UNESCO'nun alan yönetimi hedefleri.....	26
Şekil 2.8. Yönetim planlama süreci.....	27
Şekil 2.9. Alan yönetimi planlama aşamaları.....	28
Şekil 2.10. Sürdürülebilir turizmin boyutları.....	31
Şekil 2.11. Sürdürülebilir turizm ilkeleri.....	32
Şekil 2.12. Yönetim planları ve diğer koruma amaçlı hazırlanan planlar arasındaki bağlantı.....	38
Şekil 3.1. Türkiye'de alan yönetimi süreci.....	41
Şekil 3.2. Dünya Mirası Listesi ve Geçici Listesi için alan yönetiminin 2004 yılından itibaren zorunlu olmasından sonra Türkiye'de yönetim planı çalışmalarının başlaması.....	43
Şekil 4.1. Xanthos-Letoon ve yakın çevresi.....	51
Şekil 4.2. Xanthos Antik Kenti.....	52

Şekil 4.3. Letoon Kutsal Alanı.....	53
Şekil 4.4. Xanthos Kent Planı.....	54
Şekil 4.5. Letoon Kent Planı.....	54
Şekil 5.1. Letoon Kutsal Alanı için yapılan yönetim planı çalışmaları.....	57
Şekil 5.2. Likya yolu ve yakın çevresi yerleşmeleri.....	59
Şekil 5.3. Tlos Antik Kenti.....	60
Şekil 5.4. Pınara Antik Kenti.....	60
Şekil 5.5. Sidyma Antik Kenti.....	61
Şekil 5.6. Pydnai Antik Kenti.....	61
Şekil 5.7. Letoon ve bağlantı noktaları.....	63
Şekil 5.8. Letoon yönetim alanı sınırı önerisi.....	64
Şekil 5.9. Letoon alan yönetim sistemi önerisi.....	66
Şekil 5.10. Likya Bölgesi Antik Kentleri.....	67
Şekil 5.11. Likya Bölgesi topografya haritası.....	68
Şekil 5.12. Letoon arkeolojik sit alanı sınırları.....	70
Şekil 5.13. Letoon Kutsal Alanı vaziyet planı.....	73
Şekil 5.14. Tiyatro ve nekropol.....	74
Şekil 5.15. Teras duvarlar.....	74
Şekil 5.16. Portikolar.....	75
Şekil 5.17. Taş bahçeleri.....	76
Şekil 5.18. Letoon tapınak alanı vaziyet planı.....	76
Şekil 5.19. Leto Tapınağı.....	77
Şekil 5.20. Artemis Tapınağı.....	77
Şekil 5.21. Apollon Tapınağı.....	78
Şekil 5.22. Bizans kilisesi ve manastır.....	78

Şekil 5.23. Hadrian Çeşmesi ve kutsal yol.....	79
Şekil 5.24. Eski köy evleri.....	79
Şekil 5.25. Üç Dilli Yazıt-Trilingue.....	81
Şekil 5.26. Apollon Tapınağı'ndaki mozaik.....	82
Şekil 5.27. Arruntii Anıtı.....	82
Şekil 5.28. Letoon Çevre Düzenleme Projesi vaziyet planı.....	84
Şekil 5.29. Alanın girişi ve otoparkı.....	85
Şekil 5.30. Alandaki ziyaretçi karşılama merkezi.....	85
Şekil 5.31. Alandaki bilgilendirme levhaları ve yürüyüş yolları.....	85
Şekil 5.32. Alandaki yeraltı suyu seviyesi.....	86
Şekil 5.33. Alanın çevresindeki seralar.....	86
Şekil 5.34. Alanın çevresindeki Letoon kazı evi.....	87
Şekil 5.35. Letoon Yönetim Planı önerisinde sürdürülebilir turizm yaklaşımı.....	89
Şekil 5.36. Alandaki eski köy evlerinin ön cephe rölöve çizimi.....	100
Şekil 5.37. Alanın yakın çevresindeki seralar ve sit alanı sınırından geçen yol.....	100
Şekil 5.38. Alanın yakın çevresindeki 326 parseldeki seralar.....	101
Şekil 5.39. Alanın yakın çevresindeki 332 parseldeki seralar.....	101
Şekil 5.40. Alanın ve yakın çevresinin mülkiyet durumu.....	102
Şekil 5.41. Arkeolojik kazı alanı sınırına 326 parselin eklenmesi önerisi.....	102
Şekil 5.42. Letoon Kutsal Alanı'nda uygulanan çevre düzenlemesi.....	103
Şekil 5.43. Letoon Kutsal Alanı'nda çevre düzenleme revizyonu önerisi.....	104
Şekil 5.44. Alandaki metruk yapılar.....	105
Şekil 5.45. Alandaki eski kazı evi.....	106
Şekil 5.46. Alanın yakın çevresindeki yapı.....	106
Şekil 5.47. Letoon Çevre Düzenleme Revizyonu önerisinde mevcut girişin kaldırılması.....	106

Şekil 5.48. Alanın sınırından geçen yol ve mevcut giriş.....	107
Şekil 5.49. Alandan eski köy evlerine bakış.....	107
Şekil 5.50. Eski köy evlerinden alana bakış.....	107
Şekil 5.51. Letoon Çevre Düzenleme Revizyonu önerisinde eski köy evleri.....	108
Şekil 5.52. Eski köy evlerini yeniden işlevlendirme önerisi zemin kat planları.....	112
Şekil 5.53. Eski köy evlerini yeniden işlevlendirme önerisi birinci kat planları.....	113

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

DM	Dünya Mirası (World Heritage)
DMA	Dünya Mirası Alanları (World Heritage Sites)
DML	Dünya Mirası Listesi (World Heritage List)
DMK	Dünya Mirası Komitesi (World Heritage Committee)
ICCROM	Kültür Varlıklarını Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Uluslararası Merkezi (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property)
ICOMOS	Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (International Council of Monuments and Sites)
IUCN	Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources)
KVMGM	Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
LYP	Letoon Yönetim Planı
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization)
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme)
UNWTO	Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (United Nations World Tourism Organization)
UTMK	UNESCO Türkiye Millî Komisyonu
ÜED	Üstün Evrensel Değer (Outstanding Universal Value)
WHC	Dünya Mirası Merkezi (World Heritage Centre)

1. GİRİŞ

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), Üstün Evrensel Değer (ÜED) taşıyan doğal ve kültürel mirası, bütün insanlığın evrensel Dünya Mirası (DM) olarak kabul ederek, bu değerlerin korunması ve tanıtılması için gerekli işbirliklerinin sağlanması ve toplumlarda ortak mirasa sahip çıkacak farkındalık ve bilinç oluşturulması amacıyla çalışmalar yürütmektedir [1].

UNESCO tarafından bir değerın Dünya Mirası Listesi (DML)'ne alınması, bu mirasın dünyada eşi benzeri olmadığı anlamına gelmektedir. Liste'ye seçilen doğal, kültürel ve bilimsel açılarından istisnaî değerlere sahip Dünya Mirası Alanları (DMA) koruma altına alınarak gelecek nesillere aktarılmaktadır. Bu alanlara hak ettiği değer verilerek, daha görünür olmaları sağlanmaktadır.

Dünya Mirası Listesi, Birleşmiş Milletler'e üye devletler tarafından imzalanan, 1972 yılında UNESCO tarafından kabul edilen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme kapsamında başlamıştır. Bu Sözleşme'nin uygulanması ve Liste'ye seçilecek DM alanlarının belirlenmesi için Dünya Mirası Komitesi (DMK) kurulmuştur. UNESCO adına sekreteryaya görevini üstlenmesi ve Komite'ye danışmanlık yapması için Dünya Mirası Merkezi (WHC)'nin kurulması ile 1972 Sözleşmesi'ni kabul eden üye devletlerin Merkez'e adaylık başvurusuyla DML süreci başlamaktadır.

UNESCO'nun danışsal organları olan Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS), Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) ve Kültür Varlıklarını Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Uluslararası Merkezi (ICCROM) uzmanlarının başvuruları değerlendirmesi sonunda tamamlanan süreç sonrası aday miraslar DMK'nin kararı doğrultusunda DM statüsü kazanarak DML'ne alınmaktadır [2].

2019 yılı itibariyle Dünya genelinde Sözleşme'ye Taraf 167 Devlet'in katılımıyla Liste'de kayıtlı 1121 kültürel ve doğal miras yer almaktadır. Bu DMA'nın 869'u kültürel, 213'ü doğal, 39'u ise karma (kültürel-doğal) mirastır. Her yıl gerçekleşen DMK toplantıları ile DM alanlarının sayıları artmaktadır [3].

Türkiye Sözleşme'yi 1983 yılında imzalayarak DML sürecine dâhil olmuştur. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (KVMGM) tarafından ÜED'e sahip alanlar için adaylık çalışmaları yürütülmektedir. Bu çalışmalar sonucunda 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin DML'nde 18 miras alanı bulunmaktadır. Bu DMA'ndan biri de 1988 yılında Liste'ye alınan Xanthos-Letoon'dur [1].

Xanthos-Letoon Anadolu'nun güneybatı kesiminde, sırasıyla Antalya ve Muğla illeri sınırları içinde yer alan iki komşu arkeolojik yerleşimlerdir. Bu iki DM alanı, Demir Çağı'nın en önemli kültürlerinden biri olan Antik Likya Uygarlığı'nın eşsiz mimari örneklerini temsil etmektedir. Anadolu, Yunan, Roma ve Bizans uygarlıklarının sürekliliğini ve birleşimini belirgin bir şekilde göstermektedir [4].

Antalya ilinde yer alan Xanthos, Antik Çağ'da Likya Bölgesi'nin idari merkezidir. Likya Birliği'nin M.Ö. 2. yüzyılda başkenti olmuştur. M.S. 7. yüzyıldaki Arap akınlarına kadar, sırasıyla Pers, Roma ve Bizans egemenliğine giren kent, yerleşen her uygarlığın değerlerini taşımaktadır. Likya gelenekleri, Hellenistik ve Roma Dönemi etkileri yapılarda görülmektedir [5].

Muğla ilinde Xanthos'a 4 kilometre uzaklıktaki Letoon, Antik Çağ'da su kaynağı ve su perileri ile ilişkili 'kutsal alan' olarak, Likya Bölgesi'nin dinsel ve siyasal önem taşıyan kutsal merkezidir. Hellenistik Dönem'de Likya Birliği'nin aldığı yönetim kararları topluma burada ilan edilmiştir [6]. Alanda Likya dilinde önemli metinlerin olduğu taş yazıtlar bulunmaktadır.

Letoon Kutsal Alanı M.S. 7. yüzyıla kadar dini yapılarıyla kesintisiz bir dini gelişim örneğidir. Çok tanrılı dinlerden ilahi dinlere kesintisiz bir kutsallık kavramının izlerinin olduğu Letoon'da arkeolojik kalıntılar M.Ö. 8. yüzyıla kadar gitmektedir. Kutsallık kavramının Hristiyan Dönemi yapılarındaki yansıması mevcuttur. Bir yeraltı su kaynağı ve kayalıklar etrafında şekillenen bu alanın en önemli özelliği Likya'nın anıtsal ahşap mimarisinin izlerini barındırmasıdır. Bu yerel mimarinin Hellenistik mimariye olan etkisi somut olarak görülmektedir.

UNESCO toplumların geçmişteki yaşamları hakkında bilgi veren, bu özgün miras alanlarının etkin olarak korunması amacıyla, 2004 yılından itibaren DML'nde olan ve Liste'ye adaylık başvurusunda bulunacak alanlar için yönetim planı hazırlanması zorunluluğu getirmiştir. Bu kapsamda, miras alanlarının bütün yönleriyle korunarak sürekliliğinin sağlanması hedeflenmiştir.

Alan yönetimi planı; katılımcı planlama yöntemiyle, bütüncül yaklaşımla ve tüm paydaşların eşgüdümüyle, kültürel mirasın korunması için kullanılan bir yol haritası, bir araçtır [7]. DML'nde olmasına rağmen, Letoon Kutsal Alanı'nın bir yönetim planı bulunmamaktadır.

Tez çalışmasının amacı ÜED'e sahip Letoon Kutsal Alanı için sürdürülebilir bir şekilde geleceğe aktarılması misyonunu üstlenerek, alan yönetim planı hazırlama sürecine rehberlik edecek yönetim planı ile vizyon, hedef ve eylemler belirlemektir.

Tez çalışması Letoon Yönetim Planı (LYP) önerisi hazırlanması doğrultusunda, Şekil 1.1. ve Şekil 1.2.'de gösterildiği üzere altı bölümde ele alınmıştır:

Birinci bölümde, çalışmanın konusu ile ilgili genel bir giriş yapılarak, amacı, kapsamı, yöntemi ve sınırları ortaya konulmuştur. Çalışmayı destekleyici kullanılan araştırma yöntemleri açıklanmıştır.

'UNESCO Dünya Mirası ve Alan Yönetimi' başlıklı ikinci bölüm, diğer bölümlerin geliştirilmesinde referans olması için iki aşamada ele alınmıştır. İlk olarak araştırmanın kavramsal çerçevesini oluşturan tanımlar açıklanmıştır. UNESCO, Dünya Mirası ve Dünya Mirası Listesi açıklanarak, miras alanlarının Liste'ye alınma kriterleri ve süreci irdelenmiştir. Türkiye'nin DML ve Geçici Listesi'ndeki miras alanları hakkında bilgi verilmiştir. İkinci olarak UNESCO tarafından Dünya Mirası Alanları için yapılması zorunlu kılınan alan yönetiminin tanımı yapılarak, UNESCO'nun alan yönetimi stratejileri değerlendirilmiştir. UNESCO'nun alan yönetimi planlamasındaki sürdürülebilir turizm yaklaşımına değinilmiştir. Türkiye'de alan yönetimi ile ilgili çalışmaların literatürüne yer verilmiştir.

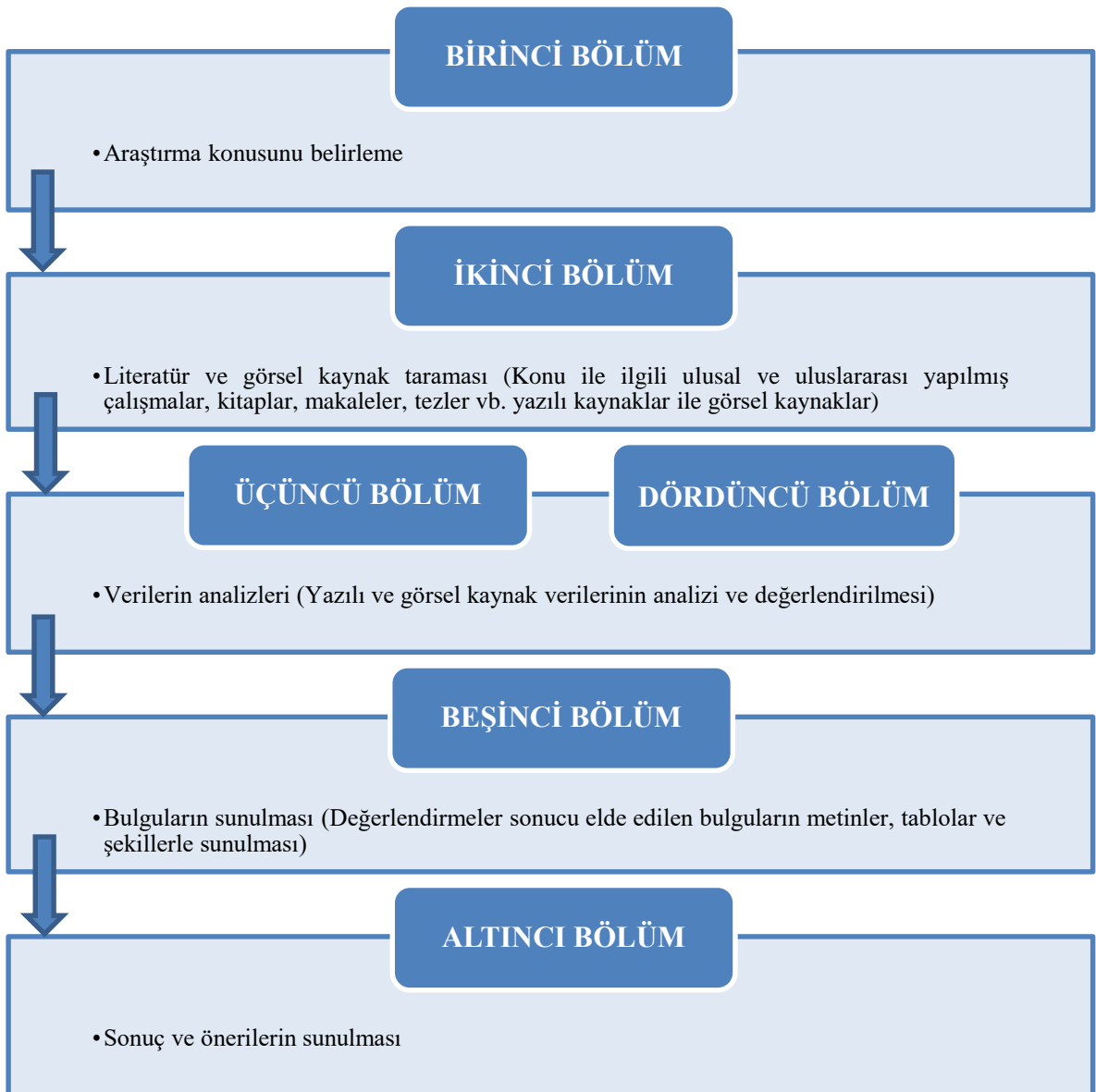
'Türkiye'de Alan Yönetim Planları' başlıklı üçüncü bölümde, alan yönetim planlarının yapılmasının zorunlu olduğu 2004 yılının öncesi ve sonrasındaki yönetim planı çalışmalarının durumu ortaya konularak, Türkiye'deki alan yönetimi planlamasının süreci ele alınmıştır. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylanan, DML ve Geçici Listesi'ndeki miras alanları için yapılmış alan yönetimi planları amaçları doğrultusunda incelenmiştir.

'Dünya Mirası Listesi'nde Xanthos-Letoon' başlıklı dördüncü bölümde, Türkiye'nin Dünya Mirası Listesi'ndeki Xanthos-Letoon'un sahip olduğu değerlere yer verilmiştir. İki ayrı ilin sınırları içinde yer alan Xanthos Antik Kenti ve Letoon Kutsal Alanı'nın yönetim sistemleri irdelenerek, çalışma alanını oluşturan Letoon Kutsal Alanı için yönetim planı planlanması için değerlendirmelerde bulunulmuştur.

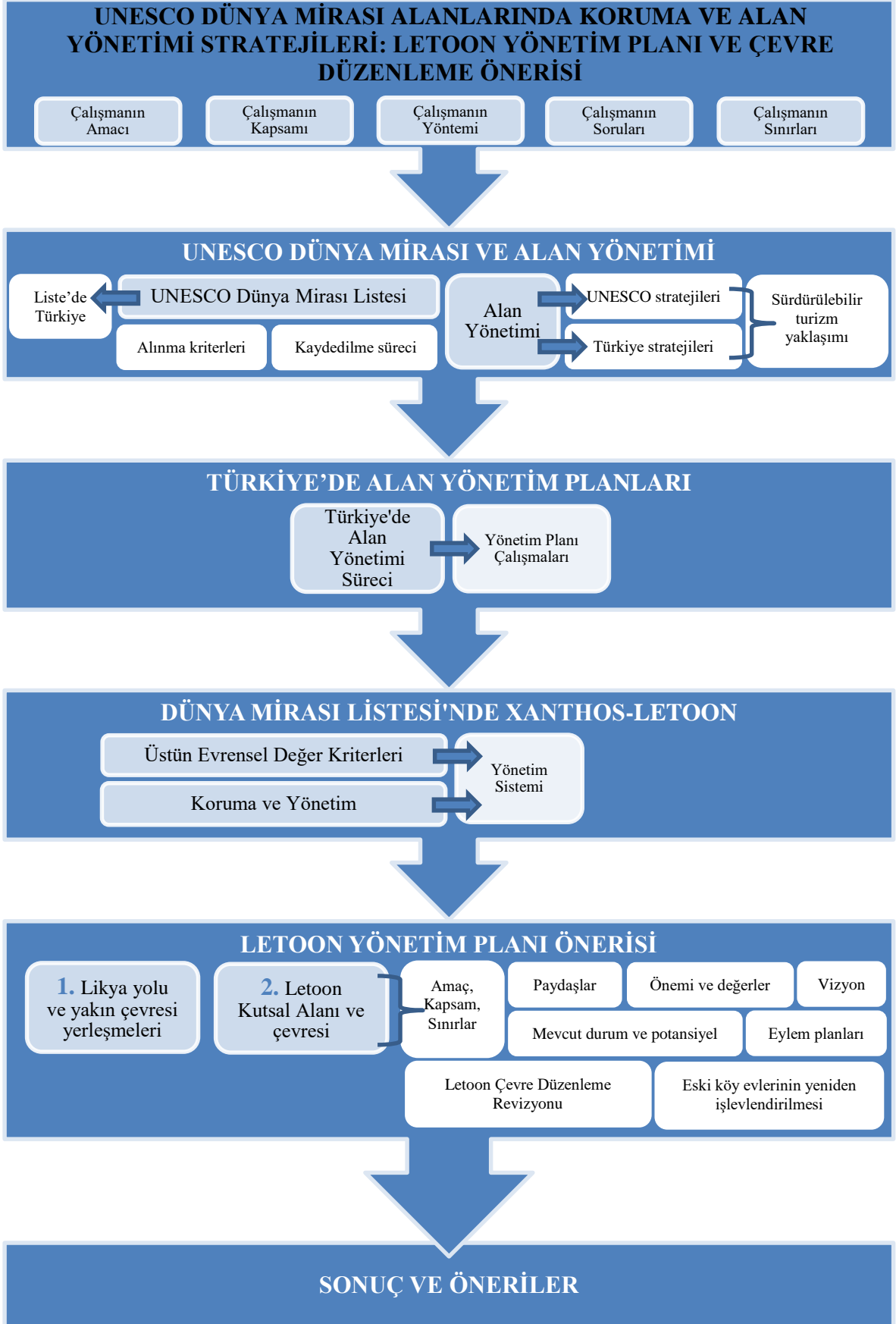
'Letoon Yönetim Planı Önerisi' başlıklı beşinci bölümde, değerlendirmelerin sonucunda Letoon Kutsal Alanı için yönetim planı önerisi geliştirilmiştir. Letoon Yönetim Planı'nın kapsamı, aşamaları ve sınırları oluşturulmuştur. Yönetim planı sınırları belirlenmesi için 'Likya yolu ve yakın çevresi yerleşmeleri' ve 'Letoon Kutsal Alanı ve çevresi' olmak üzere iki ölçekte incelenmiştir. Belirlenen yönetim alanı için vizyon oluşturularak, alan için hedefler ve politikalar oluşturulmuştur. Alanın korunması, yorumlanması, sunumu ve sürdürülebilir turizm yaklaşımı ile değerlendirilmesi için eylem planları hazırlanmıştır. Alanın mevcut sorunlarına çözüm getirilmesi amacıyla, 'Letoon

Çevre Düzenleme Revizyonu' önerisi getirilmiştir. Bu öneri Letoon Kutsal Alanı sit sınırı içindeki eski köy evlerinin dâhil edildiği bütüncül bir yaklaşım ile planlanmıştır. Bu kapsamda eski köy evleri için mimari program oluşturularak yeniden işlevlendirilmesi için öneri sunulmuştur.

Altıncı bölümde, son olarak çalışmanın değerlendirmesi yapılarak sonuç ve önerilerde bulunulmuştur. UNESCO'nun miras alanları için yönetimi planlaması yapılmasına verdiği önem vurgulanarak, alan yönetim stratejilerinde dikkat edilmesi gerekenler açıklanmıştır. Letoon Kutsal Alanı için ise hem arkeolojik mimari yapıların koruma-kullanma dengesinin sağlanması, hem de turizm potansiyelinin artırılması amacıyla önerilerde bulunulmuştur.

Şekil 1.1. Tezin yöntem şeması

Şekil 1.2. Tezin akış şeması

1.1. Tezin Amacı

UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne 1988 yılında Xanthos ile birlikte giren Letoon Kutsal Alanı'nın sahip olduğu Üstün Evrensel Değer'in gelecek kuşaklara aktarılması, yaşatılması, değerlendirilmesi ve doğal bütünlüğü içerisinde etkin bir şekilde korunması için, alanda faaliyetler planlanması ve bu faaliyetlerin hayata geçirilmesine ilişkin detayların belirlenerek vizyon geliştirilmesi çalışmanın ana odağıdır. Çalışmanın amacı, alanı etkileyen yönetim konularının tespit edilmesiyle; alana yönelik politika, eylem ve stratejiler geliştirmek üzere bir değerlendirme yapılmasıdır.

1.2. Tezin Kapsamı

UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan Letoon merkez olmak üzere, Letoon ve çevresindeki Likya Uygarlığı'na ait arkeolojik alanları içeren bölgenin; mimari, arkeolojik, kültürel, doğal, tarihsel, sosyal ve ekonomik değerlerinin bir bütün olarak korunması, yorumlanması, sunumu ve sürekliliğinin sağlanması için uluslararası koruma ilkeleri doğrultusunda bir yönetim planı önerisi geliştirilmesidir.

'Letoon Yönetim Planı' (LYP) sınırı içinde kalan alanda;

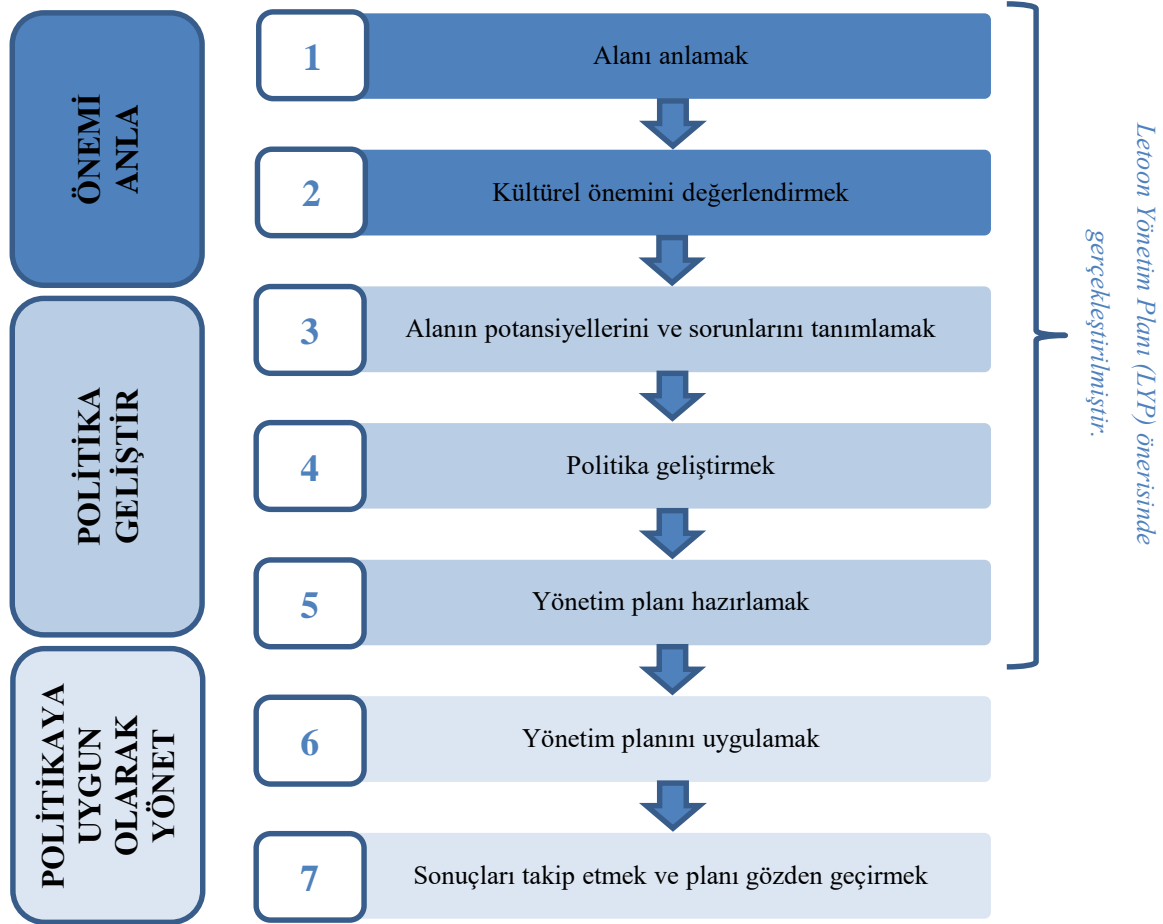
1. ulusal ve uluslararası ortamlarda farklı erişim hakları sağlanarak yönetim, sunum ve tanıtımına ilişkin turizm ve ziyaretçi politikaları ve stratejilerinin belirlenmesi,
2. tanımlanan ortak vizyon, politika ve stratejilere göre alana ait sorunların çözümü ve önceliklerin (kısa, orta, uzun vadede) belirlenmesi,
3. alanın kullanımına ilişkin kararlara göre gerçekleştirilmesi gerekli faaliyetlerin tanımı ve bu faaliyetlere göre eylem planlarının oluşturulması hedeflenmiştir.

Ayrıca çalışma kapsamında, Letoon Kutsal Alanı ve çevresi ölçeğinde yapılan değerlendirmeler sonucunda, 'Letoon Çevre Düzenleme Revizyonu' kapsamında sit alanı içindeki eski köy evlerinin yeniden işlevlendirilmesi için öneri getirilmiştir.

1.3. Tezin Yöntemi

Tezin amacı ve kapsamı doğrultusunda alan yönetimi çalışmasında; UNESCO ve danışsal organları (ICOMOS, IUCN, ICCROM) tarafından hazırlanan alan yönetimi rehberlerinden, ulusal mevzuat ile Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası örgütlerin ilkelerinden (UNESCO, ICOMOS, UNEP, UNWT) ve tezin ekler bölümünde bibliyografyası verilen uluslararası koruma mevzuatı kabulleri ve anlaşmalarından yararlanılmıştır.

Letoon Yönetim Planı önerisinde ICOMOS Avustralya tarafından hazırlanan ‘Burra Tüzüğü’ (The Burra Charter) [8]¹’nde izlenen yöntem izlenmiştir. Letoon Yönetim Planı önerisinin süreci Şekil 1.3.’deki Burra Tüzüğü’nün süreci gözetilerek oluşturulmuştur. Şekildeki ilk beş aşama LYP önerisinde yapılmıştır.

Şekil 1.3. Tezin yönteminde Burra Tüzüğü süreci²

¹ Burra Tüzüğü’ne göre alanların, kültürel önemi ve geleceğini etkileyen konularda karar vermeden önce bilgi toplama ve analiz etme ile miras alanları en iyi şekilde tanımlanmalıdır. Kültürel önemi anlamak önce gelir, daha sonra politikanın geliştirilmesi ve son olarak bu politikaya uygun olarak alan yönetimi yapılmalıdır. Burra Tüzüğü sürecinde bir alanın yönetim politikası, kültürel öneminin anlaşılmasına dayanmalıdır. Politika geliştirme, alanın ihtiyaçları, kaynakları, dış kısıtlamaları ve fiziksel durumu gibi miras alanın geleceğini etkileyen diğer faktörlerin de dikkate alınmasını içermelidir. Etkili bir politika geliştirirken, kültürel önemi korumak ve diğer faktörleri ele almak için farklı yollar araştırılmalıdır [8].

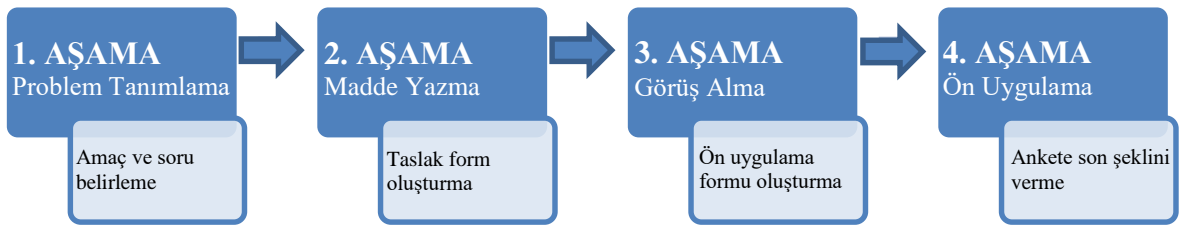
² Şekil 1.3. [8] kaynağındaki ‘The Burra Charter process’ (Burra Tüzüğü süreci) şeklinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tezin süreci aşağıdaki sorular üzerinden yönlendirilerek, ‘cevap arama yöntemi’ ile ele alınmıştır:

- UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne başvurularda alan yönetimini zorunlu tutmasının nedeni nedir ve yönetim planlarından beklentileri nelerdir?
- Türkiye’de alan yönetiminin temelini oluşturan önemli değerler, yasa ve yönetmeliklerde nasıl tanımlanmıştır?
- Türkiye’de Dünya Mirası Listesi’ndeki alanlarda yönetim planları hazırlanmasının zorunlu olmasından sonrasında yapılan çalışmalar nelerdir?
- Letoon Kutsal Alanı’nda alanın değerlerinin korunması ve devamlılığı için yapılan çalışmalarda alandaki sorunlar ve tehditlere karşı alınan önlemler nedir, yeterli midir, neler yapılabilir?

Çalışmanın ana materyalini; alana ilişkin yapılmış literatür verileri, kazı çalışmaları, alana ait görsel malzemeler (plan, harita, fotoğraflar vs.) ve Fethiye Müze Müdürlüğü ile yapılan görüşmeler oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında, literatür incelemesi, sözlü görüşmeler, alan ve çevresinde gözlem, etüt ve analiz yapılmıştır.

Çalışmada alandaki mevcut ve önceki durumların tespit edilmesi ve bunların arasındaki etkileşimi açıklayıcı ‘betimleme yöntemi’ kullanılmıştır. ‘Nitel araştırma yöntemi’ olarak kaynak taraması ve yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Fethiye Müzesi Müdürlüğü’nden izin alınarak, Letoon Sit Alanı içinde yer alan eski köy evleri, geleneksel rölöve alma tekniğiyle belgelenmiştir. ‘Nicel araştırma yöntemi’ de kullanılarak, anket ve mülakat yapılarak veriler elde edilmiştir. Araştırma modeli olarak çoktan seçmeli soru ve beşli Likert ölçeği bileşenlerini içeren bir değerlendirme aracı geliştirilmiştir. Tez kapsamında çalışmanın ‘ölçme değerlendirme yöntemi’ olan anketin oluşturulma aşamaları Şekil 1.4.’de gösterilmiştir.

Şekil 1.4. Tezin anket çalışmasının oluşma aşamaları şeması³

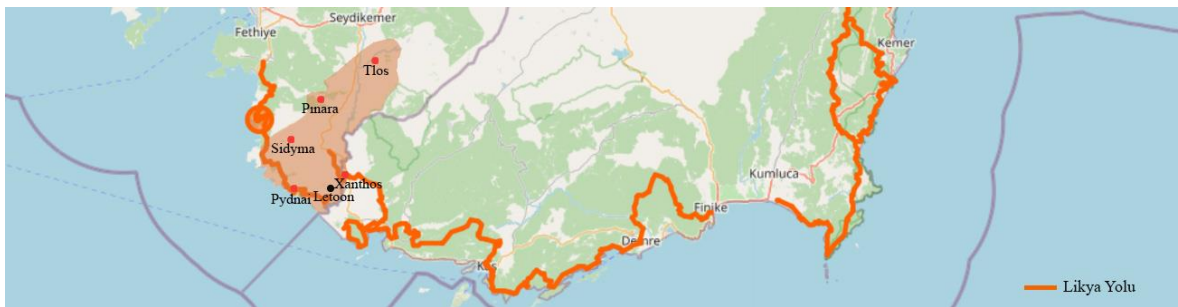
³ Şekil 1.4. [9] kaynağında ‘nicel ölçme aracı geliştirme süreci’ bölümünden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tez kapsamında oluşturulan anketin sorularının test edilmesi için 2019 yılı kazı döneminde Letoon Kutsal Alanı'nda anket uygulaması yapılmasına karar verilmiştir. Cevaplanma oranının yüksek olması ve cevaplayan kişi ile kurulacak güven ilişkisi sayesinde doğru veri toplanması için, anket formu yüz yüze yapılmıştır. Bu anket formunu dolduran kişilerin yorumları da göz önünde bulundurularak, 2020 yılı kazı döneminde son halinin uygulanması için anket soruları revize edilmiştir. Pandemi sebebiyle, anket çalışmasının son hali çevrimiçi internet üzerinden yapılmıştır. Tezin ekler bölümünde uygulanan anketin soruları ve analizi verilmiştir. Anketin analizi sonucu elde edilen veriler Letoon Yönetim Planı önerisi bölümünde kullanılmıştır.

1.4. Tezin Sınırları

Çalışmanın ana konusu, Muğla ili, Seydikemer ilçesi sınırları içinde bulunan Letoon Kutsal Alanı'dır. Alan yönetim planlamasına ilişkin verilerin yapılandırılması, analizi ve değerlendirilmesi yoluyla süreci destekleyecek bir metod geliştirilmesi üzerine odaklanılmaktadır. Çalışmada yönetim planı önerisi hazırlanması amacıyla yönetim sınırı Şekil 1.5.'de gösterilen; Dünya Mirası Alanı için koruma, yaşatma ve değerlendirme sağlanmasına uygun, kapsayıcı ve yönetilebilir büyüklükte bir alan olarak belirlenmiştir.

Letoon Yönetim Planı önerisi için yönetim sınırı belirlenmesinde alanın değerleri gözetilerek, yakın çevresindeki mevcut yerleşmeler ve bu yerleşmeleri içine alan idari sınır göz önünde bulundurulmuştur. Bu çerçevede yönetim alanı sınırları 'Likya yolu ve yakın çevresi yerleşmeleri' ve 'Letoon Kutsal Alanı ve çevresi' olmak üzere iki ölçekte yapılan araştırmalar sonucu oluşturulmuştur. Çalışmada Ksanthos Vadisi'nde yer alan Letoon Kutsal Alanı, yakın çevresindeki Xanthos Antik Kenti Likya yolu ve Likya yolu üzerindeki; Pdynai Antik Kenti, Sidyma Antik Kenti, Pınara Antik Kenti ve Tlos Antik Kenti arkeolojik yerleşmeleri incelenmiştir.

Şekil 1.5. Tezin sınırlılıklarının belirlenmesi için incelenen arkeolojik yerleşmeler [10]

2. UNESCO DÜNYA MİRASI VE ALAN YÖNETİMİ

UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu), Birleşmiş Milletler topluluğuna bağlı bir eğitim, bilim, kültür, bilgi ve iletişim alanlarında ihtisas örgütü olarak, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde, Londra'da 16 Kasım 1945 tarihinde 44 devletin katılımıyla kurulmuştur. Türkiye, UNESCO (Kuruluş) Sözleşmesi [11]⁴'ni 20 Mayıs 1946 tarihinde 4895 sayılı Kanun ile kabul ederek, Sözleşme'ye taraf olan ilk 10 devlet arasındadır [12].

UNESCO üye ülkelere;

- 'standart belirleyerek' sözleşmeler, tavsiye kararları, bildirgeler, kılavuz belgeler, konferanslar, programlar düzenleyerek,
- 'bilgi paylaşımı yaparak' uluslararası düzeyde işbirliği sağlanması için iletişim ağlarının oluşturulmasını teşvik ederek,
- 'işbirliği yaparak' paydaşlar, sivil toplum ve özel sektörün eşgüdümünü sağlayarak,
- 'kapasite geliştirerek' araştırmacıları desteklemek için eğitim programları planlayarak,
- 'danışmanlık yaparak' katkı sağlamaktadır [13].

UNESCO; 'Genel Konferans', 'Yürütme Kurulu' ve 'Sekretarya' olmak üzere üç ana yapıdan oluşmaktadır. Genel Konferans, en yetkili organı olup, Genel Direktörü ve Yürütme Kurulu Üyelerini seçmektedir. Kurum'un politikaları, çalışma planı ve bütçesini belirlemektedir. Genel Konferansı temsil eden Yürütme Kurulu, dört yıl için seçilen üyelere oluşarak, iki yılda bir toplanmaktadır. Konferans'ın yetkilendirildiği konuları ele almaktadır. Sekreterya ise, altı yıl için seçilen Genel Direktör ve Direktör'ün görevlendirdiği personellerden oluşmaktadır. Sekreterya'nın görevi, iki yıllık UNESCO programlarının uygulanması için teknik hazırlıkları yapmak ve gerekli önlemleri almaktır [12], [14].

Kurum tarafından; üye ülkelerin temsilcileri, hükümetler arası kurumlar ve sivil toplum kuruluşları gözlemcilerinin katıldığı iki yılda bir gerçekleştirilen 'UNESCO Genel Konferansı' toplantıları düzenlenmektedir. Konferanslar; üye ülkelerin ulusal beyanları, Genel Direktör ve Yürütme Kurulu'nun dönem raporları, faaliyet raporları, stratejik hedef ve programları içermektedir. UNESCO eğitim, bilim, kültür, bilgi ve iletişim sektörlerinin çalışmaları ve bütçenin görüşülerek, karara bağlandığı toplantılardır [15].

⁴ Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Sözleşmesi (1946, 20 Mayıs). Resmi Gazete (Sayı:6316).

UNESCO Genel Konferansı, 16. Oturumu [16]'nda (12 Ekim-14 Kasım 1970) uluslararası bir sözleşme konusu yapılmasına karar vermiştir. Paris'te toplanan 17. Oturumu [17]'nda (17 Ekim-21 Kasım 1972) ise, '*Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme*' (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) [18] 16 Kasım 1972 tarihinde kabul edilmiştir [19]. 1972 yılında imzaya açılan Sözleşme'ye, üye ülkeler imza atarak 'Sözleşmeye Taraf Devlet' unvanını almıştır [20].

Sözleşme'de Taraf Devlet tarafından korunması güvence altına alınan ve 'Üstün Evrensel Değer'e (ÜED) sahip olan bütün kültürel ve doğal varlıklar 'Dünya Mirası' (DM), bu varlıkların yer aldığı listeye 'Dünya Mirası Listesi' (DML), seçilen alanlar ise 'Dünya Mirası Alanı' (DMA) olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda 'Dünya Mirası Komitesi' (DMK), 'Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi' ve 'Dünya Mirası Fonu' oluşturulmuştur [18]. Ayrıca bu Sözleşme 1992 yılında Komite'ye sekreteryaya ve danışmanlık görevleri yapması için 'Dünya Mirası Merkezi' (WHC)'nin kurulmasını sağlamıştır [21].

1972 Sözleşmesi, bütün insanlığın evrensel mirası olarak kabul edilen istisnai değerlere sahip kültürel ve doğal varlıkların dünyaya tanıtılması, toplumda söz konusu ortak mirasa sahip çıkacak bilincin oluşturulması ve çeşitli nedenlerle bozulan, hatta yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan değerlerin yaşatılması için ulusal ve uluslararası işbirliklerinin sağlanması amacıyla yapılmıştır [22]. Bu Sözleşme kültürel ve doğal mirasın korunmasında halen geçerliliğini koruyan önemli yasalardandır.

Sözleşme'nin giriş kısmında belirtildiği üzere [23, s. 276], [24, s. 11]:

“Kültürel ve doğal miras, yalnızca bir ulus için değil tüm insanlık için çok değerleri ve yeri doldurulamaz varlıklar arasındadır. Zarar verilmesi veya yok edilmesi yoluyla bu değer verilen varlıklardan her hangi birinin kaybedilmesi dünyadaki tüm insanların mirasının yoksullaştırılması anlamına gelmektedir. İstisnai özelliklerinden dolayı bu mirasın bazı parçaları 'istisnai⁵ evrensel değere haiz' ve bu nedenle giderek daha fazla onları tehdit eden tehlikelere karşı özel korumaya değer olan varlıklar olarak görülebilir.”

1972 Sözleşmesi'nde 'miras⁶' kavramı gündeme gelerek, kültürel mirasın evrensel bir değer olduğu kabul edilmiş ve korunması için ortak bir çalışma yapılmasının gerekliliği

⁵ 1972 Sözleşmesi'nin İngilizce orijinal metninde geçen 'outstanding' kelimesi, Türkçe çeviride 'istisnai' olarak çevrilmiştir [23]. Tez kapsamında 'istisnai' kelimesi UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nun kullandığı üzere 'üstün' olarak kullanılmıştır [19].

⁶ UNESCO'ya göre 'miras' kavramı bugün birlikte yaşadığımız ve gelecek kuşaklara aktaracağımız geçmişten gelen bir kalıt olarak tanımlanmaktadır [25].

belirtilmiştir. İnsanlığın eşsiz nitelikteki bu mirası, doğal ve kültürel olarak ayrı tanımları yapılmıştır. Sözleşmesi'nin 1. maddesinde 'kültürel miras⁷', 2. maddesinde ise 'doğal miras⁸' olarak sayılacak varlıkların tanımları verilmiştir. 3. maddede de bu ilk iki maddedeki tanımlara uyan mirasın belirlenmesinin sözleşmeyi imzalayan tüm Taraf Devletler'in sorumlulukları altında olduğu açıklanmıştır [26]. Sözleşme sekiz bölüm ve 38 maddeden oluşmakta olup, Tablo 2.1.'de aşağıda gösterilmiştir [18].

Tablo 2.1. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme'nin bölüm ve maddeleri [23]

BÖLÜM NO	BÖLÜM ADI	MADDE NO
1	Kültürel ve Doğal Mirasın Tanımları	1, 2, 3
2	Kültürel ve Doğal Mirasın Ulusal ve Uluslararası Korunması	4, 5, 6, 7
3	Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması İçin Hükümetler Arası Komite	8, 9, 10, 11, 12, 13, 14
4	Dünya Kültürel ve Doğal Mirasını Koruma Fonu	15,16, 17, 18
5	Uluslararası Yardımın Koşulları ve Düzenlenmesi	19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26
6	Eğitim Programları	27, 28
7	Raporlar	29
8	Son Hükümler	30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37,38

⁷ 1972 Sözleşmesi'nde 1. madde [23, s. 276] uyarınca 'kültürel miras' olarak sayılacaklar:

Anıtlar: Tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri.

Yapı toplulukları: Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları.

Sitler: Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnaî evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik sitleri kapsayan alanlar.

⁸ 1972 Sözleşmesi'nde 2. madde [23, s. 276] uyarınca 'doğal miras' olarak sayılacaklar:

Estetik veya bilimsel açıdan istisnaî evrensel değeri olan, fiziksel ve biyolojik oluşumlardan veya bu tür oluşum topluluklarından müteşekkil doğal anıtlar.

Bilim veya muhafaza açısından istisnaî evrensel değeri olan jeolojik ve fizyografik oluşumlar ve tükenme tehdidi altındaki hayvan ve bitki türlerinin yetiştiği kesinlikle belirlenmiş alanlar.

Bilim, muhafaza veya doğal güzellik açısından istisnaî evrensel değeri olan doğal sitler veya kesinlikle belirlenmiş doğal alanlar.

2.1. UNESCO Dünya Mirası Listesi

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme'ye Taraf Devletler, 11. maddenin 1. paragrafında [23, s. 278] belirtildiği üzere, topraklarındaki kültürel miras ve doğal miras tanımlarına uyan varlıklarını saptayarak, bir envanterini Dünya Mirası Komitesi'ne sunmak durumundadır [27]. Belirlenen envanterlerin, kültürel ve/veya doğal değerlerine sahip tüm insanlığın ortak mirası olduğu gözetilerek, Dünya Mirası Listesi (World Heritage List) altında bu eşsiz ve yeri doldurulmaz varlıkların korunma altına alınması sağlanmıştır [18].

1972 Sözleşmesi'nde 11. maddenin 2. paragrafında [23, s. 279] DML şu şekilde açıklamıştır:

“Komite, 1. Paragraf uyarınca Devletlerce verilen envanterlere dayanarak, bu Sözleşmenin 1. ve 2. maddelerinde tanımlandığı üzere, saptamış olacağı ölçütlere göre istisnai evrensel değerde mütalâa ettiği, kültürel veya doğal mirasın parçasını oluşturan varlıkların bir listesini yapacak, güncel hale getirecek ve ‘Dünya Kültür Mirası Listesi’ başlığı altında yayınlanacaktır. En geç her iki yılda bir, güncelleştirilmiş bir liste dağıtımına tâbi tutulacaktır.”

Dünya Mirası Listesi ile uluslararası önem taşıyan doğal oluşumlara, anıtlara ve sitlere Dünya Mirası statüsü tanınmıştır [28]. DM kavramını özel kılan, evrensel uygulamasıdır. Bu miras alanları buldukları bölgeye bakılmaksızın dünyanın tüm halklarına aittir [29].

UNESCO DMA için dünya çapında kültürel ve doğal mirasın tanımlanma, korunmasına yönelik uluslararası işbirliğini teşvik etmektedir. DM'nin korunması için kamuoyu bilinci oluşturma faaliyetlerini destekleme, teknik yardım ve mesleki eğitim sağlamak suretiyle, DMA'nın korunmasına yardımcı olmakta ve tehlike altında olan alanlar için acil yardım sağlamak için faaliyet göstermektedir. DML miraslara kazandırdığı uluslararası görünürlük ve prestijin yanı sıra, uluslararası platformda Taraf Devletler'e bu alanların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için sorumluluklar yüklemektedir [30].

Dünya Mirası Komitesi düzenli olarak miras alanlarının koruma durumunun raporlamasını zorunlu kılarak, alanların durumlarının değerlendirilmesi, ihtiyaçları ve mevcut sorunlarına çözüm üretilmesi için çalışmaların yapılmasını sağlamaktadır. Taraf Devletler her altı yılda bir Komite'ye topraklarındaki DM alanlarda 1972 Sözleşmesi'nin uygulanmasına ilişkin tecrübelerin ulusal ve uluslararası platformda paylaşılması ve işbirliği sağlanması amacıyla ‘Periyodik Rapor’ sunmakla yükümlüdür [31].

Dünya Mirası Komitesi, bölgesel işbirliğini teşvik etmek amacıyla her bölgeye özgü bir periyodik raporlama yaklaşımına getirmiştir. Taraf Devletler beş bölgeye ayrılarak sırayla; Arap Devletleri, Afrika, Asya ve Pasifik, Latin Amerika-Karayıpler ve Avrupa-Kuzey

Amerika olmak üzere, her sene bir bölge topraklarındaki her bir DMA için ayrı doldurulması gereken iki anketi DMK'ya sunmaktadır [32]. İki anket formundan birincisi devletlerin genel koruma ve yönetim politikalarını, ikincisi ise miras alanı için koruma, tanıtım, yönetim ve izlenme süreçlerine ilişkin mevcut durumun tespit edilmesine yönelik ayrıntılı soruları kapsamaktadır [33].

Dünya Mirası Merkezi tarafından Dünya Mirası Komitesi'ne sunulmak üzere her bölge için periyodik raporlama süreci sonucunu içeren 'nihai rapor' hazırlanmaktadır. Bu rapor, süreç sonucunda belirlenen; alanların ihtiyaçları, güçlü ve zayıf yönleri, fırsatlar ve tehditlere yönelik ulusal ve bölgesel düzeylerde 'eylem planları' geliştirilmesini sağlamaktadır. Eylem planları, 1972 Sözleşmesi'nin uygulanması amacıyla bölgesel önceliklerin belirlenmesi için bir araçtır. Komite raporlama sonucu, Taraf Devletler'e bölgesel düzeyde miras alanlarının korunması ve sürdürülebilirliği için tavsiyelerde bulunmaktadır [32].

Dünya Mirası Merkezi tarafından altı yılda bir yapılan DMA'nın koruma durumları açısından incelenmesi sonucunda; Komite çatışmalar, tahribat, doğal afetler, çarpık kentleşme, yağmacılık, kaçakçılık gibi yasa dışı faaliyetler vb. nedeniyle gereğince korunamayan alanları Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi (List of World Heritage in Danger)'ne kaydetmektedir. Acil koruma gerektiren bu miras alanlarında Komite üyeleri ve danışal organlar (ICOMOS, IUCN, ICCROM) tarafından değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu değerlendirmelerde; alınan önlemlerin yetersizliği, tahribat durumunun sürmesi veya alanın değerlerinin kaybolması durumunda mirasın Dünya Mirası Listesi'nden çıkarılmasına karar verilebilmektedir⁹. Koruma politikalarında ilerleme kaydedilmesi durumunda, istisnâî değerlerin korunma ve muhafazası sağlandıktan sonra alan tekrar Dünya Mirası Listesi'ne alınabilmektedir [36], [37].

Dünya Mirası Listesi'ndeki alanlara ayrıca UNESCO Dünya Mirası Fonu (World Heritage Fund) ile koruma için desteği verilmektedir. Listede yer alan DMA, Dünya Mirası Fonu'ndan yararlanabilme hakkını elde etmektedir. Bu Fon daha çok gelişmekte olan ülkeler, tehdit ve tehlike altında olan ülkeler ve Afrika ülkelerindeki savaş, doğal afet gibi

⁹ Dünya Mirası Listesi'ndeki kültür varlıklarının korunamaması halinde Liste'den çıkarılması kararı, iki Dünya Mirası Alanı için alınmıştır. Dünya Mirası Listesi'ne 2004 yılında giren Almanya'daki 'Dresden Elbe Vadisi' (Dresden Elbe Valley) 2009 yılında, 1994 yılında alınan Umman'daki 'Arap Oriks Barınağı' (Arabian Oryx Sanctuary) 2007 yılında çıkarılmıştır [34], [35].

zor koşulların hüküm sürdüğü miras alanları için kullanılmaktadır¹⁰. Gelişmiş ülkeler ise, uluslararası alanda prestij olan Dünya Mirası sayesinde, kültürel ve doğal miraslar alanlarında uygulanması planlanan, proje ve çalışmalar için uluslararası işbirlikleri yaparak finansman kaynakları bulabilmektedir [38], [39].

Dünya Mirası Listesi'ne seçilen miras alanları Şekil 2.1.'de gösterildiği üzere, UNESCO'nun desteğini alarak üstünlük kazanmaktadır. İnsanlık için istisnâ değer taşıdığı düşünülen bu kültürel ve doğal miras alanlarının etkin olarak korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için Liste'ye alınmaları önem arz etmektedir.

KORUMA	Liste'ye giren mirasın korunması için Taraf Devletler alanlara ilişkin yönetim planları oluşturma ve raporlama sistemi kurmak durumundadır.
TEŞVİK	Liste'ye alınan mirasın korunamaması halinde, bu alanları Liste'den çıkararak kültür varlıklarının daha iyi korunması için teşvik edilmektedir.
FARKINDALIK	Liste'ye alınan alanlar Taraf Devletler ve toplumlar nezdinde Dünya Mirası'nın farkındalığının oluşturulmasına yardımcı olmaktadır.
BİLİNÇ	Liste'ye alınan Dünya Mirası Alanları için Taraf Devletler Dünya Mirası'nın korunmasına yönelik halkı bilinçlendirme faaliyetlerini desteklemektedir.
SAHİPLENME	Liste'ye alınan mirasın korunmasına toplumların katılımının sağlanması ve yerel halk tarafından sahiplenilmesi ekonomik kalkınmaya yardımcı olmaktadır.
EĞİTİM	Liste'ye giren alanlarda, yerel ve bölgesel sosyo-ekonomik gelişme için toplumun her kesimine Dünya Mirası konulu eğitimleri verilmektedir.
TURİZM	Liste'ye alınan kültür varlığının tanınırlığının artmasıyla, alanları ziyaret eden yerli ve yabancı turist sayısında artış olmaktadır.
TEKNİK DESTEK	Liste'ye giren Dünya Mirası'nın korunması için Taraf Devletler'e, teknik yardım ve profesyonel eğitim desteği sağlanmaktadır.
FİNANSAL DESTEK	Liste'ye giren alanların korunması için finansal destekler sağlanmaktadır. Dünya Mirası Fonu'ndan pay ayrılmaktadır.
ACİL DURUM DESTEĞİ	Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne alınan alanlar için acil müdahale ve kurtarma programı ile yardım yapılmaktadır.

Şekil 2.1. UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınmanın önemi¹¹

¹⁰ Dünya Mirası Fonu'ndan yararlanmaları için Afganistan, Filistin, Kongo ve Suriye'nin DML'ndeki alanlarının tümü yaşanmakta olan savaşlar sebebiyle Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne kaydırılmıştır [39].

¹¹ Şekil 2.1. [29] kaynağında 'UNESCO'nun Dünya Mirası misyonu' (UNESCO's World Heritage mission) bölümünden yararlanılarak oluşturulmuştur.

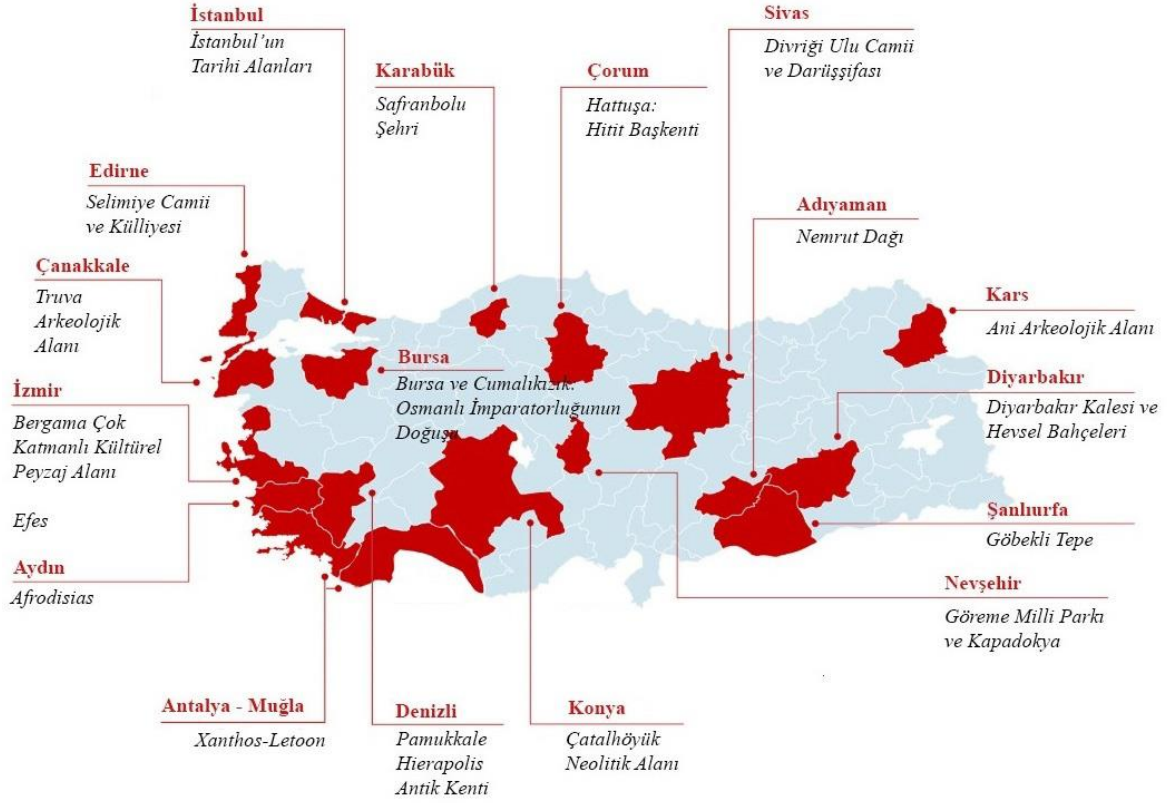
2.1.1. Dünya Mirası Listesi'nde Türkiye

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme [23]¹²'ye Türkiye, 14/04/1982 tarihli 2658 sayılı Kanunla taraf olma kararı almıştır. Türkiye Sözleşmeye 16/03/1983 tarihinde resmen taraf olmuştur. 1972 Sözleşmesi uyarınca Dünya Mirası Listesi'ne Türkiye'nin 16 tanesi kültürel, 2 tanesi karma (kültürel-doğal) olmak üzere 18 Dünya Mirası alınmıştır [2]. Türkiye'nin Liste'deki DM alanları Tablo 2.2. ve Şekil 2.2.'de gösterilmiştir.

Tablo 2.2. Dünya Mirası Listesi'nde Türkiye'nin Dünya Mirası Alanları [2], [3]

	DML'ne Alınma Tarihi
TÜRKİYE'NİN KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	
1. Göbekli Tepe, Şanlıurfa	2018
2. Aphrodisias, Aydın	2017
3. Ani Arkeolojik Alanı, Kars	2016
4. Efes, İzmir	2015
5. Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı, Diyarbakır	2015
6. Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı, İzmir	2014
7. Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu, Bursa	2014
8. Çatalhöyük Neolitik Alanı, Konya	2012
9. Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi, Edirne	2011
10. Truva Arkeolojik Alanı, Çanakkale	1998
11. Safranbolu Şehri, Karabük	1994
12. Xanthos-Letoon, Antalya-Muğla	1988
13. Nemrut Dağı, Adıyaman	1987
14. Hattuşa: Hitit Başkenti, Çorum	1986
15. İstanbul'un Tarihi Alanları, İstanbul	1985
16. Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Sivas	1985
TÜRKİYE'NİN KARMA MİRAS ALANLARI	
1. Hieropolis-Pamukkale, Denizli	1988
2. Göreme Millî Parkı ve Kapadokya, Nevşehir	1985

¹² Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme (1983, 14 Şubat). Resmi Gazete (Sayı: 17959).

Şekil 2.2. Türkiye'nin Dünya Mirası Alanları¹³

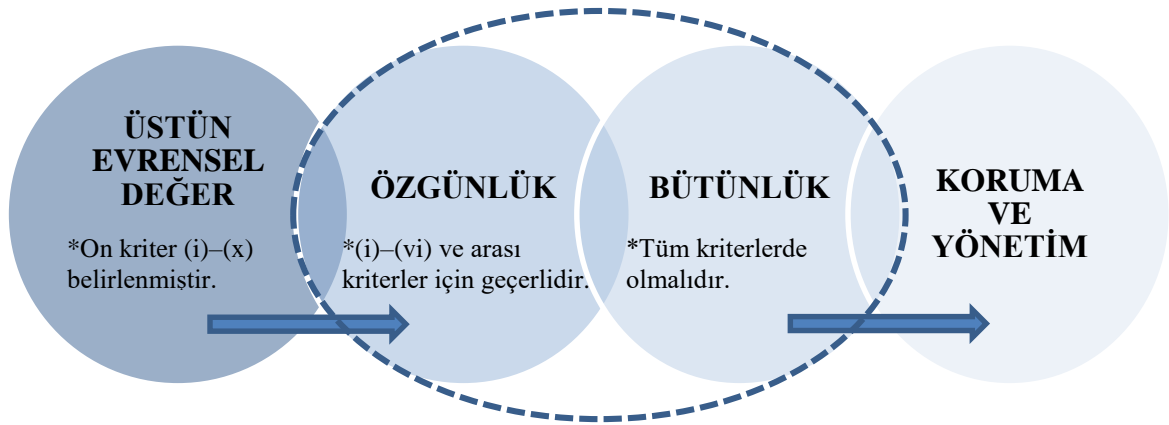
Dünya Mirası Komitesi tarafından UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınan mirasların yanı sıra Liste'ye önerilmesi öngörülen ancak henüz adaylık süreçleri tamamlanmayan miraslardan oluşan 'Dünya Mirası Geçici Listesi' (World Heritage Tentative List) yapılmıştır. 2020 yılı itibariyle Türkiye'nin Geçici Liste'de 77'si kültürel, 3'ü doğal ve 3'ü karma olmak üzere toplam 83 mirası bulunmaktadır [41].

Geçici Liste, Sözleşmeye Taraf Devletler için ulusal bir envanter niteliğinde olup, asıl Liste'ye başvurulacak olan alanlar bu listeden seçilerek belirlenmektedir [2]. Dünya Mirası Komitesi tarafından DML ve Geçici Listesi'ne alınma kriterleri belirlemiştir. Bu kriterler, 1972 Sözleşmesi'nin yanı sıra Dünya Mirası Merkezi tarafından hazırlanan, Dünya Mirası ile ilgili önemli bir kılavuz kaynak olan 1977 yılından beri periyodik olarak yayınlanan 'Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulanma Rehberi' (Operational Guidelines for the Implementation of World Heritage Convention) [42]'nde açıklanmıştır [43].

¹³ Şekil 2.2. [40] kaynağından alınıp, Dünya Mirası Alanları güncellenmiş ve eklemeler yapılmıştır.

2.1.2. Dünya Mirası Listesi'ne alınma kriterleri

Dünya Mirası Listesi'ne seçilmesi için kültürel ve doğal mirasın Üstün Evrensel Değer taşıyarak en az bir veya daha fazla DM kriterine sahip olması, alanın 'özgünlük' ve 'bütünlük' koşullarını sağlaması, alanın 'koruma ve yönetim' için gerekli şartların oluşturulması gerekmektedir [44]. Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulanma Rehberi'nde miras alanlarının DML'ne alınması için Şekil 2.3.'de aşağıda verilen değerlendirme kriterleri belirlenmiştir.

Şekil 2.3. Dünya Mirası Listesi için değerlendirme kriterleri¹⁴

Kültürel ve/veya doğal mirasın sahip olduğu değerlerin korunmasının önemi, bugün ve gelecek nesiller için en üst seviyede ve ulusal sınırların dışına uluslararası platforma çıkmışsa, bu alanlar ÜED taşımaktadır [46], [47]. Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulanma Rehberi'nin 49. maddesinde [43, s.19] ÜED şu şekilde açıklamıştır:

“Üstün Evrensel Değer, ulusal sınırları aşan ve tüm insanlığın bugünkü ve gelecek nesilleri için ortak öneme haiz istisnai bir kültürel ve/veya doğal önemi ifade etmektedir.”

Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulanma Rehberi'nde ÜED için on kriter belirlenmiştir. Bu kriterden i-vi. kriterleri taşıyanlar 'kültürel miras', vii-x. kriterleri taşıyanlar 'doğal miras', doğal ve kültürel nitelikleri birlikte taşıyanlar ise 'karma miras' olarak değerlendirilmektedir [30], [42], [43], [44], [47], [48], [49]. Bu on kriter Tablo 2.3.'de aşağıda verilmiştir.

¹⁴ Şekil 2.3. [45] kaynağında 'Criteria for assessment' (Değerlendirme kriterleri) bölümünden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 2.3. Üstün Evrensel Değer için belirlenen kriterler¹⁵ [42] [43]

KRİTER NO		KRİTER AÇIKLAMASI
2004 yılı öncesi	2004 yılı sonrası	
i	i	İnsanoğlunun yaratıcı dehasını gösteren bir başyapıt olmalıdır.
'kültürel'		
ii	ii	
'kültürel'		
iii	iii	
'kültürel'		
iv	iv	
'kültürel'		
v	v	
'kültürel'		
vi	vi	Şehir planlaması veya peyzaj düzenlemesi, anıtsal sanatlar, mimari veya teknoloji alanlarındaki gelişmeler üzerinde, dünyanın belli bir kültür alanı veya zaman dilimi içerisinde, kayda değer bir insani değer etkileşimi sergilemelidir.
'kültürel'		
iii	iii	
'kültürel'		
iv	iv	
'kültürel'		
v	v	
'kültürel'		
vi	vi	
'kültürel'		
i	vii	Yaşayan veya yok olmuş bir medeniyete ya da bir kültürel geleneğe ait eşsiz veya üstün bir tanıklık teşkil etmelidir.
'doğal'		
ii	viii	
'doğal'		
iii	ix	
'doğal'		
iv	x	
'doğal'		

¹⁵ Tablo 2.3. [48] kaynağında 'selection criteria' (seçim kriterleri) bölümünden yararlanılarak oluşturulmuştur. 2004 yılında, DMA altı kültürel (i)–(vi) ve dört doğal (i)–(iv) kriter olarak ayrı ele alınmıştır. *Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulanma Rehberi*'nin revize edilmesiyle, Dünya Mirası Komitesi 6. Olağanüstü Oturumu [50]'nda (17-22 Mart 2003, Paris) bu on kriteri birleştirmeye karar vermiştir [24].

Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulanma Rehberi'nin 79. maddesinde belirtildiği üzere, (i)–(vi) arasındaki kriterleri taşıyan ve bu kapsamda Liste'ye aday gösterilen varlıklar özgünlük koşulunu karşılamak zorundadır. Mirasın özgünlüğü konusu belirlenirken bilgi kaynaklarının güvenilirliği ve doğruluğu önemlidir. Bu bilgi kaynaklarının güvenilirliği kültürden kültüre, hatta aynı kültür içinde farklılık gösterebileceği için, kültürel miras öncelikli olarak ait olduğu kültürel bağlam içinde kabul edilmeli ve değerlendirilmelidir. Buna göre özgünlük koşullarının sağlanması için, mirasın türüne ve bağlamına bağlı olarak, bu kültürel değerlerin çeşitli öznitelikleri;

- 'form ve tasarım',
- 'malzeme ve madde',
- 'kullanım ve fonksiyon',
- 'gelenekler, teknikler ve yönetim sistemleri',
- 'konum ve mekân',
- 'dil ve diğer somut olmayan miras biçimleri',
- 'ruh ve duygu' ve
- 'diğer iç ve dış faktörler' tam ve güvenilir bir şekilde ifade edilmelidir [42], [43].

Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulanma Rehberi'nin 88. maddesinde belirtildiği üzere, bütünlük koşulu ise, doğal ve kültürel mirasın özniteliklerinin bozulmamış ve eksiksizliğinin bir ölçütüdür. Buna göre mirasın bütünlük beyanında sunulması gerekenler şu şekilde açıklanmıştır:

- Alanın Üstün Evrensel Değer'e sahip olup olmadığı açıkça ifade edilmelidir.
- Alanın yeterli büyüklükte ve ifade edilen öznitelikleri kapsayıcı olup olmadığı belirtilmelidir.
- Alanın varsa ihmal sonucu, tahribat gibi olumsuz etkilerden ne ölçüde etkilendiği değerlendirilmelidir [42], [43].

Bunlara ek olarak, sahip olduğu kriter türüne göre bütünlük beyanında;

- (i)–(vi) arasındaki kriterler kapsamındaki varlıkların fiziki durumu ve malzemesinin bozulmamış olması,
- (vii)–(x) arasındaki kriterler kapsamındaki varlıkların biyofiziksel süreç ve arazi şekli özelliklerinin sağlam olması,
- (vii) kriteri kapsamındaki alanların çevresi ile bir bütün olarak değerlendirilmesi,
- (viii) kriteri kapsamındaki alanların doğal ilişkileri içinde birbiriyle ilgili veya birbirinden bağımsız unsurların tümünü veya çoğunu içermesi,

- (ix) kriteri kapsamındaki alanların ekosistemlerindeki biyolojik çeşitliliği kapsayıcı büyüklükte sahip olması ve
- (x) kriteri kapsamındaki alanların biyolojik çeşitliliğin korunmuş olması beklenmektedir [43] [47].

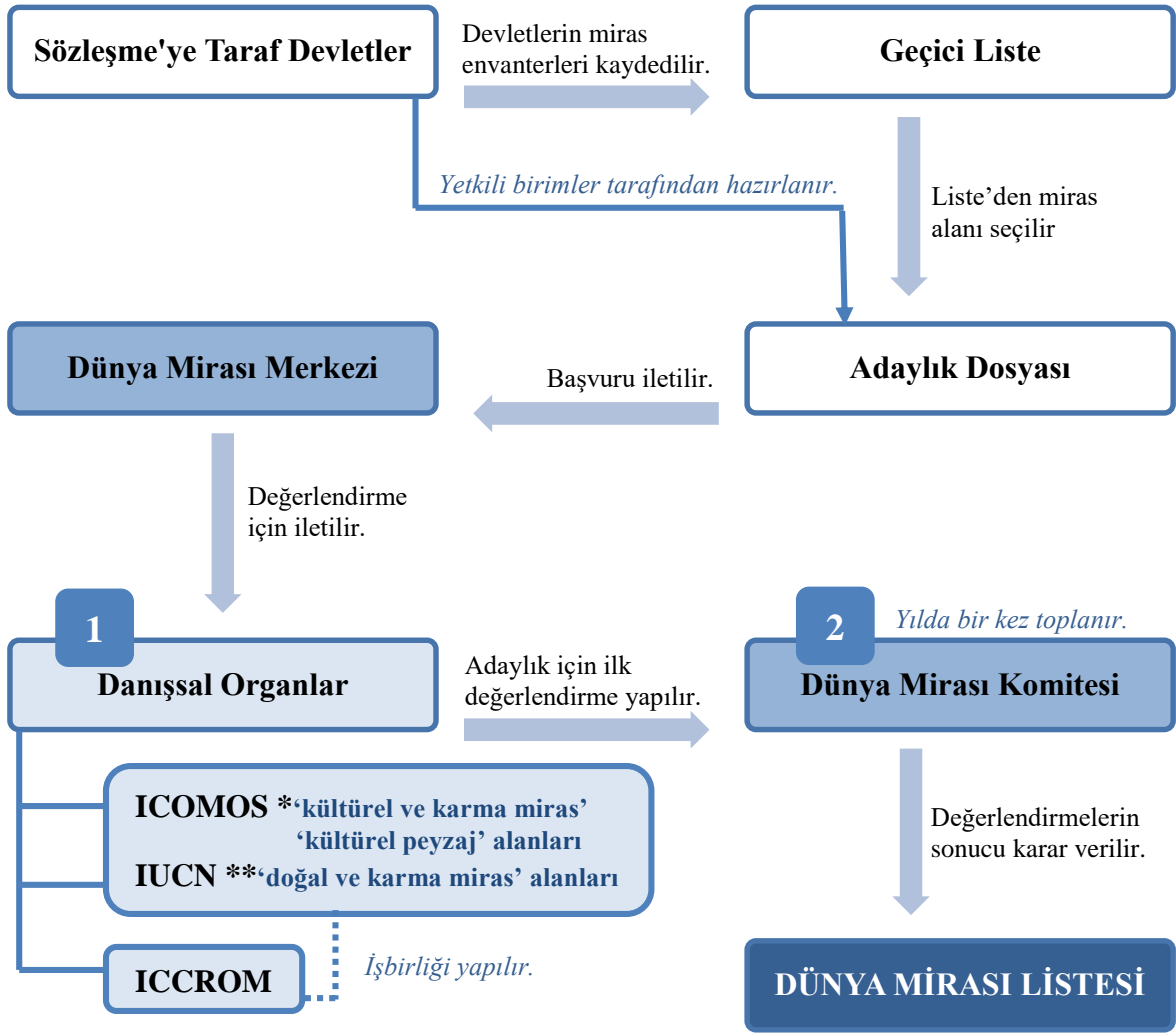
Kültürel ve doğal miras alanlarının DML'ne aday olması için DMK tarafından belirlenmiş on kriterle tanımlanan ÜED kriterlerinden en az birine sahip olarak özgünlük ve bütünlük koşulları ile desteklenmelidir. Bu koşulları sağlayan mirasın DML'ne kaydedilmesi için Taraf Devletler tarafından süreç başlatılmaktadır.

2.1.3. Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilme süreci

1972 Sözleşmesi'nde ÜED nitelemesi ile istisnaî değerlere sahip kültürel ve doğal varlıkların Dünya Mirası olarak kabul edilmesi ve tescillenmesi birkaç yıllık süreci gerektirmektedir. Bu mirasın Dünya Mirası Alanı olarak Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmesi amacıyla Şekil 2.4.'de aşağıda gösterildiği üzere, Sözleşme'ye Taraf Devletler, UNESCO sekreteryalrı ve çalışma ortakları olan danışsal organlar (ICOMOS, IUCN ve ICCROM) birbirleriyle koordineli olarak çalışma yürütmektedir. Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulanma Rehberi'nde DML'ne alınma süreci detaylı olarak anlatılmaktadır.

UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dâhil olabilmenin ilk koşulu ulusal bir envanter oluşturulmasıdır. DML, Sözleşmeye Taraf Devletler için ulusal bir envanter niteliğinde olan Dünya Mirası Geçici Listesi'nden seçilmektedir [37]. Geçici Liste hazırlanırken mirasların DMK tarafından belirlenen kriterleri (ÜED, özgünlük, bütünlük, koruma ve yönetim) karşılama durumları ile mimari, tarihi, ekonomik, sosyal, kültürel, estetik, sembolik ve felsefi özellikleri de dikkate alınmaktadır [19], [30].

UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmek üzere, Geçici Liste'den seçilen bir miras alanının adaylık dosyası UNESCO Dünya Mirası Merkezi'ne iletilmek üzere Taraf Devletler'in yetkili birimleri tarafından hazırlanmaktadır. Dünya Mirası Merkezi bu dosyaları değerlendirmek üzere, UNESCO'nun süreçteki danışsal organları olan uluslararası kuruluşlardan ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi), IUCN (Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği) ve ICCROM (Kültür Varlıklarını Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Uluslararası Merkezi)'a ileterek, adaylık dosyalarının bilimsel inceleme ve değerlendirilmelerini yapmaktadır. Danışsal organların değerlendirmesi sonrası Dünya Mirası Komitesi'nin yaptığı incelemeler sonucunda, bir miras alanının Dünya Mirası Listesi'ne alınması süreci karara bağlanmaktadır [37].

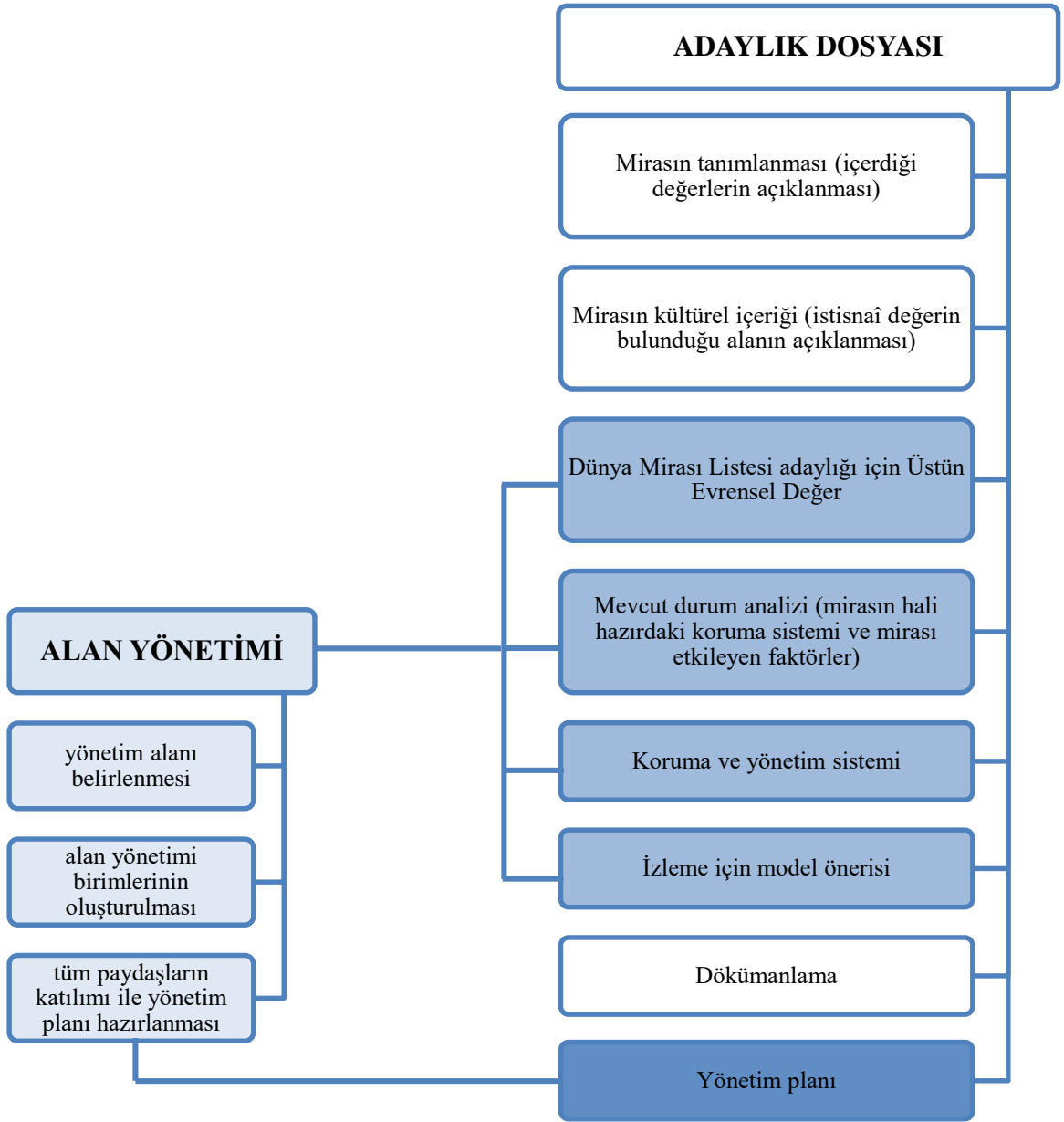

Şekil 2.4. Dünya Mirası Listesi için kaydedilme süreci¹⁶

DML'ne alındıktan sonra DM varlığının, kaydedildiği sıradaki bütünlük ve özgünlük koşullarıyla birlikte ÜED'ini sürdürmesi ve zaman içinde bu değer artırılması sağlanmalıdır. Bugün ve gelecek nesiller için mirasın etkin olarak korunması yönetim planlaması ile mümkündür [42], [43].

UNESCO DMA'nın korunması için yasal, teknik, bilimsel, yönetsel ve finansal ölçütler talep eden Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulanma Rehberi ile 1997 yılından itibaren Taraf Devletler'den Şekil 2.5.'de gösterildiği üzere, koruma ve yönetim planlaması yapmalarını ve bir kopyasının adaylık dosyası içine eklemelerini istemektedir [31], [52].

¹⁶ Şekil 2.4. [51] kaynağındaki 'Diagram of the World Heritage Sites' inscription process' (Dünya Mirası Alanları kayıt sürecinin şeması) şeklinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 2.5. Dünya Mirası Listesi için adaylık dosyası hazırlanması¹⁷

Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulanma Rehberi'nin 108. maddesinde [43, s.19] miras alanları için koruma ve yönetim planlanmasının gerekliliği şu şekilde açıklanmıştır.

“Aday gösterilen her bir varlık, varlığın Üstün Evrensel Değer'in, tercihen katılımcı yollar ile nasıl korunması gerektiğini belirten uygun bir yönetim planına veya başka bir belgeli yönetim sistemine sahip olmalıdır.”

¹⁷ Şekil 2.5. [53] kaynağındaki 'Adaylık dosyası ile yönetim planı ilişkisi' şeklinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Dünya Mirası Merkezi 2004 yılında hazırladığı bölgesel periyodik raporunda, Liste'deki alanların yönetim planlarının eksik olduğunu belirtmiştir¹⁸ [26], [52], [54]. Dünya Mirası Komitesi, Çin'de gerçekleştirdiği 28. Oturumu [55]'nda (28 Haziran-7 Temmuz 2004), Taraf Devletler'den Dünya Mirası Merkezi'ne yapacakları başvuru adaylık dosyalarında, yönetim planı hazırlama ve uygulamalarını talep etme kararı almıştır.

UNESCO 2004 yılından itibaren miras alanlarının değerlerinin korunması yönünde garanti olarak kabul edilen yönetim planlamasını, DML'ne adaylık başvurularında şart olarak koşmaktadır. ÜED'e sahip bu kültürel ve doğal mirasın sahip olduğu sosyal, ekonomik ve turizm vb. değerlerinin nasıl, nerede, ne zaman ele alınması gerektiğinin belirlenmesi, geliştirilmesi ve koruma-kullanma dengesinin sağlanabilmesi 'yönetim planı' istemektedir. Koruma ögesi olarak kabul edilen bu miras alanları ve değerlerin kendi ortamında korunabilmesi, karşı karşıya kaldığı risklerin azaltılabilmesi ve günlük yaşam ile bütünleşerek geleceğe aktarılması için 'alan yönetimi' planlaması yapılması gerekmektedir.

2.2. Alan Yönetimi

Alan yönetimi; uluslararası kabuller gereğince yönetim alanının belirlenmesi, yönetim planlarının hazırlanması, uygulaması, denetlenmesi ve güncellenmesi süreçlerinin tamamını kapsayan bir bütüncül bir yaklaşımdır [56].

İngiliz Tarihi Kentler Forumu (English Historic Towns Forum)'nun yayınladığı '*Koruma Alanı Yönetimi Rehberi*' (Conservation Area Management: A Practical Guide) [57, s.3]'nde alan yönetiminin tanımı yer almaktadır:

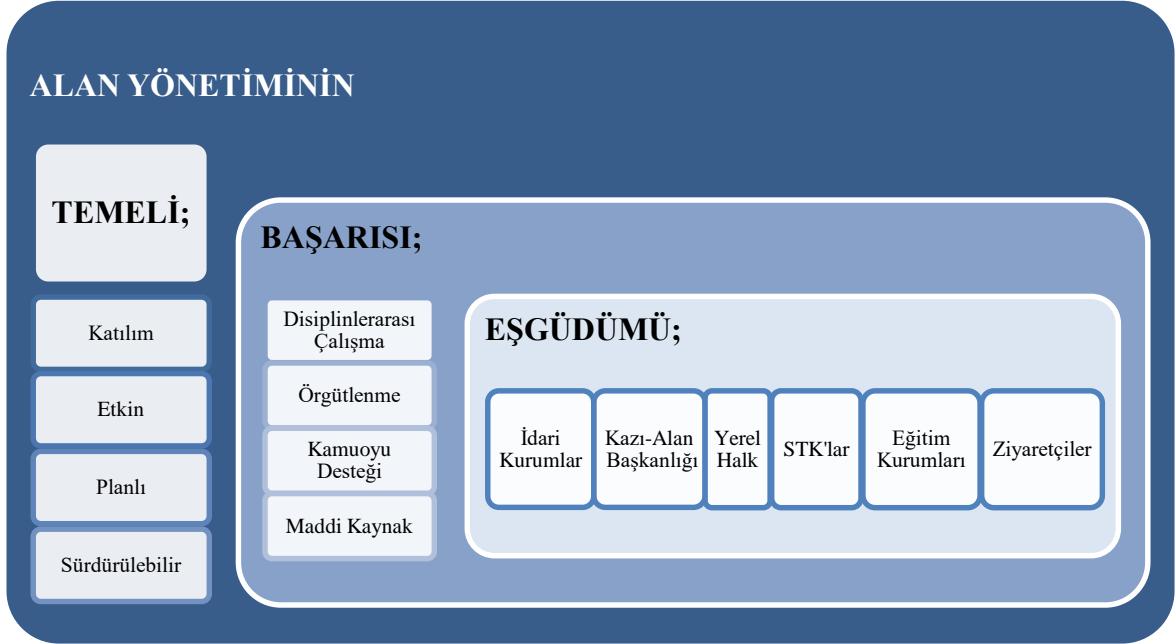
“Alan yönetimi, alanın geliştirilmesine ve çeşitli eşgüdüm yolları içinde problemlerle baş edebilmeye yönelik net bir fikre ve belirli politikalara sahip olmaktır.”

Alan yönetimi kavramının temelini, coğrafi, sosyal ve kültürel alanların bütününde, koruma ile ilgili çalışmalar yapan topluluk ve disiplinlerin; toplumsal uzlaşma ve diyalog zemininde 'katılım' ile bir araya gelmesi, 'etkin' şekilde ve 'sürdürülebilirlik' çerçevesinde 'planlı' olarak çalışmalar yürütmesi oluşturmaktadır.

Alan yönetiminin başarılı bir şekilde uygulanması için; 'disiplinlerarası çalışma', 'örgütlenme', 'kamuoyu desteği' ve 'maddi kaynak' gereklidir. Alan yönetimi Şekil 2.6.'da

¹⁸ Dünya Mirası Merkezi hazırladığı 'Periyodik Rapor 2004, Latin Amerika ve Karayipler' (Periodic Report 2004, Latin America and the Caribbean) [54] bölgesel raporunda, eşsiz evrensel değer, özgünlük ve bütünlük kavramlarının algılanamadığına dikkat çekmiştir [26], [52].

gösterilen; korunacak alanda sorumluluk sahibi idari kurumlar, Alan/Kazı Başkanlığı, yerel halk, Sivil Toplum Kuruluşları (STK), eğitim kurumları (üniversiteler vb.) ve yerel dışı unsurlar (ziyaretçiler, turistler, öğrenciler vb.) arasında iletişimi sağlayacak bir eşgüdüm sistemidir [58].

Şekil 2.6. Alan yönetimi çerçevesi¹⁹

Yönetim planı, alan yönetiminin etkili ve sistemli bir şekilde gerçekleşmesi amacıyla hazırlanan, koruma alanı ile ilgili tüm girdilerin eşgüdümünü sağlamak üzere; belirli bir süre boyunca alanların korunması ve değerlendirilmesi amacıyla alınan uygulama kararlarını, yönetim yaklaşımı ve hedeflerini ortaya koyan bir belgedir. Yönetim planı, tüm alanı kapsayan, planlama sürecinin bir ürünüdür.

ICOMOS (International Council of Monuments and Sites) tarafından hazırlanan 'Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri' (The Valetta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas) [59, s.2]'nde yönetim planı şu şekilde açıklamıştır:

“Yönetim planı, kültür mirasının korunması için kullanılacak tüm strateji ve araçları ayrıntılı olarak tanımlayan ve aynı zamanda çağdaş yaşam gereklerini karşılayan bir belgedir. Yasal, parasal, yönetsel ve korumaya yönelik belgeler ile koruma ve izleme planlarını içerir.”

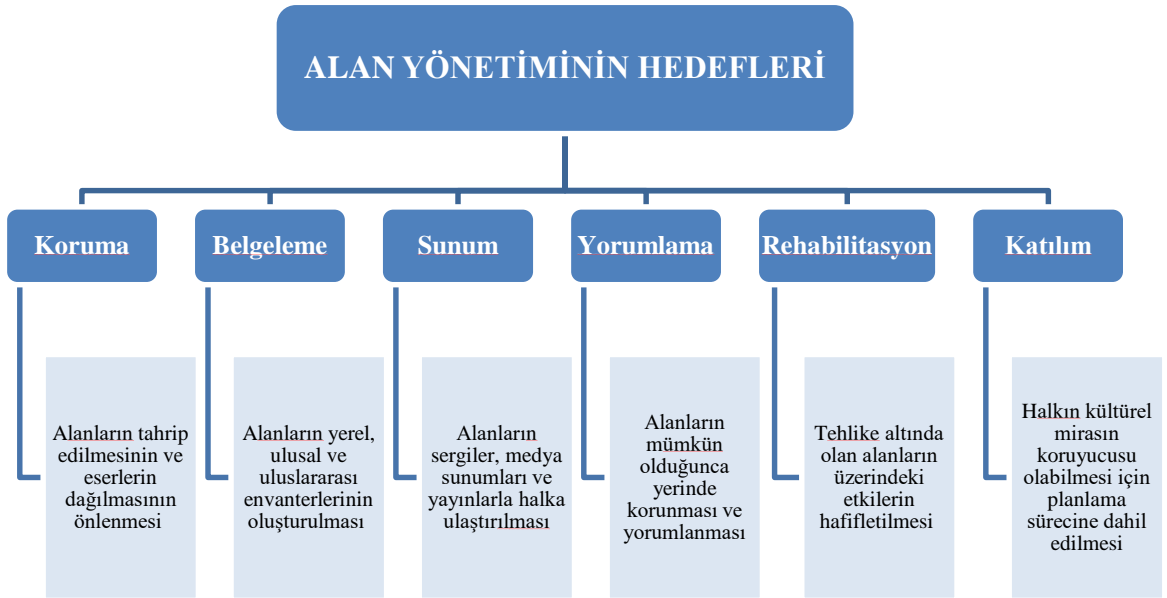
¹⁹ Şekil 2.6. [58] kaynağından yararlanılarak oluşturulmuştur.

2.2.1. UNESCO’da alan yönetimi

UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulanma Rehberi’ne göre, bir yönetim planının amacı aday alanın mevcut ve gelecek kuşaklar için etkin bir şekilde korunarak devamlılığının sağlanmasıdır [60].

Bir yönetim planı, tamamen yerinde kalan, ancak kısmen kazı yapılan alanların ve bunların kalıntılarının yanı sıra kaldırılan eserlerin uzun vadede yönetilmesini Şekil 2.7.’de gösterildiği üzere hedeflemektedir [61]. Kültürel miras yönetimi politikasının genel hedefleri şunlardır:

- Tehlike altında olan alanların üzerindeki etkilerin hafifletilmesi,
- Alanların tahrip edilmesinin ve eserlerin dağılmasının önlenmesi,
- Alanların yerel, ulusal ve uluslararası envanterlerinin oluşturulması,
- Alanların mümkün olduğunca yerinde korunması ve yorumlanması,
- Arkeolojik alanların yalnızca kamu yararına, yeterli finansman ve uzman personel olduğunda, belgeleme, koruma, iyileştirme, raporlama ve yayınlama hükümlerine uygun bilimsel hedefler amacıyla kazılması,
- Halkın kültürel mirasın koruyucusu olabilmesi için planlama sürecine dâhil edilmesidir.

Şekil 2.7. UNESCO’nun alan yönetimi hedefleri²⁰

²⁰ Şekil 2.7. [61] kaynağından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Yönetim planlaması sürekliliği olan üç ana unsurlu bir süreçtir. Bu süreç Şekil 2.8.'de gösterilen; ilk olarak yönetim planının hazırlanması, ikinci olarak bu planın uygulanması ve son olarak planın izlenmesi ve gözden geçirilmesini kapsamaktadır. Bu bağlamda, yönetim planlama süreci 13 aşamada yürütülmektedir [62]. Bu aşamalar sırasıyla Şekil 2.9.'da aşağıda verilmiştir.

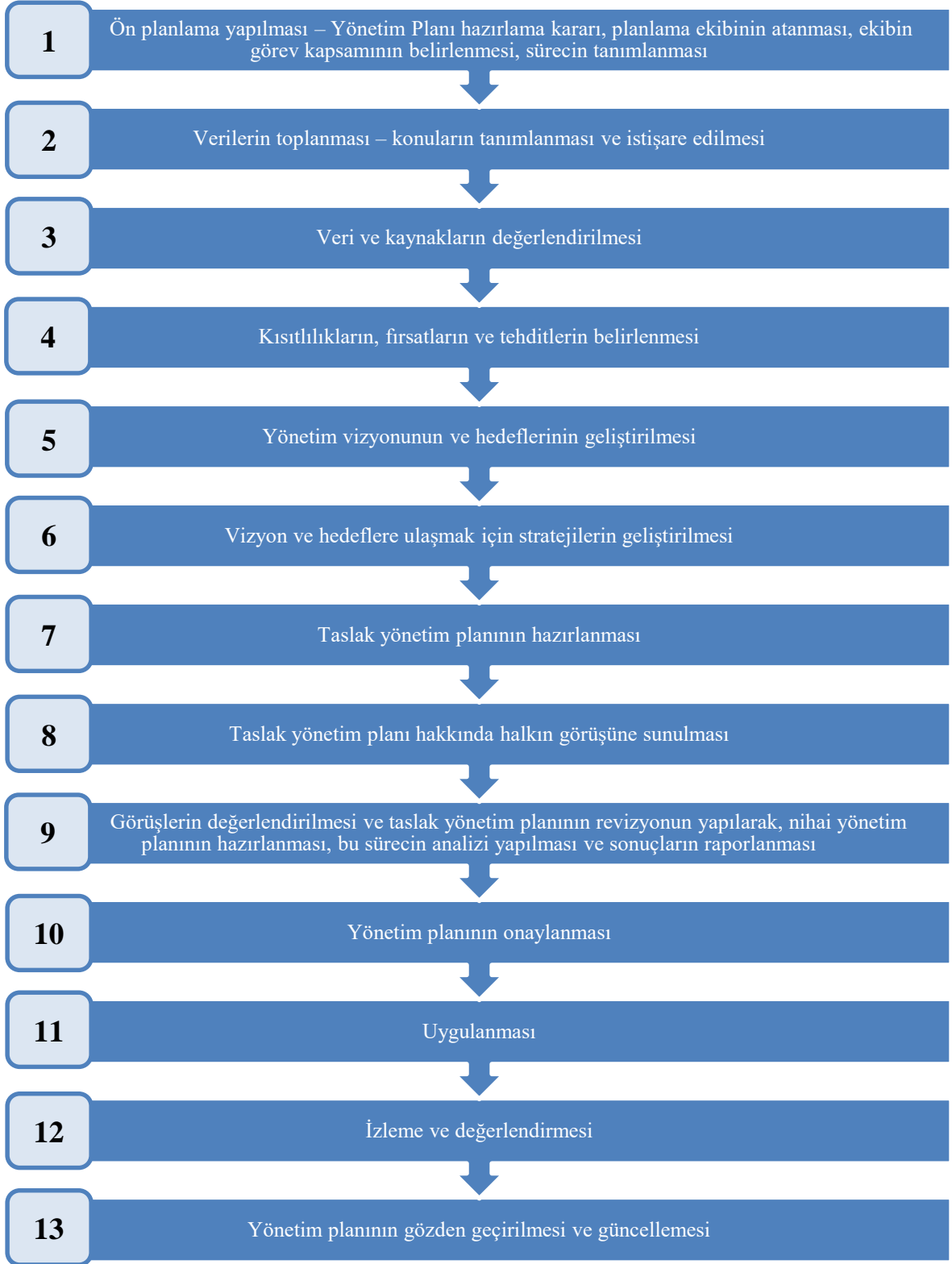

Şekil 2.8. Yönetim planlama süreci²¹

Yönetim planı, kendi içinde tutarlı olmalı ve miras alanının değerlerinin nasıl korunacağı, nasıl yönetileceği ve destekleneceğini sistematik olarak açıklamalıdır [63]. Yönetim planı aşağıdaki içeriklere göre hazırlanmalıdır:

- Amaç belirtilmelidir.
- Karar verme dâhil tüm süreç anlatılmalıdır. (Nasıl hazırlandığı ve kimlerin dâhil olduğu belirtilmelidir.)
- Alanın özellikleri açıklamalıdır.
- Alanın önemi vurgulanmalıdır. (ÜED belirtilmelidir.)
- Aşağıda belirtilen anahtar sorunların varlığı tanımlanmalıdır.
- Vizyon, ilkeler ve politikalar/hedefler belirlenmelidir.
- Politikalara/hedeflere ulaşmak için eylemler planlanmalıdır. (Zamanlama, öncelikler, kaynaklar, destekler dâhil edilmelidir.)
- Uygulama planı yapılmalıdır. (Yıllık çalışma planı, proje formülasyonu, kaynaklar gösterilmelidir.
- İzleme planı oluşturulmalıdır.
- Zaman çizelgesi yapılmalıdır.

²¹ Şekil 2.7. [62] kaynağındaki 'The management planning process' (Yönetim planlama süreci) şeklinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 2.9. Alan yönetimi planlama aşamaları²²

²² Şekil 2.9. [62] kaynağındaki ‘Protected area management planning steps’ (Koruma alan yönetimi planlama aşamaları) şeklinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Alan yönetim planlanması çok disiplinli bir süreçtir. Yönetim planının oluşturulmasında, birçok farklı paydaş, kurum ve kuruluş katkıda bulunmaktadır [64]:

- Ulusal kültürel mirasın korunmasından sorumlu resmi kurumlar
- Çevreyi ve doğal kaynakları korumakla görevli resmi kurumlar
- Sorumlu resmi kamu kurumları
- Üniversiteler ve araştırma kurumları
- Kültür mirası ile ilgili çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşları, gruplar ve paydaşlar
- Kültür mirasının uygun şekilde yönetilmesinden kazanç sağlaması muhtemel gruplar ve paydaşlar
- Yönetim planında planlanacak faaliyetler için kültür mirasını ve yönetimini etkilemesi olası olan gruplar ve paydaşlar

Dünya Mirası Merkezi, UNESCO danışsal organları ve bazı Taraf Devletler'in katılımıyla, alan yönetimi yetkilileri ile istişare halinde, miras alanlarını etkileyebilecek faktörlerin bir listesini çıkarmıştır. Bu faktörler anahtar başlıklar ve her başlığın altında bir dizi alt faktör olarak hazırlanmıştır. Bir yönetim planı geliştirilirken, miras alanlarını tehdit edebilecek bu sorunların varlığı analizler sonucu belirlenerek dikkate alınmalıdır [63]. Bu anahtar sorunların başlıkları şunlardır:

- Yapılaşma ve imar
- Ulaşım altyapısı
- Kamu hizmetleri veya hizmet altyapısı
- Çevre kirliliği
- Biyolojik kaynak kullanımı/değişikliği
- Fiziksel kaynak çıkarımı
- Fiziksel dokuyu etkileyen yerel koşullar
- Mirasın sosyal/kültürel kullanımları
- İnsan faaliyetleri
- İklim değişikliği ve doğal afetler
- Ani ekolojik veya jeolojik olaylar
- İstilacı yabancı türler
- Yönetim ve kurumsal faktörler
- Diğer faktör(ler)

IUCN (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources)'nin 2003 yılında yayınladığı '*Koruma Alanlarının Yönetim Planlaması İçin Yönergeler*'

(Guidelines for Management Planning of Protected Areas) [62]'e göre iyi bir yönetim planında olması gerekenler aşağıdadır:

- 'Açık ve erişilebilir': okunması kolay ve iyi sunulmalı,
- 'Kapsamlı ve öz': kararların uygulanması için yeterli bilgilendirme yapılmalı,
- 'Doğru ve tarafsız': tüm kararlar için kriterler açıkça açıklanmalı,
- 'Sistemik ve mantıksal': alanın değerlendirilmesi amacıyla planlanan yönetim politikaları ve verilen tüm öneriler için açık bir gerekçe verilmeli,
- 'Kabul edilebilir ve motive edici': alana ilgi duyan herkes için olmalı,
- 'Hassas ve pratik': net hedefler ile ulaşmak istenen sonuçlarda gerçekçi yöntem izlenmeli ve
- 'Odaklı ve etkili': alan yöntemi için yönetim uygulaması bir araçtır, kullanıcılar için ise ihtiyaçları için çözüm uygulamasıdır.

Yukarıdaki tavsiyelere ek olarak yönetim planı 'esnek ve kesin', 'basit ve kapsamlı' ve halk tarafından kolay anlaşılır olup yönetim odaklı olarak dengelenmelidir [62].

Feilden ve Jokilehto tarafından 1998 yılında yayınlanan '*Dünya Mirası Alanlarının Yönetimi Rehberi*' (Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites) [65]'nde kültürel miras yönetiminde ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property) tarafından belirlenen standartlar yayınlanmıştır. Buna göre yönetim planı; ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerdeki planları dikkate almak zorundadır. UNESCO'nun uluslararası tavsiyeleri ve konuyla ilgili hazırlanan rehberler göz önünde bulundurulmalıdır. Yönetim planı çok disiplinli uzman ekipler tarafından hazırlanan incelemeleri ve raporları temel almalıdır.

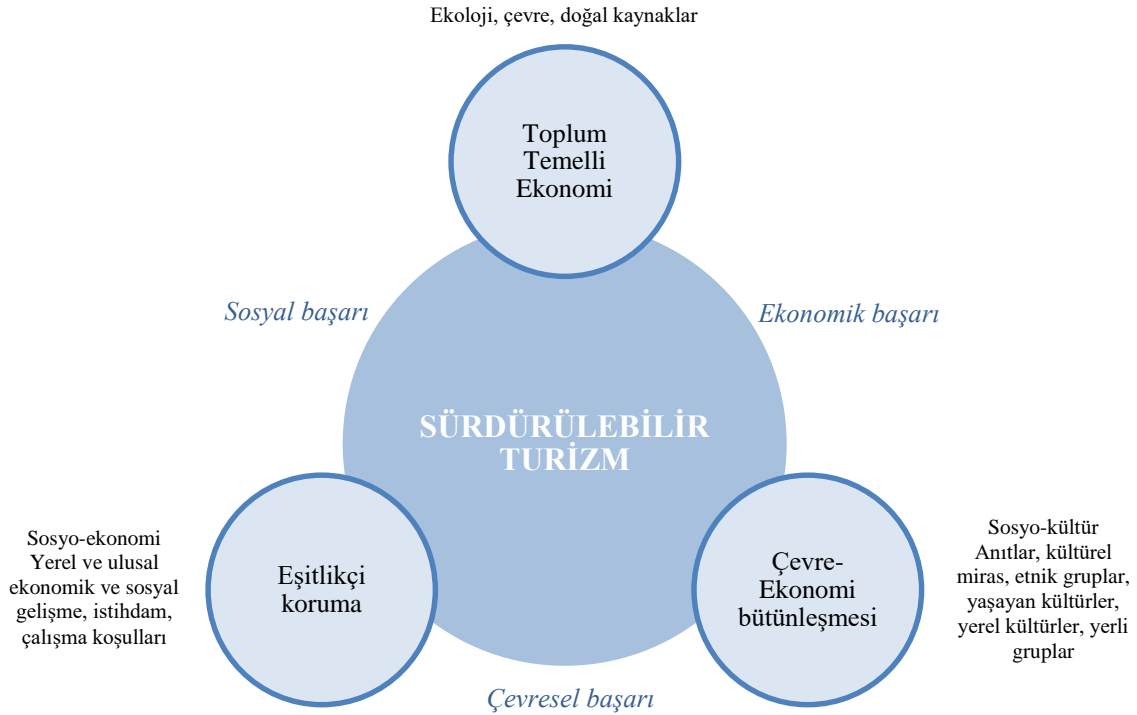
ICOMOS'un '*Dünya Mirası Kültür Varlıkları için Etki Değerlendirmesi Rehberi*' (Guidance on Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage Properties) [66]'nde de yönetim planlarının hazırlanmasının DM için büyük önem taşıdığı ve bu planların hazırlanması sürecinde ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerdeki planlarla ilişki kurulmasının gerekliliği belirtilmiştir. Buna göre; DM alanını yönetmek ve hakkında karar verebilmek için, onun önemini, anlamını ve ÜED'ini, niteliklerini ve bağlamını iyi açıklamak gereklidir. Alanın mevcut durumun saptanması önemlidir. Yönetim planlarında, yönetim sistemindeki alanları korumak ve alanlarda oluşabilecek sorunları önlemek için politikalar ve stratejiler geliştirilmelidir. Çoğu ülkede DMA'nın bazılarında yönetim planı olmasına rağmen iyi işleyen bir yönetim sistemi yoktur. DMA'nın sürdürülebilir gelişim süreçlerinde ÜED'in korunması önemlidir. Bu sebeple ICOMOS, Rehber'de belirttiği üzere bazı DMA'ndan 'Korunmuşluk Durumu' raporu istemektedir [67].

2.2.2. UNESCO'nun alan yönetimi planlamasında sürdürülebilir turizm

yaklaşımı

Son yıllarda alan yönetimi planlarında sürdürülebilir turizm yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. UNESCO ÜED'i korumak için tüm paydaşların farkındalığını ve katılımını teşvik ederek Dünya Mirası varlıklarında sürdürülebilir turizmin yönetimini ve geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. UNESCO Dünya Mirası ve Sürdürülebilir Turizm, turizm ve miras yönetimi planlamasının entegre edildiği, diyalog ve paydaş işbirliğine dayalı, doğal ve kültürel miras değerlerini korumanın sağlandığı ve bu değerlere verilen önemin artırıldığı turizm ortamının geliştirilmesidir. Dünya Mirası ve turizm paydaşları, ÜED'e sahip ortak kültürel ve doğal mirasın korunması ve uygun turizm yönetimi yoluyla sürdürülebilir kalkınma sorumluluğunu paylaşmaktadır [68].

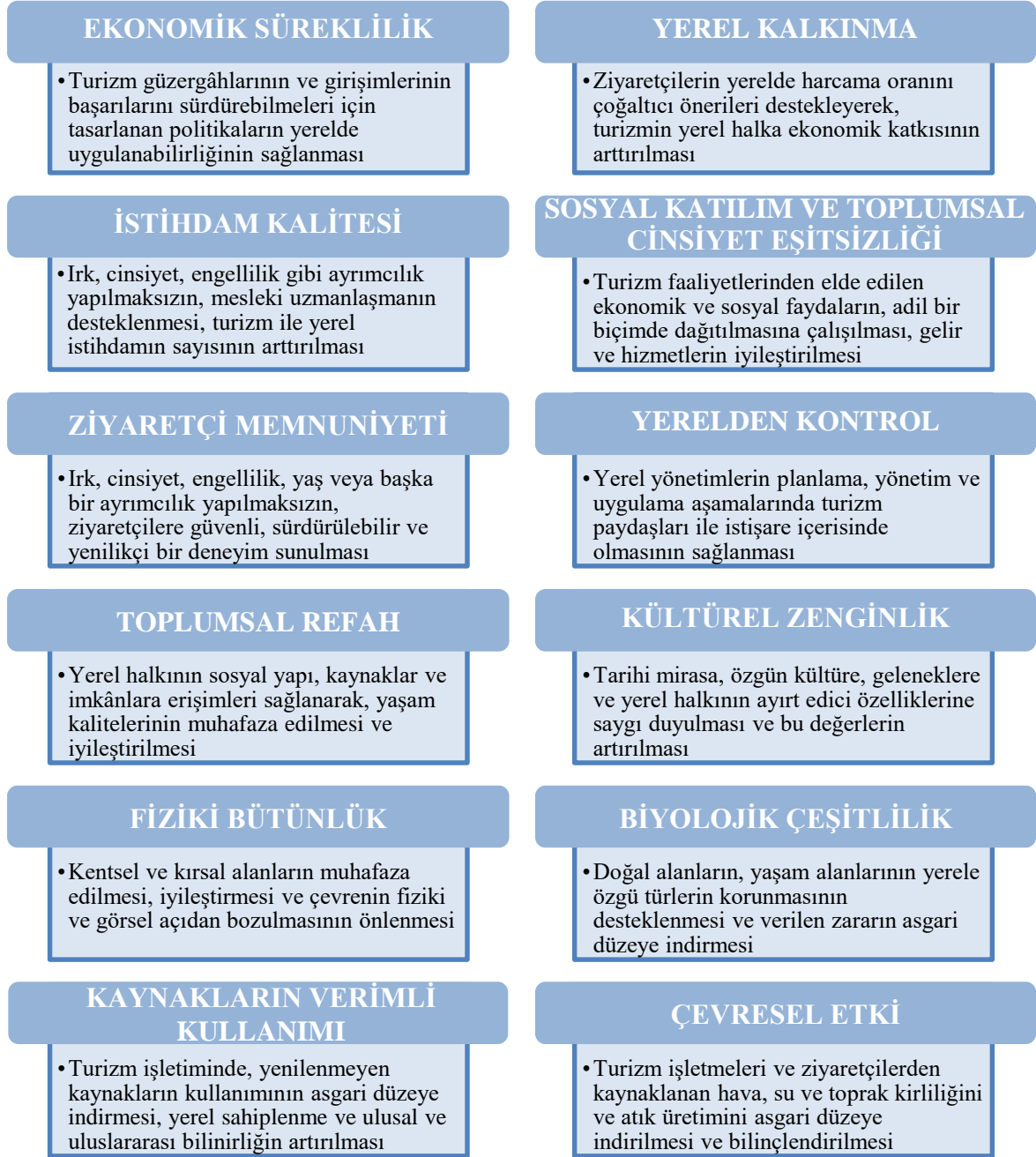
Sürdürülebilir turizm Şekil 2.10.'da görüldüğü üzere insanın içinde bulunduğu ya da bulunmadığı çevrenin bozulmadan korunarak, ekolojik ve biyolojik çeşitliliğin devam ettirildiği, kültürel, sosyal, ekonomik ve çevresel boyutta toplum temelli bir anlayış ile yönetildiği bir yaklaşımdır [69].

Şekil 2.10. Sürdürülebilir turizmin boyutları²³

²³ Şekil 2.10. [70] kaynağındaki 'Sürdürülebilir turizmin boyutları' şekline dayanarak oluşturulmuştur.

UNESCO dışında uluslararası organizasyonlardan Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) de sürdürülebilir turizm konusunda çalışmalar gerçekleştirmektedir. UNEP ve UNWTO tarafından sürdürülebilir turizm ilkeleri belirlenmiştir. Bu ilkeler Şekil 2.11.'de aşağıda verilmiştir.

Şekil 2.11. Sürdürülebilir turizm ilkeleri²⁴

²⁴ Şekil 2.10. [69] kaynağından yararlanılarak oluşturulmuştur.

UNESCO ‘*Dünya Mirası ve Sürdürülebilir Turizm Programı*’ (World Heritage and Sustainable Tourism Programme) [71]’nda sürdürülebilir turizmin gerçekleştirilmesi için aşağıdaki temel unsurlar açıklanmıştır. Bu unsurlar:

- Sürdürülebilir turizm kapsamında 1972 Sözleşmesi’nin yorumlanması ve uygulanması,
- Ulusal, bölgesel ve yerel yönetimlerin sürdürülebilir turizmi kültürel ve doğal miraslarını yönetmek için önemli bir araç olarak tanıyan politikalar oluşturması,
- Tüm paydaşların sürdürülebilir kalkınma hedefiyle turizmi sürdürülebilir bir şekilde yönetmesi,
- Yerel halkın, DM’na karşı duyduğu gurur ve sorumluluk duyguları arttırılarak, miraslarının korunmasına ve sürdürülebilir turizm yönetimine katkıda bulunması,
- Turizm sektörünün, DM’na verdiği değerin arttırılması ve sosyal-ekonomik kalkınmayı destekleyerek mirasa dayalı faaliyetlerden sorumlu olması sağlanarak mirasın korunmasına katkıda bulunması ve
- Ziyaretçilerin, DM’nın ÜED’in anlamını kavrayarak, bu değere karşı sorumlu benimsesidir.

UNESCO ‘*Dünya Mirası Alanlarında Turizmi Yönetmek: Dünya Mirası Alan Yöneticileri için Pratik Bir Kılavuz*’ (Managing Tourism at World Heritage Sites: a Practical Manual for World Heritage Site Managers) [72] yayınında belirttiği üzere devletleri, alan yöneticileri ve ziyaretçileri sürdürülebilir turizm uygulamalarına yönlendirmek, doğal ve kültürel DM’nın korunmasını sağlamanın yoludur. Sürdürülebilir turizm ile alanda önlemler alınarak, turizm faaliyeti miras alanı için yararlı bir potansiyele dönüşmektedir.

Sürdürülebilir turizm yaklaşımında, etkin bir planlama süreci ile miras alanları için uzun ve kısa vadeli eylemler dengeli olarak belirlenerek değerlendirilmelidir. Çalışma planları (yıllık çalışma planı, turizm planı, iş planları) uzun vadeli stratejik planlarla tamamlanmalıdır [73].

Sürdürülebilir turizm planlarında basit, anlaşılır bir strateji oluşturmalıdır. İyi bir strateji; alanın sorunları, riskleri, zorlukları, belirlenen hedefleri, paydaşların rolleri ve sorumluluklarını içermelidir. Çevresel, ekonomik, sosyal, kültürel, kalite, sağlık ve güvenlik, estetik ve turizm konularını dikkate alınmalıdır. Strateji de, kim, ne, ne zaman, neden ve nasıl eylemleri meydana getireceğini belirlenmelidir.

Paydaşların başlatılan sürece dâhil olmaları sağlanmalıdır. Alanın üzerindeki etkiler ve fırsatlar ile paydaş istişaresinde belirlenen temel konular etrafında eylemler planlanmalıdır. Strateji, paydaşların isteklerini yansıtan basit bir vizyona sahip olmalıdır. Bu

vizyon alanın korunması ve ziyaretçiler için olanaklarının daha iyi hale getirilmesinin yanı sıra, yerel halkın ekonomik ve sosyal gelişmesi ve istihdamını da gözeten etkili bir şekilde sunulmalıdır. İş imkânları ve toplumsal olanaklar yaratarak paydaşların talepleri ve alandaki değerlerin korunması bütünleştirilmelidir.

Strateji geliştirme sürdürülebilirlik hedefi doğrultusunda gelecekte alanın olası durumu hakkında önerileri de kapsamalıdır. Mirasın, turizm sektöründeki yerel halkın, paydaşların ve ziyaretçilerin korunması için kriz ve acil durum yönetimi planları geliştirmelidir. Bu planlar doğal afetler, Dünya Mirası alanına büyük çapta zarar verebilecek olası acil bir halin ortaya çıkması durumunda riskin azaltılmasında etkilidir [74].

ICOMOS'un yayınladığı, '*Dünya Mirası Kültürel Alanlarında Turizm: Alan Yöneticisinin El Kitabı*' (Tourism at World Heritage Cultural Sites: The Site Manager's Handbook) [75]'nda ise yönetim planı sürecinde alanların turizm konusunda yorumlanması ve ziyaretçi politikalarının oluşturulmasında dikkat edilmesi gerekenler anlatılmıştır. Buna göre Dünya Mirası alanlarında yönetim planı alan ile ilgili vizyon geliştirilerek başlanmalıdır. Turizm vizyonu kurgulanırken ilk adım ziyaretçi profili oluşturmaktadır. Ziyaretçi profilinin analizi ile süreç devam etmektedir. Alanın hangi ziyaretçi profili tarafından tercih edildiği belirlenerek, bu ziyaretçilerin ilgi seviyesine göre politikalar geliştirilmelidir. Ziyaretçi sayılarının artırılması için alan yorumlanmalıdır. Ziyaretçiler, turistler, öğrenciler, yerel halk vb. gruplar için alan farklı dillerde bilgilendirilme çalışmaları yapılmalıdır. Bu grupların her biri için ziyaretçi programları oluşturulmalıdır. Bu çalışmalar sırasında alandaki ÜED'in korunması için de ziyaretçiler için sınırlılıklar getirilerek önlem alınmalıdır.

UNESCO ve danışal organları tarafından hazırlanmış alan yönetimi rehberleri esas alınarak, UNESCO Dünya Mirası Alanları için aşağıdaki maddeler göz önünde bulundurularak alan yönetimi stratejilerini belirlemek önem arz etmektedir. Buna göre;

- alanların sorunları ve fırsatları dikkate alınarak her miras alanı için özgün bir yönetim planı geliştirmelidir.
- yönetim planların hazırlanmasında konuyla ilgili uluslararası sözleşmeler, tavsiye kararları, ulusal ve bölgesel planlardan yararlanması gereklidir.
- ÜED'e sahip kültürel ve doğal mirası koruma ve yönetmek için önemli bir araç olarak sürdürülebilir turizmi destekleyen politikalar, stratejiler belirlenmelidir.
- kültürel mirasın korunması, sunumu ve yönetimi ile ilgili çeşitli konularda disiplinlerarası bir yaklaşımla hedeflenmelidir.

- planlama oluşturulurken bütüncül bir yaklaşım getirilerek, planın uygulanması için tüm paydaşların desteği alınmalıdır.
- ÜED ve DM'nin korunması, kavramın anlaşılma ve takdir edilmesiyle ilgili çalışmalar yapılması için tüm paydaşlar teşvik edilmelidir.
- miras alanlarında mülkiyet hakkı bulunanlar, idari kurumlar, Alan/Kazı Başkanlığı, STK'lar ve yerel halkın eşgüdümü sağlanmalıdır.
- alanların doğru şekilde sunulabilmesi, algılanması ve benimsenmesini sağlamak için öncelikle alana gelen ziyaretçilerin kültürel altyapısı ve eğitim seviyesinin tespiti gerekli olup, alanı davetkâr yapmanın en uygun yolu olarak, alanın bütünlüğü düşünülmalıdır.
- alanların kazı ve restorasyon çalışmaları sunumun bir parçası olarak tanıtımda kullanılmalıdır.
- koruma ile turizm arasında denge sağlayacak yollar oluşturulmalıdır.
- mirasın korunmasına yönelik bir yaklaşımla yerel ekonomiyi güçlendirmeye odaklanan sürdürülebilir turizm planlanması, geliştirilmesi ve yönetimi için paydaşların görüşleri alınmalıdır.
- paydaşlarının etkin katılımı için yerel bağlama ve ihtiyaçlara dayalı olarak turizmi verimli, sorumlu ve sürdürülebilir bir şekilde yönetme kapasitesi ve araçları sağlanmalıdır.
- alanı ve çevreyi gözeten, yerel yatırımcı, yerel istihdam ve yerel mimariyi içeren sürdürülebilir turizm planlanmalıdır.
- yerel halkın miras alanlarına ilgisinin artırılmasında ekonomik kalkınma ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır.
- alandaki yapılması planlanan faaliyetler için yerel halkın desteği alınmalıdır.
- koruma ve kullanma dengesi gözetilerek, alandaki mimari yapılar kamuoyunun kullanımına sunulmalıdır.
- alanların gereksinimleri doğrultusunda, uluslararası koruma sözleşmeleri ve ilkeleri uyarınca, gerekli bakım, onarım, restorasyon ve çevre düzenleme projeleri uygulanmalıdır.
- DMA için DM statüsünden yararlanılarak turizm faaliyetleri geliştirmek için uluslararası platformdaki paylaşım ağları kullanılarak uluslararası işbirliği yapılmalıdır.
- DMA için uluslararası fonlardan mali kaynak yaratılması için çalışmalar planlanmalıdır.

2.2.3. Türkiye’de alan yönetimi

Türkiye’de 1983 yılında UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme’yi kabul etmesiyle birlikte, Dünya Mirası Listesi’ne aday gösterilecek varlığın adaylık dosyasında, bu mirasın ÜED’in korunmasının garantisi olarak sunulacak ve kısa-orta-uzun vadelerde yapılacak çalışmaların detaylarının sunulduğu yönetim planı hazırlanması için girişimlerde bulunulmuştur. Tablo 2.4.’de gösterildiği üzere yasa ve yönetmelik ile düzenlemeler yapılmıştır.

Tablo 2.4. Türkiye’de alan yönetimi ile ilgili yasa ve yönetmelikler

TARİH	ALAN YÖNETİMİ İLE İLGİLİ YASA VE YÖNETMELİKLER
21/07/1983	2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu (3386, 4629 ve 5226 sayılı kanunlarla değişik) (Yasada, 2004, 2011 ve 2013 yıllarında değişiklikler olmuştur.)
14/07/2004	5526 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Türkiye’deki sit alanları ve ören yerleri için alan yönetim planlarının hazırlanması; 14/07/2004 tarih ve 5226 sayılı yasanın ek-2. maddesi ile eklenmiş ve zorunlu hale getirilmiştir. Türkiye’de yönetim alanı ve yönetim planı tanımları verilmiştir.
27/11/2005	26006 sayılı Alan Yönetimi ve Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine ilişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik Türkiye’de yönetim alanı sınırları ve alan yönetimi esasları belirlenmiştir.

Türkiye’deki sit alanları ve ören yerleri için alan yönetim planlarının hazırlanması; 21/07/1983 tarihli ‘2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’ [76]²⁵’na 11/07/2004 tarihinde 5226 sayılı yasanın ek-2. maddesi ile eklenmiş ve zorunlu hale getirilmiştir. ‘5526 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’ [77]²⁶ ile yönetim alanı, yönetim planı ve diğer koruma amaçlı planların tanımları verilmiştir.

²⁵ Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (1983, 7 Temmuz). Resmi Gazete (Sayı: 18113).

²⁶ Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2004, 14 Temmuz). Resmi Gazete (Sayı: 25535).

Alan yönetimi; miras alanların nasıl, neden, kimlerle ve ne zaman korunacağına dair yönetsel eylemlerin bütünüdür. Bu yönetime konu olan alan ‘yönetim alanı’ olarak tanımlanmaktadır. Alan yönetiminin etkili ve verimli şekilde gerçekleşmesini sağlamak üzere oluşturulan ve alan ile ilgili tüm girdilerin eşgüdümünü sağlamak amacı ile hazırlanan unsur ise yönetim planıdır.

5526 sayılı Kanun’un 1. maddenin 11. paragrafında [76, s. 3] yönetim planı şu şekilde açıklamıştır:

“Yönetim alanının korunmasını, yaşatılmasını, değerlendirilmesini sağlamak amacıyla, işletme projesini, kazı plânı ve çevre düzenleme projesi veya koruma amaçlı imar plânını dikkate alarak oluşturulan koruma ve gelişim projesinin, yıllık ve beş yıllık uygulama etaplarını ve bütçesini de gösteren, her beş yılda bir gözden geçirilen plânlardır.”

Yönetim alanı belirlenmesi ve yönetim alanı sınırında yer alamayan ‘bağlantı noktası’²⁷, alanlarının da dâhil edilmesiyle yönetim planları hazırlanmaktadır. Yönetim alanı; sit alanları ve/veya ören yerleri ile onu çevreleyen ‘etkileme geçiş alanı’²⁸ (tampon bölge) birleşiminden oluşmaktadır. Tampon bölge, mirasın korunmasına ilave bir katman oluşturmak üzere bu mirası çevreleyen korunmasına destek olan bir alandır.

Türkiye’de koruma alanlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması için yönetim planlarının hazırlanması ayrı bir planlama çalışması olarak hazırlanmaktadır. 2863 sayılı Kanun’a göre sit alanlarında alanın etkileme geçiş alanı da dâhil ederek, 5226 sayılı Kanun uyarınca koruma mevzuatına sit alanı ve ören yerleri için ‘koruma amaçlı imar planı’, ve ‘çevre düzenleme projesi’²⁹ yapılmasını getirmiştir.

²⁷ 5526 sayılı Kanun’un 1. maddenin 12. paragrafı [76, s.3] uyarınca; yönetim alanı sınırlarında yer almayan birlikte, arkeolojik, coğrafi, kültürel ve tarihi nedenlerle veya aynı vizyon etrafında yönetim ve gelişiminin sağlanması bakımından bu yer ile irtibatlandırılan kültürel varlıklar ‘bağlantı noktası’ olarak tanımlanmıştır.

²⁸ 19/04/1996 tarihli 420 nolu T.C Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararı [78] ile sit alanlarını kapsayan koruma amaçlı planlarda bütüncül yaklaşım geliştirilebilmesi için sit sınırının dışında kalan, sit alanını çevreleyen bölgelerin, ‘etkileme geçiş alanı’ olarak tanımlanmıştır.

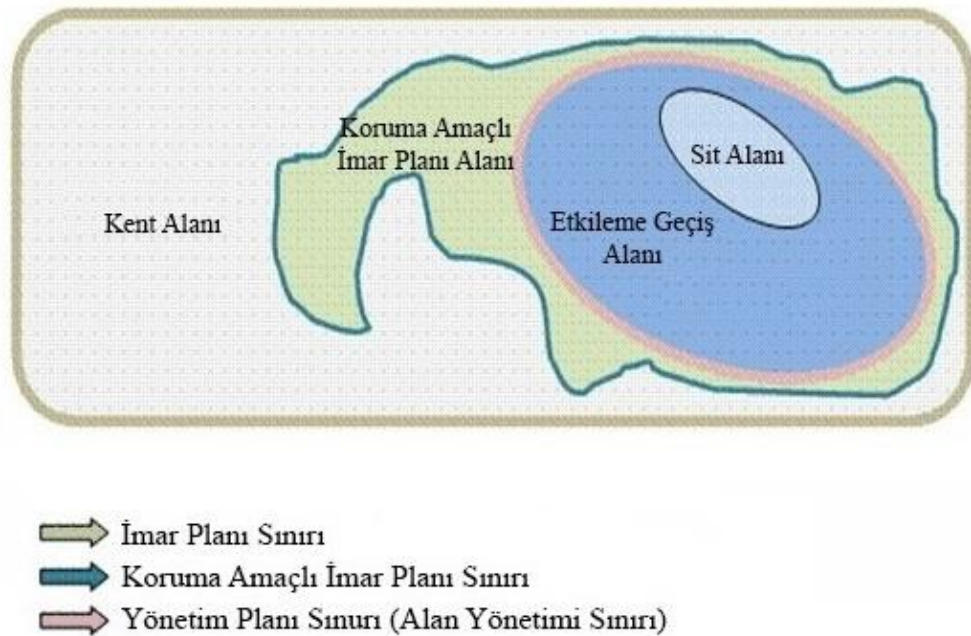
²⁹ 26/07/2005 tarihli 25887 sayılı ‘Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulanması, Denetimi, Müelliflerine ilişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik’ [79]’te belirtildiği üzere, arkeolojik değerlerin korunması ve değerlendirilmesine ilişkin olarak ivedi önlemlerin alınmasının zorunlu olduğu durumlar dışında, sit alanlarında yer alan ören yerlerin çevre düzenleme projelerinin yapılması için alana ilişkin koruma amaçlı imar planlarının bulunması esastır.

5526 sayılı Kanun'un 1. maddenin 8. paragrafında [76, s. 2] koruma amaçlı imar planları ve 9. paragrafında [76, s. 3] ise çevre düzenleme projesi şu şekilde açıklamıştır:

“Kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunması amacıyla katılımcı alan yönetimi modellerini de içerecek şekilde hazırlanan, hedefler, araçlar, stratejiler ile plânlama kararları, tutumları, plân notları ve açıklama raporu ile bir bütün olan nazım ve uygulama imar plânlarının gerektirdiği ölçekteki plânlardır.”

“Ören yerlerinin arkeolojik potansiyelini koruyacak şekilde, denetimli olarak ziyarete açmak, tanıtımını sağlamak, mevcut kullanım ve dolaşımdan kaynaklanan sorunlarını çözmek, alanın ihtiyaçlarını çağdaş, teknolojik gelişmelerin gerektirdiği donatılarla gidermek amacıyla her ören yerinin kendi özellikleri göz önüne alınarak hazırlanacak 1/500, 1/200 ve 1/100 ölçekli düzenleme projeleridir.”

Koruma amaçlı imar planları ve çevre düzenleme projeleri, alanların ve ören yerlerin korunması amacıyla hazırlanan planlardır. Çevre düzenleme projesi; koruma amaçlı imar planı ve yönetim planının hazırlanmasında değerlendirilir ve gerektiği takdirde koruma amaçlı imar planı ve yönetim planının ana yaklaşımları doğrultusunda yeniden düzenlenmektedir. Bu bağlamda bu planlar Şekil 2.12.'de gösterildiği üzere yönetim planının ana yaklaşımın oluşturulmasında belirleyicidir. Yönetim planlarının başarısı bu planlar ile bütünleşmesiyle sağlanmaktadır [80].

Şekil 2.12. Yönetim planları ve diğer koruma amaçlı hazırlanan planlar arasındaki bağlantı [80]

5226 sayılı yasa ile belirlenmiş çevre düzenlenmesi 27/06/2005 tarihli ‘*Arkeolojik Kazılarda ve Kazı Alanlarında Yapılacak Düzenleme, Restorasyon ve Konservasyon Proje ve Uygulamalarında Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönerge*’ [81] ile ören yerlerine özgü mekânsal düzenlemeye ilişkin koruma ilkelerinde izlenecek yöntem ve hedefler belirlenmiştir. Alan yönetim planının belirlediği kısa, orta ve uzun vadede (1 yıllık, 5 yıllık, 10 yıllık) yapılan programlar çerçevesinde, arkeolojik kazılarda açığa çıkartılan, taşınmaz kültür varlıklarının korunması, kültür turizmini geliştirecek bilgi sunumuna ve alanlarda ziyaretçilerin isteklerinin karşılanmasına yönelik yapılacak çalışmalar için yayınlanmıştır. Yönerge’nin 31. maddesinde [81, s.4], kazı alanları, arkeolojik ören yeri olarak ifade edilerek, ören yerlerinin arkeolojik turizm potansiyellerinin karşılanmasına yönelik projelere temel olacak önerilerin çevre düzenleme projeleri ve alan yönetim planında değerlendirilecek programların usul ve esasları belirlenmiştir.

Türkiye’de alan yönetiminin gerçekleştirilmesi için görev, yetki ve sorumluklara ilişkin esaslar ve yönetim alanı sınırlarının belirlenmesi, 27/11/2005 tarihli 26006 sayılı ‘*Alan Yönetimi ve Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine ilişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*’ [82]³⁰ kapsamında düzenlenmiştir.

Alan yönetiminin hedefleri, 26006 sayılı Yönetmelik’te 2. bölümün 5. maddesinde [82, s. 1] belirlenmiştir. Buna göre; tarihi, sosyal, kültürel, coğrafi alan sınırlarının doğru tespit edilmesi, koruma, sürdürülebilir kalkınma ihtiyaçları ile yerel toplum arasında, yönetim planı ile alanın değerini arttırarak kültür turizmini geliştirmek amacıyla uluslararası işbirliği ve paylaşımının etkinlik ağının kurulması ve sit alanlarında bölgesel kültür sistemlerinin gelişimi için uygulama planlarının gerçekleştirilmesidir. Alan yönetim amaçları doğrultusunda, uluslararası koruma prensipleri ve sözleşme hükümleri çerçevesinde, sit alanları ve ören yerleri ile bakım, onarım, restorasyon, çevre düzenlemesi ile korunarak yaşatılmasının ve gelişim ilkelerinin belirlenmesi, yönetim alanlarının korunması ve değerlendirilmesinde kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, mülkiyet hakkı bulunanlar, yerel halkın işbirliği ile kültür varlıklarının yönetiminde, tasarım ve uygulamasında, uzmanlık ve ekipmanda nitelikli standartların uygulanması sağlanmalıdır.

³⁰ Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (2005, Kasım 27). Resmi Gazete (Sayı: 26006).

3. TÜRKİYE’NİN ALAN YÖNETİM PLANLARI

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Dünya Mirası alanları için alan yönetimi planlamasında kanun ve ilgili yönetmeliklerin başarılı örneklerle hayata geçirilmesine önem vermektedir. Alan yönetimi dahilinde alanda görevlendirilen tüm kurum, kuruluşlar ve diğer paydaşlar arasında eşgüdüm sağlanması ve stratejik bir vizyon gerçekleştirilmesi amacıyla alan yönetiminin hedefleri çerçevesinde yönetim planı hazırlanmaktadır.

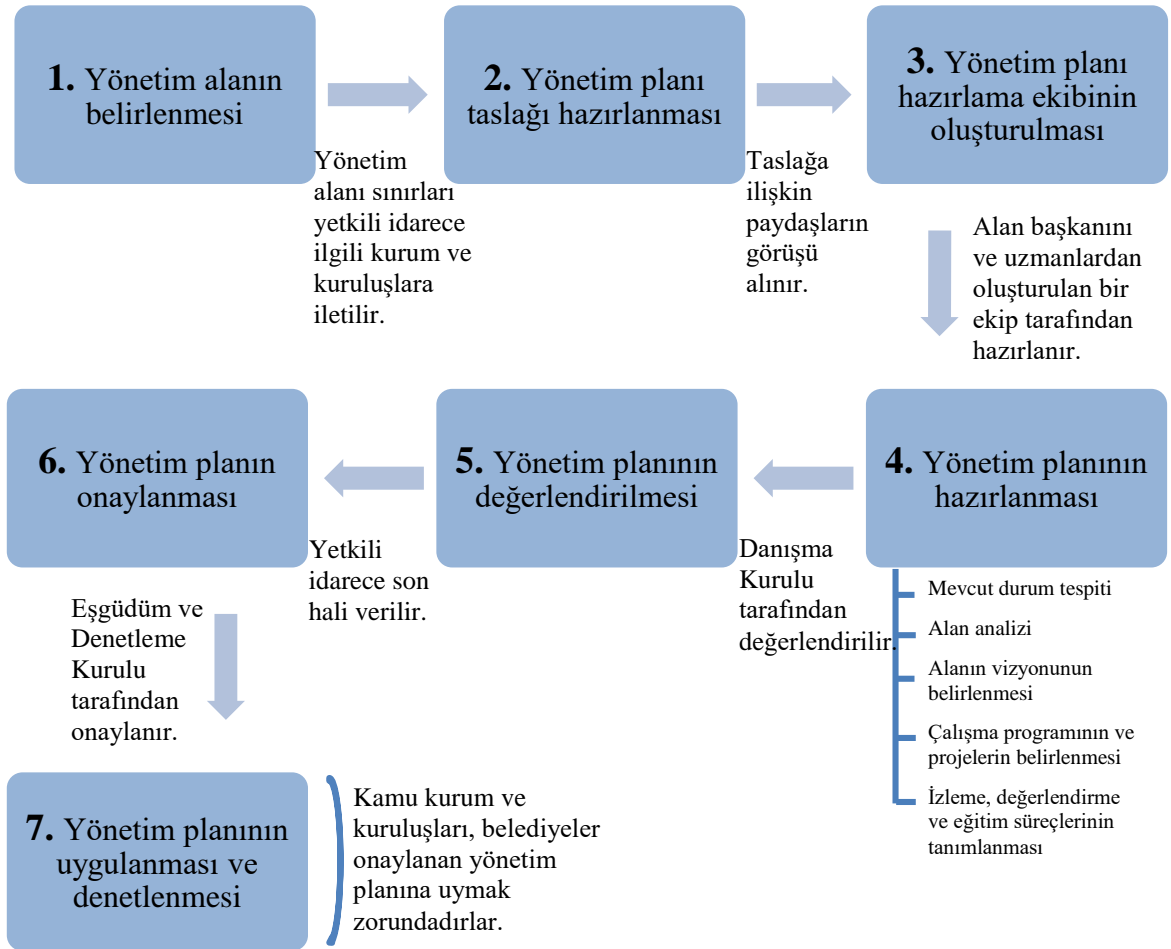
Alan yönetimi süreci yetkili idarece, konuyla ilgili olarak ilgili kurum ve kuruluşlar, meslek odaları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve alanda mülkiyet hakkı olan kişilerin önerilerin değerlendirilmesiyle, yönetim alanı sınırlarının belirlenmesiyle başlamaktadır. Bu paydaşların ve tarafların katılımıyla yönetim planına veri oluşturacak konuların belirlenmesi için toplantılar düzenlenmektedir.

Koruma mevzuatı ve Yönetmelik uyarınca yetkili idare tarafından atanan Alan Başkanı’nın koordine etmesiyle, farklı disiplinlerden oluşturulan uzman bir danışman ekip tarafından yönetim planı taslağı hazırlanmaktadır. Bu taslağa ilişkin görüşlerin alınmasıyla yönetim planı hazırlanması için uzmanlarda oluşan bir ekip oluşturulmaktadır. Yönetmelik’te belirtildiği üzere yönetim planı Bakanlıkça hazırlanırsa, ilgili Belediyelerin koordinasyonu ile doğrudan veya ihale mevzuatında belirtilen usul ve esaslara göre hazırlattırılmaktadır.

Yönetim alanına ilişkin hazırlanacak yönetim planının içeriği beş ana bölümlerden oluşmaktadır. İlk olarak; ilgili kurum ve kuruluşlarla bağlantı kurularak, alanın ‘mevcut durum tespiti’ yapılarak alanın yönetim, işlevi ve koruma ihtiyaçları belirlenmektedir. İkinci olarak; ‘alan analizi’ ile alanın önemi ve sorunları tespit edilmektedir. Bu analiz alanın işlevsel ve yönetsel olarak durumun belirlenmesidir. Üçüncü olarak; ‘alanın vizyonunun belirlenmesi ve esas politikaların oluşumu’ geliştirilerek, belirlenen yönetim planının geleceğe ait vizyonunu ile ulusal ve uluslararası platformda alanın sunumunu ve tanıtımını sağlayacak yönetim, koruma, kullanma, sunum ve tanıtım, ziyaretçi politika ve stratejiler oluşturulmaktadır. Dördüncü olarak; ‘çalışma programı, zamanlama ve projelerin belirlenmesi’ ile alan yönetiminde yer alacak kurum ve kişilerin görev tanımlarının yapılmaktadır. Alan yönetimi kapsamında yapılması planlanan çalışma programlarında, kısa, orta ve uzun vadede yapılacak işlere ait bir eylem planının oluşturularak, proje tanımları ve bütçe analizlerinin hazırlanarak, finans kaynakları belirlenmektedir. Son olarak; ‘izleme, değerlendirme ve eğitim süreçlerinin tanımlanması’ yapılarak yönetim planının uygulanması,

izlenmesi ve değerlendirmesi aşamasında yer alacak paydaşlar için eğitim programları hazırlanmaktadır [82].

Hazırlanan bu yönetim planı taslağı, Alan Başkanı'nın da katıldığı Danışma Kurulu tarafından değerlendirilmektedir. Toplantı sonucunda yönetim plan taslağına yetkili idarece son hali verilerek yönetim planı tasarısı oluşturulmaktadır. Yönetim planı onaylanmak üzere yetkili idarece Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'na iletilmektedir. Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'nun onayından sonra, yönetim planı yetkili idarece sorumlu kurum ve kuruluşlara iletilir. Kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler onaylanan bu yönetim planına uymak zorundadırlar [82]. Türkiye'de alan yönetimi sürecinde yönetim planlarının hazırlanma aşamaları Şekil 3.1.'de aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 3.1. Türkiye'de alan yönetimi süreci³¹

³¹ Şekil 3.1. [82] kaynağından 26006 sayılı Yönetmelik'in 2. bölümün 6,7,8,9,10,11,12,13. maddelerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

3.1. Türkiye’de Dünya Mirası Alanları İçin Yönetim Planı Çalışmaları

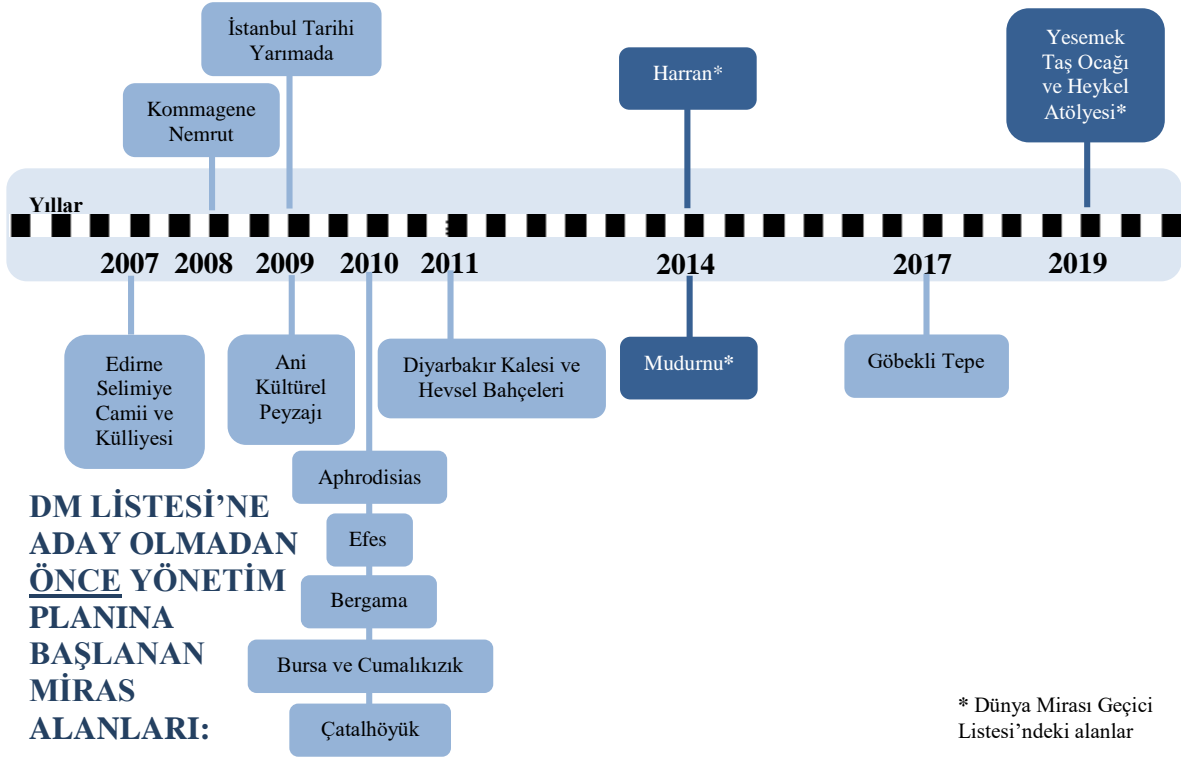
Türkiye’de 2004 yılından itibaren yasal düzenlemeler ile Dünya Mirası Listesi’ndeki 18 miras alanının yerlerini koruyabilmesi ve Geçici Liste’dekilerin asıl Liste’de yer alabilmesi için yönetim planı çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Türkiye’de T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylı UNESCO Dünya Mirası Listesi ve Geçici Listesi’nde olan alanlardan 14’ünün yönetim planı bulunmaktadır. Türkiye’de Tablo 3.1. ve Şekil 3.2.’de aşağıda görüldüğü üzere, 2007 yılından başlanarak yönetim planı çalışmalarına hız verilmiştir. UNESCO Dünya Mirası Listesi ve Geçici Liste’de yer alan alanların çoğunun yönetim planı yapılmamıştır.

Tablo 3.1. Türkiye’nin Dünya Mirası Alanları için hazırlanan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylı yönetim planları³² [83]

	DML’ne Alınma Tarihi	Yönetim Planına Başlama Tarihi
DÜNYA MİRASI LİSTESİ’NDEKİ YÖNETİM PLANI OLAN ALANLAR		
Göbekli Tepe Alan Yönetimi Planı	2018	2017
Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Yönetim Planı	2015	2011
Çatalhöyük Neolitik Kenti Yönetim Planı	2012	2010
Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Planı	2014	2010
Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı Alan Yönetim Planı	2014	2010
Efes Yönetim Planı	2015	2010
Aphrodisias Antik Kenti Alan Yönetim Planı	2017	2010
İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı	1985	2009
Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı	2016	2009
Kommagene Nemrut Yönetim Planı	1987	2008
Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi Yönetim Planı	2011	2007
DÜNYA MİRASI GEÇİCİ LİSTESİ’NDEKİ YÖNETİM PLANI OLAN ALANLAR		
Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi Yönetim Planı	2012	2019
Mudurnu Kültürel Miras Alanı Yönetim Planı	2015	2014
Harran Yönetim Planı	2000	2014

³² Yönetim planına başlama tarihi olarak yönetim alanı sınırlarının onaylandığı tarih esas alınmıştır.

DM LİSTESİ'NE ALINDIKTAN SONRA YÖNETİM PLANINA BAŞLANAN MİRAS ALANLARI:

Şekil 3.2. Dünya Mirası Listesi ve Geçici Listesi için alan yönetiminin 2004 yılından itibaren zorunlu olmasından sonra Türkiye’de yönetim planı çalışmalarının başlaması

3.1.1. Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi yönetim planı

Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi, DML’ne 2011 tarih ve 1366 no. kayıtlıdır. Liste’ye kabul edilme kriterleri ‘kültürel’ (i) ve (iv)’dür [84]. Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi Yönetim Planı, Selimiye Camii Külliyesi ve kent merkezini içermektedir [85].

Osmanlı Devleti’nin başkentlerinden olan Edirne şehrinde, 16. yüzyılda Osmanlı’nın başmimarı olan Mimar Sinan’ın ustalık eseri; camii, revaklı iç avlu, dış avlu, medreseler, arasta, sıbyan mektebi, muvakkithane (saat evi) ve kütüphaneden oluşan külliye inşa edilmiştir. Kent merkezinde silüete hâkim, tek kubbeli ve dört minareli, Selimiye Camii’nin iznik çinilerinin kullanıldığı iç mekânı eşsiz bir sanat ürünüdür [84].

‘Edirne Selimiye Camii Külliyesi Yönetim Planı’ [85, s.132]’nin amacı şu şekilde açıklanmıştır:

“Edirne Selimiye Camii Külliyesi’nin gelecek kuşaklara özgünlüğünü koruyarak, kültürel ve işlevsel değerleri ile bir bütün şeklinde aktarılmasını sağlamaya yöneliktir.”

3.1.2. Kommagene Nemrut yönetim planı

Nemrut Dağı, DML'ne 1987 tarih ve 448 no. kayıtlıdır. Liste'ye kabul edilme kriterleri 'kültürel' (i), (iii) ve (iv)'dür [86]. Nemrut Dağı, Adıyaman ili sınırları içinde yer almaktadır. Kuzeyde Malatya ve Toros Dağları, batıda Kahramanmaraş ile çevrelenmektedir [87].

Nemrut Dağı Tümülsü'nde, Hellenistik Dönem'e ait Kommagene Krallığı'na ait yapı ve anıtlar bulunmaktadır. Kommagene, Grek ve Pers uygarlıklarının kültür, inanç ve geleneklerinin birleştiği güçlü bir krallıktır. Bu alan, Büyük İskender İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra Suriye ve Fırat'ın kuzeyinde kurulan Kommagene Krallığı'nın hükümdarı I. Antiochus'un (M.Ö. 69-34) mezarı olarak kutsal bir yerdir. Günümüze eksiksiz şekilde ulaşmış olup, Helen dilinde yazılan Kral Antiochos'un Vasiyetname (Nomos) metni, alanın anlaşılması açısından eşsiz bir değerdir [86], [87], [88].

'*Kommagene Nemrut Yönetim Planı*' [87, s.14]'nın amacı şu şekilde açıklanmıştır:

"UNESCO Dünya Kültür Mirası listesinde bulunan Nemrut Dağı Tümülsü merkezli olmak üzere, Nemrut Milli Parkı sınırları içinde kalan ve Adıyaman'da yer alan çoğunluğu Kommagene Uygarlığı'na ait anıtları içeren bölgedeki bir grup eser/alanın uluslararası koruma bilimi ilkeleri doğrultusunda: mimari, arkeolojik, tarihsel, ekonomik, sosyal, kültürel, doğal ve ekolojik değerleri ile bir bütün olarak korunması, yorumlanması, sunumu ve sürekliliğinin sağlanması olarak tanımlanmıştır."

3.1.3. Ani Kültürel Peyzajı yönetim planı

Ani Arkeolojik Alanı, DML'ne 2016 tarih ve 1518 no. olarak kayıtlıdır. Liste'ye kabul edilme kriterleri 'kültürel' (ii), (iii) ve (iv)'tür [89]. Ani Kültürel Peyzajı, Kars ili, merkez ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır. Ermenistan sınırında bulunmaktadır [90].

Bu Ortaçağ şehri, Hristiyan ve daha sonra Müslüman Hanedanlar tarafından yaptırılan Ortaçağ şehirciliğinin özgün konut, dini ve askeri yapılarından oluşmaktadır. İpek Yolu güzergâhında yer alan şehir, ticari kervanlar için önemli bir geçiş noktasıdır. Moğol istilası ve 1319 yılında yaşanan yıkıcı bir deprem, şehrin düşüşünün başlangıcı olmuştur. Alandaki 7. ve 13. yüzyıllar arasında yapılmış farklı mimari yapılar aracılığıyla, Ortaçağ mimarisinin gelişimi anlaşılmaktadır [89].

'*Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı*' [90, s.4]'nın amacı şu şekilde açıklanmıştır:

"Erken Demir Çağı ile 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarına katılincaya kadar yerleşimin sürekli olduğu, Orta Çağ'ın şehircilik, mimarlık ve sanat açısından gelişiminin, tüm zenginliğinin ve çeşitliliğinin bir arada görüldüğü, çok kültürlü bir İpek Yolu yerleşimi olan Ani Kültürel Peyzajı'nın kültürel önem ve değerlerinin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına, aynı zamanda kullanıcı ve ziyaretçilerin alanın önem ve değerlerini en iyi şekilde benimsemelerine aracı olmaktadır."

3.1.4. İstanbul Tarihi Yarımada yönetim planı

İstanbul'un Tarihi Alanları, DML'ne 1985 tarih ve 356 no. kayıtlıdır. Liste'ye kabul edilme kriterleri 'kültürel' (i), (ii), (iii) ve (iv)'dür [91]. İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı, Sultanahmet Arkeolojik Parkı, Süleymaniye Camii ve Çevresi Koruma Alanı, Zeyrek Camii ve Çevresi Koruma Alanı, İstanbul Kara Surları ve Tarihî Yarımada'nın tamamını içermektedir [92].

İstanbul, Doğu Roma İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik etmiştir. Balkanlar, Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz arasında, kuzeyde Haliç, doğuda İstanbul Boğazı ve güneyde Marmara Denizi ile çevrili bir yarımada üzerinde konumlanmaktadır. Stratejik konumu ile İstanbul, 2000 yıldan uzun süredir farklı dinleri, kültürleri, toplulukları ve bunların ürünü olan tarihi yapıtlarını bir araya getirmektedir. Antik Çağ'a ait Konstantin Hipodromu, 6. yüzyıla ait Ayasofya ve 16. yüzyıl Süleymaniye Camii alandaki mimari başyapıtlardandır Bizans ve Osmanlı mimarları tarafından yapılan bu şaheserlerin oluşturduğu siluet eşsizdir [20], [91].

'*İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı*' [92, s.5]'nın amacı şu şekilde açıklanmıştır:

"Plan; yönetim, koruma, planlama, yaşam kalitesi, algı, eğitim, bilinçlendirme ve risk yönetimi başlıkları altında titiz bir çalışma sonucunda paydaşların katkısını dikkate alarak oluşturulan genel stratejileri ve bu stratejiler doğrultusunda hazırlanan eylem planlarını içermektedir."

3.1.5. Aphrodisias Antik Kenti alan yönetim planı

Aphrodisias, DML'ne 2017 tarih ve 1519 no. kayıtlıdır. Liste'ye kabul edilme kriterleri 'kültürel' (ii), (iii), (iv) ve (vi)'dir [93]. Aphrodisias Antik Kenti, Aydın ili, Karacasu ilçesi, Geyre beldesi sınırları içerisinde bulunmaktadır [94].

Türkiye'nin güneybatısında, Morsynus Nehri'nin yukarı vadisinde bulunan alan, Aphrodisias arkeolojik alanı ve şehrin kuzeydoğusundaki mermer ocakları olmak üzere iki bileşenden oluşmaktadır. Afrodit Tapınağı M.Ö. 3. yüzyıldan kalmadır ve şehir bir yüzyıl sonra inşa edilmiştir. Aphrodisias'ın zenginliği, mermer ocaklarından ve heykeltıraşlarının ürettiği sanattan gelmektedir. Şehir sokakları tapınaklar, tiyatro, agora ve iki hamam kompleksi içeren birkaç büyük sivil yapının etrafında düzenlenmiştir [93].

'*Aphrodisias Alan Yönetim Planı*' [94, s.4]'nın amacı şu şekilde açıklanmıştır:

"Arkeolojik Sit Alanı'nın Üstün Evrensel Değer'in etkin ve bütünleşik olarak korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için uygulamaya konulacak olan eylemlerin belirlenmesi ve çalışmaların aynı çerçeveye alınması, alanın mimarisinin, arkeolojisinin, peyzajının, doğal varlıklarının ve yerleşme dokusunun korunması ve güçlendirilmesidir."

3.1.6. Efes yönetim planı

Efes, DML’ne 2015 tarih ve 1018 no. kayıtlıdır. Liste’ye kabul edilme kriterleri ‘kültürel’ (ii), (iv) ve (vi)’dir [95]. Efes Antik Kenti, İzmir ili, Selçuk ilçesinde bulunmaktadır. Efes Yönetim Planı, Çukuriçi Höyük, Ayasuluk Tepesi, Efes Antik Kenti ve Meryem Ana Evi olmak üzere dört alanı içermektedir [96].

Antik Çağ’ın en önemli merkezlerinden Kaystros Nehri geçiş bölgesinde bulunan Efes, Hellenistik ve Roma dönemleri yerleşimlerini içermektedir. Efes kazılarında, Roma İmparatorluk Dönemi’ne ait Celsus Kütüphanesi ve Büyük Tiyatro anıtları ortaya çıkarılmıştır. M. Ö. 8. yüzyıla tarihlenen Dünyanın Yedi Harikası’ndan biri olan kült merkezi Artemis Tapınağı’nın kalıntıları bulunmuştur. Efes Antik Kenti, deniz kanalı ve liman havzası ile bir Roma liman kentinin seçkin bir örneğidir. Alandaki haç planlı ve kubbeli olan Meryem Ana Evi, M.S. 5. yüzyıldan beri Hristiyan hacılar için önemli bir yerdir [95].

‘Efes Yönetim Planı’ [96, s.5]’nin amacı şu şekilde açıklanmıştır:

“Dünya ve Türkiye arkeoloji tarihinin en önemli köşe taşlarından birisi olan Efes Antik Kenti’nin Dünya Mirası Alanı olması amacıyla hazırlanan bu yönetim planında, hem Türkiye’nin yönetim planı deneyiminin zenginleştirilmesi, hem de Efes Antik Kenti’nin geleceğine ilişkin koruma vizyonu geliştirilmesi hedeflenmiştir.”

3.1.7. Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı alan yönetim planı

Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı, DML’ne 2014 tarih ve 1457 no. kayıtlıdır. Liste’ye kabul edilme kriterleri ‘kültürel’ (i), (ii), (iii), (iv) ve (vi)’dir [97]. Bergama Antik Kenti, İzmir iline bağlı Bergama ilçesinin merkezinde yer almaktadır. Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı, Pergamon, Kibele Kutsal Alanı, İlyas Tepe, Yığma Tepe, İkili, Tavşan Tepe, X Tepe, A Tepe ve Maltepe Tümülüsleri olmak üzere dokuz alanı içermektedir [98].

Bu alan, Türkiye’nin Ege bölgesindeki Bakırçay Ovası’nın üzerinde yükselmektedir. Bergama akropolü, Antik dünyada önemli bir öğrenme merkezi olan Hellenistik Attalid Hanedanlığı’nın başkentiydi. Anıtsal tapınaklar, tiyatrolar, stoa veya revaklar, spor salonu, sunak ve kütüphane, geniş bir şehir duvarı ile çevrili eğimli araziye yerleştirilmiştir. Kayaya oyulmuş Kybele Kutsal Alanı, akropol ile görsel bağlantılı başka bir tepede kuzeybatıda yer almakta olup, Antik Çağ inanışlarının, ritüellerinin günümüze ulaşan önemli örneklerini oluşturmaktadır. Şehir daha sonra Asklepieion şifa merkezi ile bilinen Roma’nın Asia

Eyaleti'nin başkenti olmuştur. Bergama ve çevresi; Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu'na ait çok katmanlı kültürel dokusu ile ön plana çıkmaktadır [97].

'*Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı Alan Yönetim Planı*' [99, s.3]'nin amacı şu şekilde açıklanmıştır:

"Bergama ve Koruma denildiğinde akla gelebilecek her türlü soruya ve soruna en akılcı ve doğru çözümü getirebilecek bir mekanizma kurmaktır. Bu mekanizma içinde, Bergama'yı tüm zenginlikleri ile gören ve tüm zenginliklerin korunması ve sağlıklı şekilde gelecek nesillere aktarılması için çalışacak herkesi ve tüm kurumları ahenkle bir araya getirmektir."

3.1.8. Bursa ve Cumalıkızık yönetim planı

Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuğu, DML'ne 2014 tarih ve 1452 no. kayıtlıdır. Liste'ye kabul edilme kriterleri 'kültürel' (i), (ii), (iv) ve (vi)'dir [100]. Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Planı, Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi ile Cumalıkızık Köyü alanlarını içermektedir [101].

Bursa ve Cumalıkızık Köyü, kent planlama sisteminde vakıf-külliye-köy-kent ilişkisi birleşiminde oluşturulmuştur. Bu alan, vakıf sistemi ile kentsel ve kırsal sistemin oluşumunu gösteren kent modeli örneğidir. Bursa 14. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel merkezi olmuştur. Merkez etrafında gelişen sosyal ve ekonomik işlevsel yapılar olan tarihi ticaret aksının üzerindeki hanları ve cami, medrese, imaret, han ve hamamdan oluşan külliyesi barındırmaktadır. Bursa'nın kent merkezindeki hanlar ve külliye ile Cumalıkızık Köyü ve çevresindeki köylerinin ekonomik ilişkileri, Osmanlı'nın bir beylikten imparatorluk haline dönüşmesine katkı sağlamıştır [100], [101].

'*Bursa (Hanlar Bölgesi & Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Planı*' [101, s.279]'nin amacı şu şekilde açıklanmıştır:

"Bursa'da kültür turizmi canlandırılarak marka kültür kenti oluşturulması amaçlanmaktadır. Buna göre kültürel varlıklar tespit edilerek önceliklerine göre restore edilecek ve kültürel varlıklara uygun işlevler kazandırılacaktır. Bölgede uygun turizm türleri önerilmesi ve bu amaca yönelik turizm altyapısı geliştirilebilmesi ve mevcutların niteliği artırılabilmesi önerilmiştir."

3.1.9. Çatalhöyük Neolitik Kenti yönetim planı

Çatalhöyük Neolitik Alanı, DML'ne 2012 tarih ve 1405 no. kayıtlıdır. Liste'ye kabul edilme kriterleri 'kültürel' (iii) ve (iv)'dür [102]. Çatalhöyük Neolitik Kenti, Konya ili, Çumra ilçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır [103].

Konya Ovası, İç Anadolu Platosu'nun güney kenarında bulunan alan, Çatalhöyük Doğu ve Çatalhöyük Batı olmak üzere iki höyükten oluşmaktadır. Doğu höyüğü, M.Ö. 7.400-6.200 yılları arasına tarihlenen on sekiz Neolitik yerleşim seviyesi içermektedir. Sosyal örgütlenmeye, kültürel yaşantı ile insanların yerleşik toplumsal hayata geçişiyle birlikte, tarımın başlangıcı ve avcılık gibi önemli ekonomik ve sosyal değişim ile gelişmelere tanıklık edilmektedir. Batı höyüğü ise, M.Ö. 6.200-5.200'e yılları arası Kalkolitik Dönem'deki kültürel uygulamaların gelişimini göstermektedir. Çatalhöyük, yerleşik köylerden kentsel yığılmalara geçişe neden olan tüm sürecin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. İki höyük de arka arkaya kümelenmiş bitişik, sokaksız ve çatıdan girişi olan ev yerleşimine sahiptir [102].

'Çatalhöyük Neolitik Kenti Yönetim Planı' [103, s.3]'nın amacı şu şekilde açıklanmıştır:

"Çatalhöyük Neolitik Kenti'nin sahip olduğu Üstün Evrensel Değer'in doğal bütünlüğü içerisinde etkin bir şekilde korunması, yaşatılması, değerlendirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak için alanda yapılacak faaliyetleri ve bu faaliyetlerin nasıl hayata geçirileceğine ilişkin detayları belirleyerek, yetkili merkezî ve yerel idareler ile sivil toplum kuruluşları arasında eşgüdümü sağlamaktır."

3.1.10. Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı yönetim planı

Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı, DML'ne 2015 tarih ve 1488 no. kayıtlıdır. Liste'ye kabul edilme kriterleri 'kültürel' (iv)'dür [104]. Diyarbakır Yönetim Planı, Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri alanlarını içermektedir [105].

Bu alan Diyarbakır Kalesi, Surları, Burçları ve kentinin en eski yerleşimi İçkale'de bulunan Amida Höyüğünü kapsamaktadır. Dicle nehri kıyılarında kalan Hevsel Bahçeleri, Anzele su kaynağı ve on gözlü köprüyü de içermektedir. Bereketli Hilal'in bir parçası olan Dicle Nehri'nin Yukarı havzasının yamaçlarında yer alan Diyarbakır şehri, Hellenistik Dönem'den Roma, Sasani, Bizans, İslam ve Osmanlı İmparatorluğu'na kadar önemli bir merkez olmuştur. Hevsel Bahçeleri tarihsel süreç boyunca yerel halkın kullanımına açık kamusal bir bahçe olarak özgün bir yere sahiptir [104].

'Diyarbakır Kalesi ve Havselsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Yönetim Planı' [105, s.10]'nın amacı şu şekilde açıklanmıştır:

"Yukarı Mezopotamya'da çeşitli uygarlıklara başkentlik yapmış Diyarbakır'ın tarihi ve kültürel mirasını koruyarak günümüze kadar gelmesini sağlayan Kent Surları, Hevsel Bahçeleri ve Dicle nehrinin Üstün Evrensel Değer'ini katılımcı, işbirliğine dayalı biçimde yönetmek ve gelecek kuşaklara koruyarak aktarmaktır."

3.1.11. Göbekli Tepe alan yönetimi planı

Göbekli Tepe, DML'ne 2018 tarih ve 1572 no. kayıtlıdır. Liste'ye kabul edilme kriterleri 'kültürel' (i), (ii) ve (iv)'dür [106]. Göbekli Tepe, Şanlıurfa ili, Örencik köyünün doğusunda yer almaktadır [107].

Güneydoğu Anadolu'nun Germuş dağlarında bulunan bu alanda, MÖ 9.600-8.200 yılları arasında Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'da avcı-toplayıcılar tarafından yapılmış anıtsal yuvarlak-oval ve dikdörtgen megalitik taş yapılar bulunmaktadır. Göbekli Tepe konumu, yapılarının anıtsallığı, boyutları ve tarihlendirilmesi ile ritüellerin yapıldığı bir kült merkezinde kullanıldığı düşünülmektedir. T biçimli dikilitaşlarda betimlenen hayvan ve sembolik kabartmalar, yaklaşık 11.500 yıl önce Yukarı Mezopotamya'da yaşayan insanların yaşam tarzları ve inançları hakkında fikir vermektedir [106], [107].

'Göbekli Tepe Alan Yönetim Planı' [107, s.20]'nın amacı şu şekilde açıklanmıştır:

"Alanın yönetim süreci için elzem olan gereksinimlerle ilgili olarak paydaşların farkındalığını arttırmak amacına hizmet etmektedir. Ayrıca bu plan eylem odaklı bir yaklaşımdan daha çok süreç odaklı bir yaklaşıma vurgu yapmaktadır. Alan ve çevresi için işleyen ve sürdürülebilir bir yönetim sistemi adına atılması gereken acil adımlarla alakalı genel bir bakış açısını sağlamayı amaçlamaktadır."

3.1.12. Harran yönetim planı

Harran ve Şanlıurfa, Dünya Mirası Geçici Listesi'ne 2000 tarih ve 1400 no. kayıtlıdır. Liste'ye kabul edilme kriterleri 'kültürel' (i), (ii), (iii) ve (iv)'dür [108]. Harran (Şanlıurfa) Yönetim Planı; Harran, Şanlıurfa (Karaköprü, Eyyübiye, Haliliye) ve Akçakale alanlarını kapsamaktadır [109].

Yukarı Mezopotamya'nın bereketli ovasında yer alan Şanlıurfa şehri, Peygamberler şehri olarak bilinmektedir. Hz. İbrahim burada yaşamıştır. Bu kutsal şehirde, gelenek ve sanatsal değerler taşıyan çok sayıda tarihi dini, kamu ve sivil mimari yapılar mevcuttur. İskenderun'dan Antakya'ya ticaret yollarının geçtiği Eski Harran şehriden, Kutsal İncil ve Mari (Kuzey Suriye'de bir şehir) tabletinde bahsedilmektedir. Şehir ilk İslam Üniversitesi'nin kurulduğu yerdir. Geleneksel sivil mimari yapıları, konik çatılı kerpiç evleri eşsizdir [108].

'Harran Yönetim Planı' [109, s.198]'nın amacı şu şekilde açıklanmıştır:

"Harran ve bağlantı noktalarında yer alan kültürel ve doğal varlıklar ile sit alanlarının özgün yapılarına uygun olarak akılcı, sürdürülebilir ve bütüncül bir anlayışla, ilgili tüm paydaşların etkin katkı ve katılımlarıyla korunmasını, gelişimini bunlar arasında bir denge kurulmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır."

3.1.13. Mudurnu Kültürel Miras Alanı yönetim planı

Mudurnu Tarihi Ahi Kenti: Ahiliğin Tanıkları, Dünya Mirası Geçici Listesi'ne 2015 tarih ve 6038 no. kayıtlıdır. Liste'ye kabul edilme kriterleri 'kültürel' (ii) ve (iv)'dür [110]. Mudurnu ilçesi, Bolu ili sınırları içerisinde yer almaktadır [111].

Anadolu'nun başlıca ticaret yolları üzerinde yer alan Mudurnu yerleşimi, Mudurnu (Gallos) Nehri'nin oluşturduğu vadi boyunca kurulmuştur. İpek Yolu üzerinde yer alan Mudurnu, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde önemli bir askeri üs ve ticaret merkezidir. Mudurnu, Türk devletlerinden Selçuklu ve Osmanlıların ilk yurtlarından. Mudurnu'da Türk yerleşim yeri olarak gelişiminden itibaren Ahilik geleneği önemli olmuştur. Ahilik, ahlaki yönden gelişim ile sanat ve meslek alanlarında yetişmelerin sağlandığı dayanışma ve hoşgörü ideolojisine dayanan bir lonca sistemdir [110], [111].

'*Mudurnu Kültürel Miras Alanı Yönetim Planı*' [111, s.15]'nin amacı şu şekilde açıklanmıştır:

“Bütün bu çabaların korumak ve gelecek nesillere aktarmak dışında bir başka nihai amacı da UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınmak, tüm dünyanın ortak mirası olma ayrıcalığına sahip olmaktır. Böylece ilçemizin uluslararası platformlarda tanınmasına ve turizm potansiyelini arttırmaya imkân vermektir.”

3.1.14. Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi yönetim planı

Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi, Dünya Mirası Geçici Listesi'ne 2012 tarih ve 5732 no. kayıtlıdır. Liste'ye kabul edilme kriterleri 'kültürel' (ii) ve (iii)'dür [112]. Yesemek Gaziantep ili, İslahiye ilçesinde bulunmaktadır [113].

Yesemek Heykel Atölyesi, Geç Hititler Dönemi'ne M.Ö. 900-800 yıllarına dayanmaktadır. Antik Yakın Doğu'da bilinen en büyük heykel atölyesidir. Heykeller Hitit İmparatorluğu sanatının özgün değerlerini sunmaktadır. Yesemek'te Hitit geleneksel mimari özellikleri gösteren kent yapıları ve tapınak alanları bulunmaktadır. Bu atölyeden elde edilen bilgiler, tipolojik açıdan belirli bir oranda yapıldığı anlaşılan heykellerin yapım aşamalarının öğrenilmesini mümkün kılmasıyla benzersizdir. Yesemek, alanda yaşayan insan topluluklarının sanata verdikleri değerlerin büyüklüğünü göstermesi açısından önemlidir [112], [113].

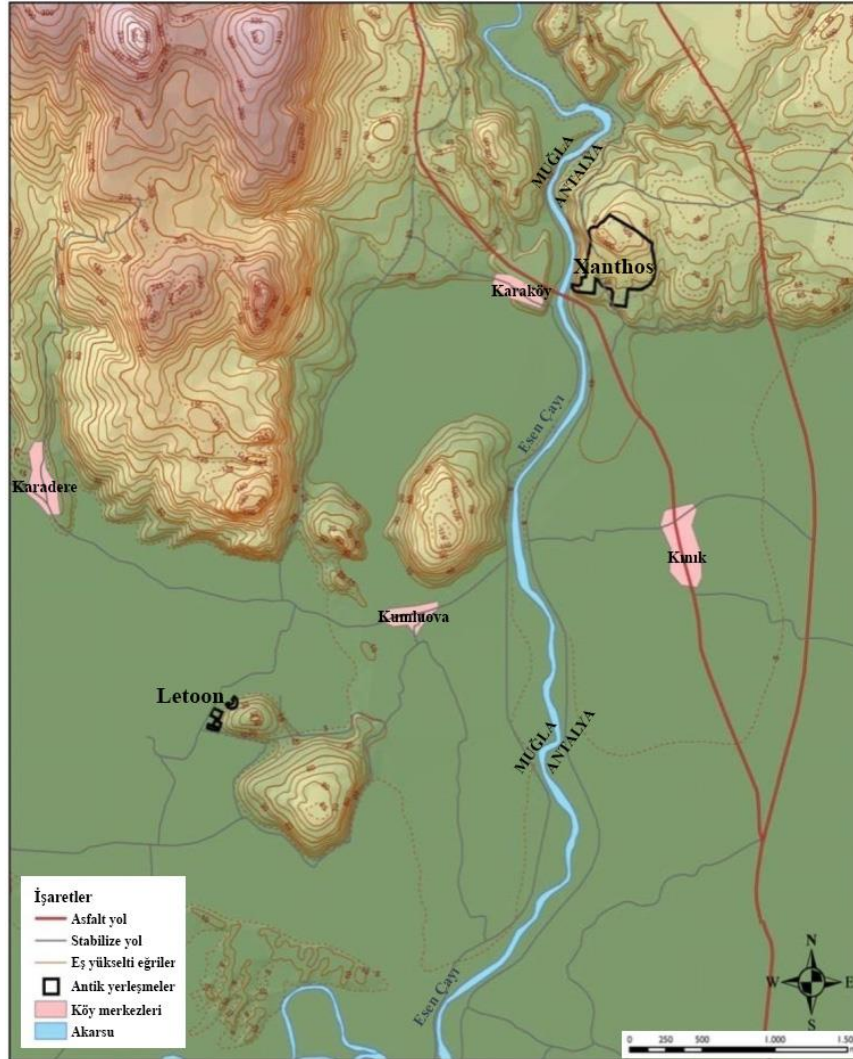
'*Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi Yönetim Planı*' [113, s.6]'nin amacı şu şekilde açıklanmıştır:

“Yesemek'in önem ve değerinin geniş kitlelerce algılanmasını sağlayarak koruma ve araştırma öncelikli yaklaşımlarla alanın korunmasının sürekli kılınması temel amacına göre hazırlanmıştır.”

4. DÜNYA MİRASI LİSTESİ'NDE XANTHOS-LETOON

Xanthos-Letoon DML'ne 1988 tarih ve 488 no. kayıtlıdır. Liste'ye kabul edilme kriterleri 'kültürel' (ii) ve (iii)'tür. Xanthos Antalya ili, Kınık ilçesi içerisinde bulunmaktadır. Letoon ise Muğla ili Seydikemer ilçesi sınırları Kumluova mahallesinde konumlanmaktadır [114]. Xanthos-Letoon'un bir alan yönetim planı mevcut değildir.

Şekil 4.1.'de görüldüğü üzere, Muğla ve Antalya illerinin sınırını oluşturan Eşen Çayı'nın geçtiği, aralarında yaklaşık 4 kilometre mesafe bulunan yerleşimler içerdikleri arkeolojik değerler açısından önemli Dünya Mirası öğeleridir. Dünya Miras Alanı Xanthos Antik Kenti ve Letoon Kutsal Alanı, tarihteki ilk demokratik birlik olarak bilinen Likya Birliği'nin idari ve dini merkezleridir [115].

Şekil 4.1. Xanthos-Letoon ve yakın çevresi [114]

Xanthos, Likyalıların özgürlük ruhunun en yoğun hissedildiği yerdir. Özgürlüklerini her şeyin üstünde tutan halkı, hiç kimseye teslim olmamış; esir düşmektense ölmeyi tercih etmiştir. Ülkesi ve özgürlükleri için can veren Xanthoslular savaşçı bir millet olmaları ile ünlüdür. Heredot'un anlattığı üzere, Xanthos halkı kendilerinden çok daha kalabalık Perslere teslim olmamış, esir düşme ihtimaline karşı tüm kadın ve çocukları öldürmüş, düşmanın eline hiçbir şey bırakmamak için kentlerini ve sahip olduklarını tamamen yakmış, kendileri de son ferdine kadar savaşarak ölmüştür. Sonraki yıllarda Roma İmparatorluğu'na teslim olmayı reddettiğinden yine tüm halkı öldürülmüş, kent ise yerle bir edilmiştir [116].

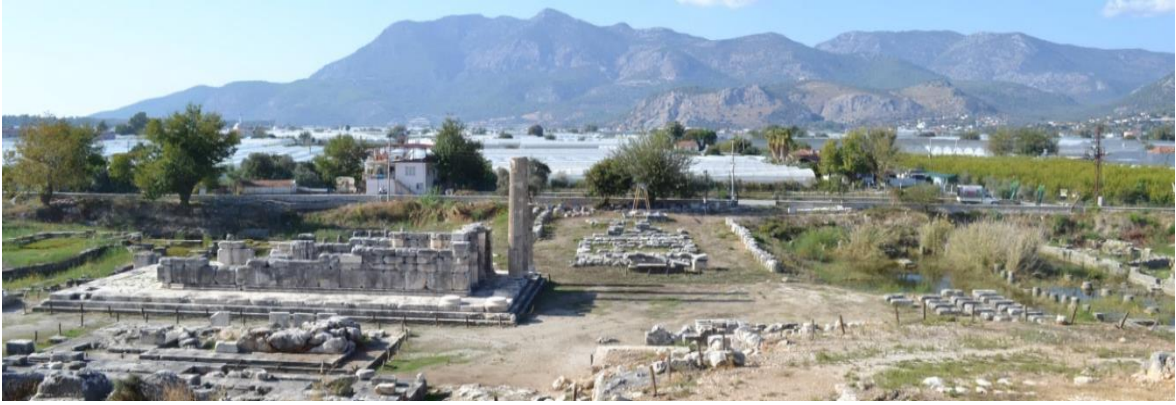
Şekil 4.2. Xanthos Antik Kenti

Likya Birliği'nin başkenti Xanthos Antik Kenti (Şekil 4.2.), (Şekil 4.4.), Ksanthos Nehri bugünkü Eşen Çayı kenarındaki ovaya hâkim iki tepe üzerinde kurulmuştur. İlki Eşen Çayı'nın kenarından sarpça bir kayalık şekilde yükselen surla çevrili Likya akropolü; ikincisi ise kuzeydeki daha yüksek ve geniş olan Roma akropolüdür. Xanthos kenti akropollerini özgün örgü sistemleri bulunan surlar ile çevrilidir. Likya Birliği'nin idari merkezi olarak nitelenen Likya dilinde yazılmış olan kitabelerde bu şehrin ismi 'Arna' olarak geçmektedir. Homeros'un anlatımına göre şehir Sarpedon yönetimindeydi. Bunun dışında Homeros Xanthosluların Truva savaşına katıldıklarını da anlatmıştır. Ancak kazılarda yapılan çalışmalara göre şehrin iskânı M.Ö. 8. yüzyıldan öncesine gitmemektedir. Xanthos'u ilk defa 1838 yılında Ch. Fellows keşfetmiştir. Fellows bütün rölyefleri ve büyük mimari parçaları sökerek, Patara'ya yanaşan harp gemisiyle Londra'ya taşımıştır. Bugün British Museum'un Lykia salonunda buradan götürülmüş olan birçok eser sergilenmektedir [117]. Xanthos Antik Kenti geçirdiği pek çok felakete ve işgale rağmen Likya'nın en ihtişamlı ve büyük kentlerinden biridir.

Letoon ise, Anadolu'nun en eski dillerinden biri olan Luvice'de adı 'annis massanassis' olarak anılan 'tanrıların anası'na adanmış kutsal su kaynağının çevresinde, kayalıklar üzerinde gelişmiş bir kült merkezidir. Letoon 'annis massanassis'in Likçe karşılığı olan 'eni mahanahi' ile çocukları Ertemi ve Natri'nin ya da Eski Yunan dilinde bilinen adlarıyla Leto ile Artemis ve Apollon'un, ortak kutsal alanıdır. Alanın kadim kutsallık kavramının temel unsurları su ve kayalıklardır [118].

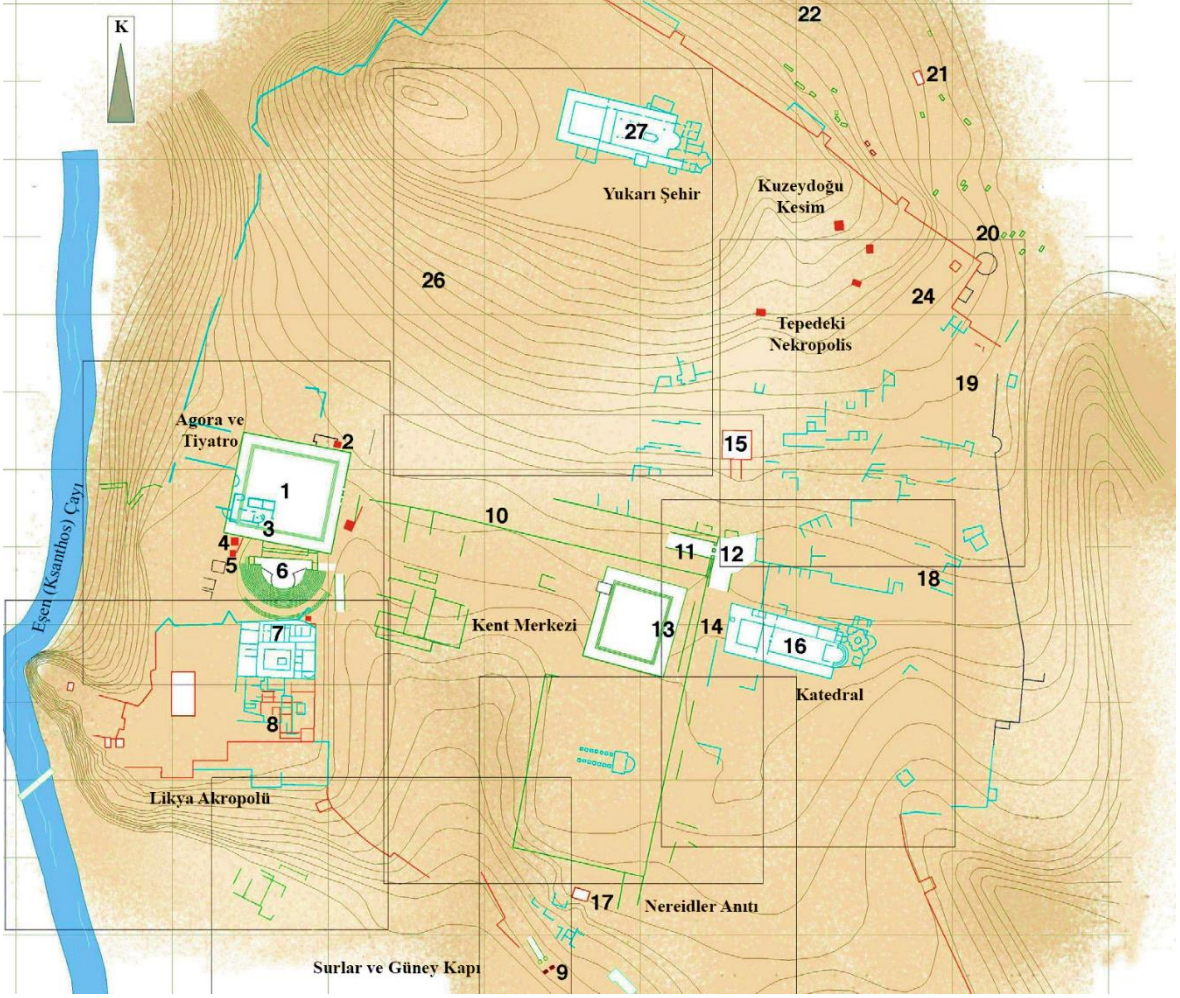
Kentin kuruluş mitolojisi [119, s.1] şu şekilde anlatılmıştır:

“ Zeus, titanlardan Leto'ya gönlünü kaptırır. Leto, Zeus'un kıskanç eşi tanrıça Hera'dan kaçarak, ikiz bebekleri olan Apollon ve Artemis'in Delos Adası'nda doğurur. Daha sonra Ksanthos Nehri'nin denize ulaştığı yere gelip, nehir boyunca Leto Tapınağı'nın bugün bulunduğu yerdeki kaynağa varıncaya dek yürür. Kaynakta çocuklarını yıkamak isteyen fakat yerli halk tarafından engellenen tanrıça, yöre halkını kurbağaya çevirir.”

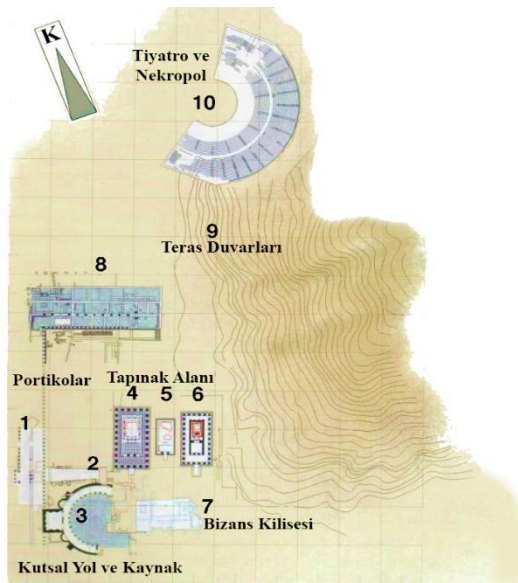

Şekil 4.3. Letoon Kutsal Alanı

Likya Birliği'nin dini merkezi Letoon Kutsal Alanı, (Şekil 4.3.), (Şekil 4.5.) arkeolojik kalıntıları M.Ö. 7. yüzyılda kurulduğunu göstermektedir. Letoon'da yapılan kazılarda Arkaik ve Klasik (M.Ö. 7-5. y.y.) dönemlerde bu alanda Anadolu ana tanrıça ve bir 'nymphe' yani su perisi kültürünün olduğu bilinmektedir. Hellenistik Dönem'de görülen Yunanlaşma eğilimleri ile bu kültürün yerini Leto kültü almıştır ve Letoon, Likya'nın federal kutsal alanı haline gelmiştir. Likya sırasıyla Perslerin, Karyalıların ve eski Yunanlıların (önce Ptolemaioslar sonra Rodoslar) hâkimiyetine girmiştir. Roma İmparatoru Hadrianus kendi adına bir imparatorluk kült merkezi yaptırmıştır. Roma Dönemi'nden sonra antik alan terk edilmiş, ancak Bizans Dönemi'nde yapılan kilise ile (M.S. 5. y.y.) çok tanrılı dinlerin yerini Hristiyanlık almıştır. Kutsal alanın M.S. 7. yüzyılda tamamen terk edildiği sanılmaktadır [120].

Şekil 4.4. Xanthos Kent Planı [121]

Şekil 4.5. Letoon Kent Planı [121]

4.1. Xanthos-Letoon'un Üstün Evrensel Değer Kriterleri

Xanthos-Letoon, Likya Uygarlığı'nın insani değer etkileşimini sergileyen kültürel geleneklerine ait eşsiz değerleri ile Dünya Mirası Listesi'ne girmiştir. Likya (Patara, Pınara, Myra ve komşu bölge Karia) ve sonrasında Batı mimarisine etkisi, Likçe'nin belli bir kısmının anlaşılmasına olanak tanıyan iyi korunmuş yazıtları ile ÜED kriterlerine uygunluğu, özgünlük ve bütünlük koşullarını sağlaması nedeniyle dâhil edilmiştir.

Xanthos-Letoon'un Liste'ye alınma ölçütleri '*kriter (ii)*' ve '*kriter (iii)*' [114, s.110] açıklamaları şu şekilde verilmiştir:

“Kriter (ii); Xanthos-Letoon; Patara, Pınara ve Myra gibi Likya'nın başlıca Antik Kentleri'nin ve komşu kentlerinin mimarisini direkt olarak etkilemiştir. Antik Dünyanın Yedi Harikası'ndan biri olan Halikarnas Mozolesi, Xanthos'un Nereid Anıtı'ndan doğrudan etkilenmektedir.”

“Kriter (iii); Xanthos-Letoon, Likya Uygarlığı'na bu iki kentte bulunan birçok yazıtlı ve alanda korunmuş görkemli mezar anıtları aracılığıyla olağanüstü tanıklık etmektedir. Likya dilindeki en uzun ve en önemli metinler Xanthos-Letoon'da bulunmuştur. Çoğu kayaya veya devasa monolitlere oyulmuş olan yazıtlar, bu eşsiz ve uzun zamandır unutulmuş Hint-Avrupa dilinin olağanüstü kanıtı olarak kabul edilmektedir. Kaya sanatı mezarları, sütun mezarları ve sütun üstü lahitler, yeni bir tür mezar mimarisini temsil etmektedir. Xanthos ve Letoon'daki zengin Likya mezarları dizisi, 6. yüzyıldan itibaren Likya'da art arda meydana gelen kültür etkileşimleri tam olarak anlamamızı sağlamaktadır.”

Xanthos-Letoon'un 'özgünlük' değerlendirmesine göre, Xanthos-Letoon, büyük ölçüde alanların konut yerleşmelerine uzaklığı nedeniyle değerlerinin özgünlüğünü korumuştur.

Xanthos-Letoon'un 'bütünlük' değerlendirmesine göre ise; alanlar, Üstün Evrensel Değer'i taşıyan tüm nitelikleri, özgün anıtları ve arkeolojik kalıntıları içermektedir. Tüm bu değerler, turizm ve çevrelerindeki konut yerleşmelerinden olumsuz etkilenmeden, büyük ölçüde bozulmadan kalmıştır [4].

4.2. Xanthos-Letoon'un Koruma ve Yönetimi

Xanthos-Letoon I. Derece Arkeolojik Sit Alanı Sınırı olarak Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu'na tâbidir. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı sorumluluğu altında 'Özel Çevre Koruma Bölgesi' (ÖÇKB)³³ sınırları içinde yer almaktadır. Her iki alanında yönetimi için sistematik izleme ve inceleme gerekmektedir [4].

³³ 'Patara Özel Çevre Koruma Bölgesi'; Muğla ve Antalya illeri Fethiye ve Kaş ilçelerine bağlı belde ve köylerden oluşmaktadır. Kınık ve Kumluova mahalleri de ÖÇKB sınırı içerisindedir [122].

4.3. Xanthos-Letoon'un Yönetim Sistemi

Xanthos-Letoon iki ayrı ilin sınırları içinde yer almaktadır. Bu iki Dünya Mirası Alanı Tablo 4.1.'de görüldüğü üzere idari olarak farklı kurumların sorumlulukları altındadır. Her kurum ve kuruluşun kendi görev alanının sınırları içinde hareket ettiği sonucuna varıldığı ve alan yönetimi konusunda belirlenen bir alan başkanı veya koordinatör bulunmadığı için Xanthos-Letoon'un korunması ve potansiyellerinin artırılması amacıyla, her iki kentin tez kapsamında yönetim planlarının ayrı ayrı ele alınmasına uygun görülmüştür³⁴.

Tablo 4.1. Xanthos Antik Kenti ve Letoon Kutsal Alanı yönetim sistemlerinin karşılaştırılması

	XANTHOS	LETOON
Belediye Başkanlığı	Kaş Belediyesi	Seydikemer Belediyesi
Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü	Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü	Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü
Müze Müdürlüğü	Demre Müzesi Müdürlüğü	Fethiye Müze Müdürlüğü

5. LETOON YÖNETİM PLANI ÖNERİSİ

Çalışmanın ana konusu, Muğla ili, Seydikemer ilçesi sınırları içinde bulunan Letoon Kutsal Alanı'dır. Bu çalışma, 1988'den beri Dünya Mirası Listesi'nde olan Letoon'un sahip olmadığı Yönetim Planı için gerekli verilerin toplanmasıdır. Toplanan verilerin analiz edilmesiyle alanın korunması ve sunumu için gerekli metodolojiye odaklanılmıştır. 'Letoon Yönetim Planı' (LYP) önerisi, yasal süreçlere uygun olarak farklı ölçeklerde araştırma, değerlendirme ve yorumlama içeren bir süreçtir [123].

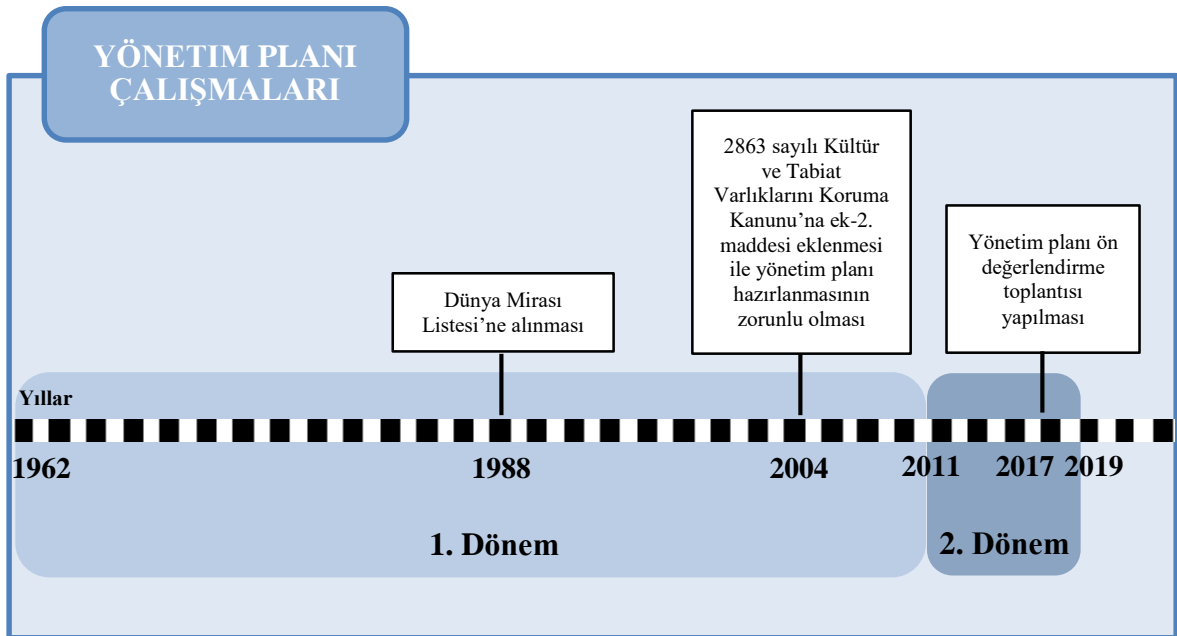
5.1. Yönetim Planı Kapsamında Yapılmış Çalışmalar

Letoon Yönetim Planı önerisinden önce Letoon Kutsal Alanı'nın yönetim planı yapılması için Dünya Mirası alanının güncel durumunu tespit etmek amacıyla iki girişimde

³⁴ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Dünya Miras Alanları Şubesi ile 20/09/2019 tarihinde yapılan görüşme üzerine alınmış bir kabuldür.

bulunulmuştur. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın onaylaması koşulu ile yönetim alanının sınırlarının belirlenmesi ve tanımlanması için aşağıdaki çalışmalar yapılmıştır.

- 04/08/2017 tarihinde Kazı Başkanlığı'nı Prof. Dr. Sema Atik Korkmaz'ın yürüttüğü Kazı Heyeti'nde yer alan akademisyen üyelerin, Fethiye Müze Müdürü'nün ve T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Temsilcisi'nin de katıldığı Şekil 5.1.'de gösterilen 'Letoon Arkeolojik ve Doğal Sit Alanı Yönetim Planı Ön Değerlendirme Toplantısı' yapılmıştır.
- 24/07-05/08/2017 tarihleri arasında ise Dr. Müge Bahçeci tarafından Likya yolu güzergâhı üzerindeki arkeolojik yerleşimlerle (Letoon, Xanthos, Pydnai, Sidyma, Pınara ve Tlos) ilgili alan çalışması yapılmıştır.

Şekil 5.1. Letoon Kutsal Alanı için yapılan yönetim planı çalışmaları

5.2. Yönetim Planı Önerisinin Amacı ve Kapsamı

Letoon Yönetim Planı önerisi, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde bulunan Letoon merkez olmak üzere Ksanthos Vadisi'nde yer alan ve aşağıda isimleri verilen Likya Uygarlığı'na ait arkeolojik alanları içeren bölgenin uluslararası koruma bilimi ilkeleri doğrultusunda mimari, arkeolojik, tarihsel, ekonomik, sosyal, kültürel, doğal ve ekolojik değerleri ile bir bütün olarak korunması, yorumlanması, sunumu ve sürekliliğinin sağlanmasını amaçlamıştır.

Çalışma kapsamında yukarıda tanımlanan amaca uygun olarak, paralel ya da ardışık olarak yürütülebilecek aşamalar aşağıda Tablo 5.1.'de tanımlanmıştır. Letoon Yönetim Planı önerisi kapsamında gerçekleştirilmesi gerekli çalışmalar iki ölçekte ele alınmıştır:

- 'Likya yolu ve yakın çevresi yerleşmeleri' ölçeğinde
- 'Letoon Kutsal Alanı ve çevresi' ölçeğinde

Tablo 5.1. Letoon Yönetim Planı önerisi aşamaları

KODU	AŞAMALARIN TANIMI
LYP	Letoon Yönetim Planı önerisi
LYPÖ1	'Likya Yolu ve yakın çevresi yerleşmeleri' ölçeğinde
LYPÖ1.1	- 'Yönetim alanı' sınır ve kapsamlarının belirlenmesine yönelik araştırmalar
LYPÖ1.2	- 'Yönetim alanı sınırı' içinde kalan alan için 'Yönetim planı' önerisi hazırlanması
LYPÖ2	'Letoon Kutsal Alanı ve çevresi' ölçeğinde
LYPÖ2.1	- 'Koruma, yorumlama, sunumu ve sürdürülebilir turizm' önerileri
LYPÖ2.2	- 'Çevre düzenleme revizyonu' ve 'eski köy evlerinin yeniden işlevlendirilmesi' önerileri

LYPÖ1 'Likya yolu ve yakın çevresi yerleşmeleri' ölçeğinde yönetim alanı sınırının belirlenmesine yönelik yapılan araştırma ve çalışmalar aşağıda verilmiştir.

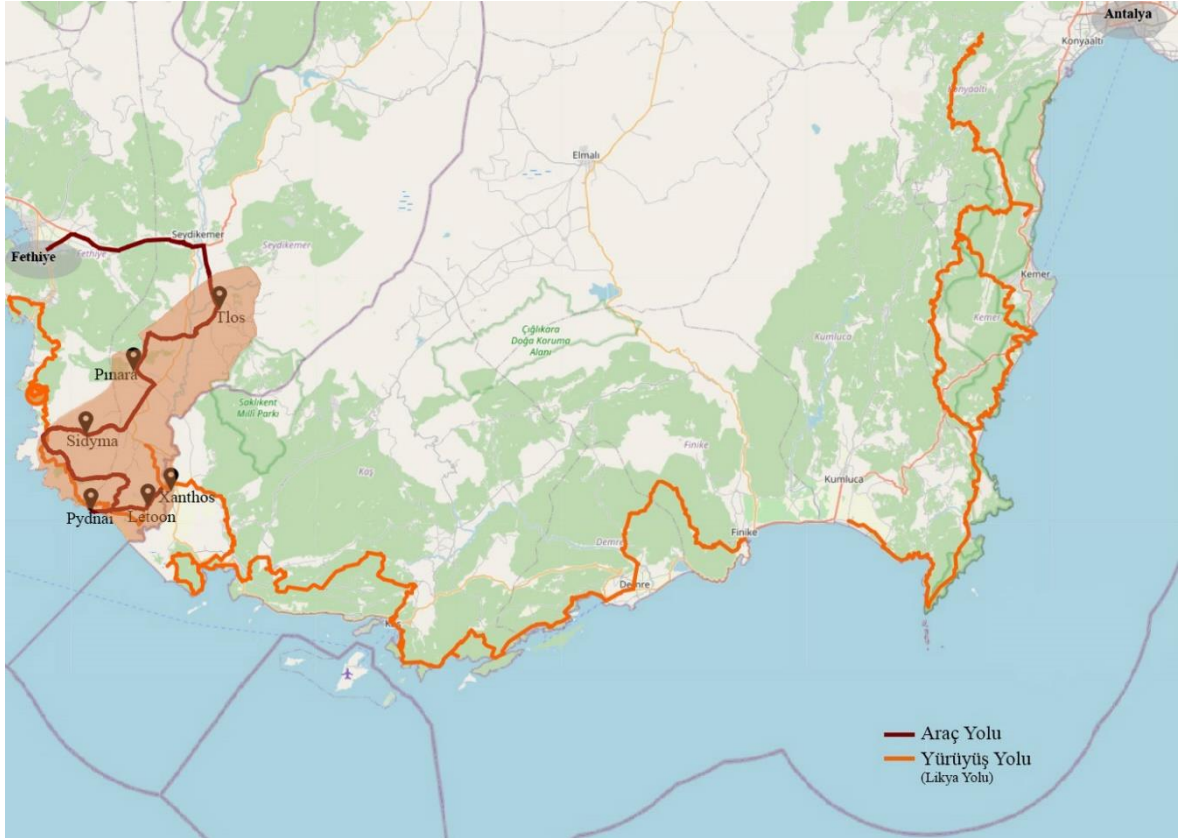
Likya Uygarlığı, Anadolu'da köklü izler bırakmış en önemli uygarlıklardan biridir. Antalya ve Muğla arasında kalan bölgede hüküm sürmüş birçok küçük şehir devletin oluşturduğu bir birliktir [124]. Likya, M.Ö. 2. yüzyılda Doğu Akdeniz'e korsanlıklarıyla korku salan ve Hitit metinlerinde 'Lukka' ya da 'Lukku' adıyla anılan halkın oturduğu, bugün Teke Yarımadası'nı kapsayan bölgedir [125]. Bu Teke yarımadasının etaplanması ve patikaların bir bölümünün işaretlenerek haritalanması ile Likya yolu oluşturulmuştur.

Likya yolu çalışmaları 1992 yılında Kate Clow tarafından başlatılarak 1999 yılında açılmıştır. Anadolu'nun güneyinden Akdeniz'e kadar uzanan yürüyüş rotasının sınırları batıda Muğla ili Fethiye ilçesi, doğuda Antalya ili ile sınırlanmıştır. Likya yolu Antik Likya Kentlerini birbirine bağlayan bir trekking parkurudur³⁵. Likya yolunun birinci Fethiye bölümünde Sidyma, Pydnai, Letoon ve Xanthos kentleri bulunmaktadır [126]. Likya yolu birinci bölümünün yakın çevresinde ise Pınara ve Tlos kentleri bulunmaktadır.

³⁵ Likya yolu 23 etaptan oluşmaktadır. Bu etapların ilk yedisi Fethiye ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır. Diğer etaplar Antalya ili sınırları içerisinde bulunmaktadır. Xanthos-Letoon 4. ve 5. etabındadır [126].

5.3. Yönetim Alanı

LYPÖI.1 aşamasında yukarıda açıklanan amaç ve kapsam uyarınca, Likya yolu etapları üzerinden 'Yönetim alanı' belirlenmiştir. Likya yürüyüş yolu ve araç yolu esas alınarak Şekil 5.2.'de gösterilen rota üzerinden geliştirilmiştir. Fethiye'den başlayan bu rota, Likya yolunun Antik Kentleri ve çevresindeki arkeolojik yerleşme alanları üzerinden oluşturulmuştur.

Şekil 5.2. Likya yolu ve yakın çevresi yerleşmeleri [127]

'Tlos Antik Kenti' (Şekil 5.3.), UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde, Fethiye'nin 49 kilometre uzaklıkta Seydikemer ilçesinin Yaka mahallesi sınırları içerisinde yer alan ören yeridir. Neolitik Dönem'den Demir Çağ'a kadar kesintisiz devam eden yerleşimin izlerini taşımaktadır. Tlos, Likya'nın spor kenti olarak bilinmektedir. Yamaçtaki kayalara oyulmuş tapınak mezarlar dikkat çekmektedir. Hristiyanlık tarihi açısından da önemli bir merkez olması, Likya'nın piskoposluk merkezlerinden de olan bu dinsel önemi 12. yüzyıla kadar sürmüştür. Ayrıca Osmanlı Dönemi izleri de görülmektedir. Tlos, 18. yüzyılda bölgenin ticaret yollarının kesişme noktasında olup stratejik konuma sahiptir [128].

Şekil 5.3. Tlos Antik Kenti

‘Pınara Antik Kenti’ (Şekil 5.4.), UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi’nde, Fethiye’nin 45 kilometre uzaklıkta Seydikemer ilçesinin Minare mahallesi içerisinde yer alan ören yeridir. Kentin, tarihi ve epigrafik kayıtları son derece yetersiz olup Xanthos’tan gelen kolonistler tarafından kurulduğu düşünülmektedir. Pınara Antik Kenti içerisinde, hamam, tiyatro, agora, odeon, kaya mezarları ve iki akropol yer almaktadır. Kentin yukarı akropolün yamacında kayalara oyulmuş yüzlerce kaya mezarlar dikkat çekmekte olup büyük bir kısmının konut biçiminde olması Likya sivil mimarisi hakkında bilgi vermektedir [129].

Şekil 5.4. Pınara Antik Kenti

‘Sidyma Antik Kenti’ (Şekil 5.5.), Fethiye’nin 57 kilometre uzaklıkta Seydikemer ilçesinin Dodurga mahallesi sınırları içerisinde yer alan ören yeridir. Sidyma akropolü, kuzeyde iki bölümlü bir tepede yer almaktadır. Tepenin güneydoğusunda 365 metre uzunluğunda ve yerin konumuna göre 3 metreye yükselen duvarlarla akropol çevrilmiştir.

Günümüze ulaşan kalıntılar, Roma Dönemi izlerini taşımaktadır. Pınara Antik Kenti'nde de benzerleri görülen güvercin yuvası biçimindeki kaya mezarlarının yanı sıra ev veya lahit şeklindeki mezarlar da Sidyma'nın sembolüdür [130].

Şekil 5.5. Sidyma Antik Kenti

'Pydnai Antik Kenti' (Şekil 5.6.), Gavurağılı mevkinde Likya Yolu yürüyüşü sınırları içerisinde yer alan ören yeridir. Kent askeri üs kalesi olup köşelerinde 11 dikdörtgen kule ve duvarlar boyunca orta yol ile iyi korunmuş poligonal duvardan yapılmıştır. Kale içinde ve çevresinde bulunmuş olan dört veya beş yazıttan, İmparatorluk tarihini ve Pydnai ile Xanthos'un bağlantıda olduğu anlaşılmaktadır [131].

Şekil 5.6. Pydnai Antik Kenti

'Xanthos Antik Kenti', Fethiye'nin 61 kilometre uzaklıkta Kınık ilçesi sınırları içerisinde yer alan ören yeridir. Likya Birliği'nin idari merkezi olarak nitelenmektedir. Eşen

Çayı kenarındaki ovaya hâkim iki tepe üzerinde kurulmuştur. Öncelikle, Eşen Çayı'nın kenarından sarpça bir kayalık şeklinde yükselen surla çevrili Likya akropolü kurulmuş olup, daha sonra ise kuzeydeki daha yüksek ve geniş olan Roma akropolü kurulmuştur [117].

'Letoon Kutsal Alanı' Muğla iline bağlı Fethiye-Kaş karayolunun 65 kilometre uzaklıkta Kumluova mahallesi sınırlarında yer alan ören yeridir. Kentte günümüze kadar süre gelen Antik Likya Uygarlığı'nın eşsiz mimari örnekleri görülmektedir. Alanda bulunan birçok yazıttan da anlaşıldığı üzere, federal kutsal alanın, tüm dini ve siyasi kararlarının halka ilan edildiği yer olduğu anlaşılmaktadır [4]. Tarihi, kültürel ve doğal değerlere sahip bu arkeolojik yerleşmeler Likya Birliği'nin önemli kentleridir.

5.3.1. Yönetim planı sınırının belirlenmesi

LYPÖ1.2 aşamasında yukarıda açıklanan amaç ve kapsam uyarınca, 'Yönetim alanı sınırı' belirlenmesinde yönetim alanından idari olarak tek bir ilin kurum ve kuruluşunun sorumlu olması göz önünde bulundurulmuştur.

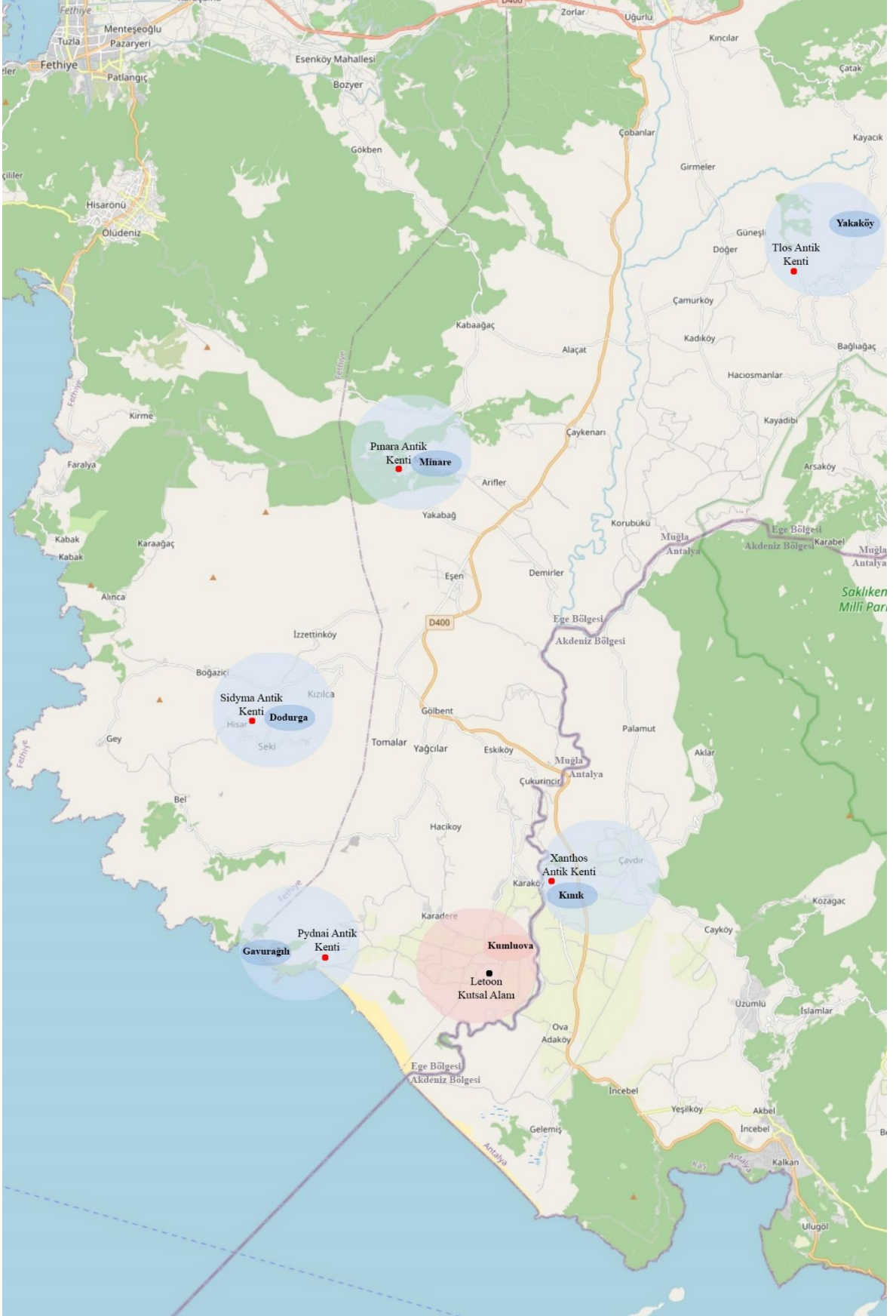
Muğla ili Ege Bölgesi sınırı çerçevesinde olan Letoon, Pydnai, Sidyma, Pınara ve Tlos arkeolojik yerleşme alanları sınır olarak tanımlanmıştır. Xanthos, Antalya ili Akdeniz Bölgesi sınırı içerisinde yer alsa da Dünya Mirası Listesi'nde Letoon ile birlikte tescil edildiği için yönetim planı sınırı içine dâhil edilmiştir.

Bu kapsamda LYP yönetim alanı Letoon Kutsal Alanı (Kumluova)'dır. 26006 sayılı Yönetmelik uyarınca, yönetim alanı sınırlarında yer almayan ancak yönetim ve gelişimin sağlanması bakımından bu alan ile irtibatlandırılan bağlantı noktaları ise, Şekil 5.7.'de gösterilen aşağıdaki arkeolojik yerleşmeler olarak belirlenmiştir:

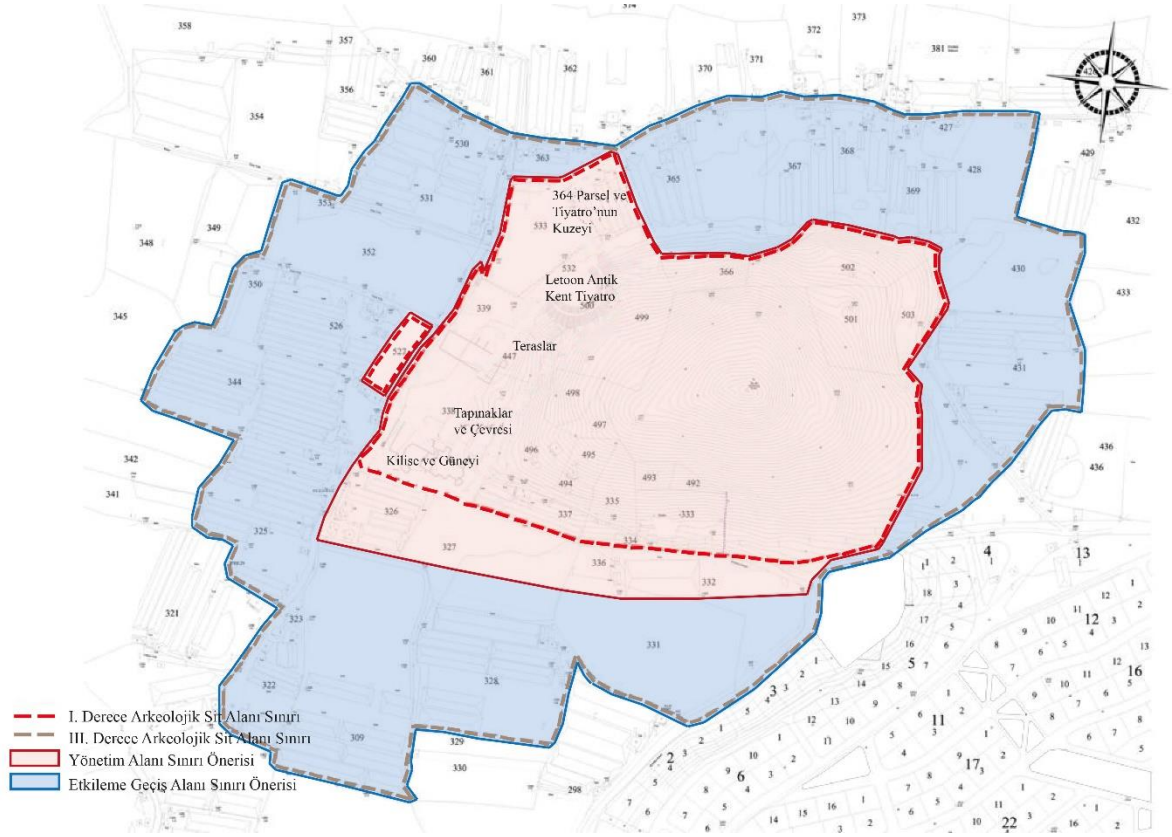
- Xanthos Antik Kenti (Kınık)
- Pydnai Antik Kenti (Gavurağılı)
- Pınara Antik Kenti (Minare)
- Sidyma Antik Kenti (Dodurga)
- Tlos Antik Kenti (Yakaköy)

Bağlantı noktalarının araştırılması için Likya yolu ve yakın çevresi yerleşmelerinde yapılan etüt çalışması neticesinde, Letoon Kutsal Alanı değerlerinin etkin olarak korunması amacıyla, Şekil 5.8.'de mevcut sit alanı sınırı genişletilerek yönetim alanı sınırı oluşturulmuştur. Alanı çevreleyen bir etkileme geçiş alanı (tampon bölge) planlanmıştır.

LYPÖ2 'Letoon Kutsal Alanı ve çevresi' ölçeğinde yapılan araştırmalar aşağıda verilmiştir.

Şekil 5.7. Letoon ve bağlantı noktaları [132]

Şekil 5.8. Letoon yönetim alanı sınırı önerisi

5.4. Paydaşların Katılımı

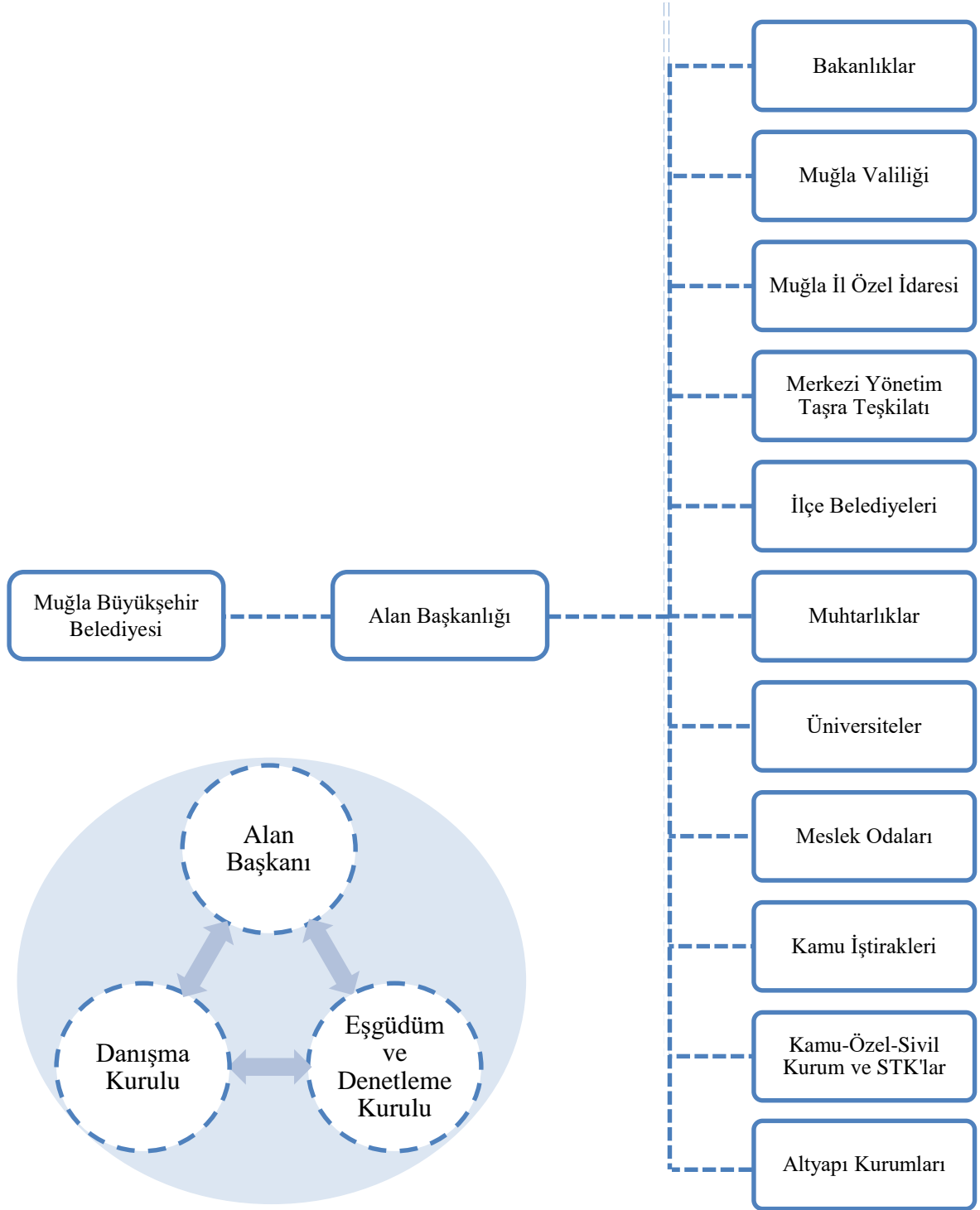
LYP amacı, kapsamı ve belirlenen alan sınırları doğrultusunda en iyi biçimde korunmasında etkili olacak ve yönetim planında önerilen strateji ve politikalardan etkilenecek paydaş grubu aşağıda oluşturulmuştur. Paydaş analizi yönetim planının temel unsurlarından biridir. Kapsayıcı bir yaklaşım benimsenerek, tüm bu paydaşlar yönetim planına entegre edilmelidir.

5.4.1. Paydaşların belirlenmesi

LYP hazırlama, uygulama, izleme ve değerlendirme süreçlerinde bütüncül, sürekli ve tam katılım ilkeleri gözetilen, yerel ve merkezi yönetimler Şekil 5.9.'daki yasal dayanaklarda belirtilen alan yönetim sistemine göre aşağıda belirlenmiştir:

- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü

- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü
 - T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı
 - T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Dış İlişkiler ve AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı
 - T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü
 - Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı
 - Muğla Valiliği
 - Muğla İl Özel İdaresi
 - Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
 - Muğla İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü
 - Muğla İl Sivil Toplumla İlişkiler Müdürlüğü
 - Muğla Büyükşehir Belediyesi
 - Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü
 - Muğla Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü
 - Seydikemer Belediyesi
 - Xanthos-Letoon Kazı Başkanlığı
 - Fethiye Kaymakamlığı
 - Fethiye Müze Müdürlüğü
- Danışma için belirlenen paydaşlar ise aşağıdadır:
- Selçuk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü
 - ICOMOS Türkiye
 - Dünya Anıtlar Fonu (WMF) Temsilcisi
 - Mimarlar Odası Muğla Şubesi
 - TMMOB Mimarlar Odası Muğla Şubesi Fethiye Temsilciliği
 - Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA)
 - Muğla Ticaret ve Sanayi Odası
 - Muğla Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği
 - Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB)
 - Turist Rehberleri Birliği (TUREB)
 - Kumluova Köyü Muhtarlığı
 - Muğla Çevre Platformu (MUÇEP)
 - Muğla Eğitim Çevre Koruma ve Eğitim Vakfı (MEÇEV)
 - Fethiye İlim ve Kültüre Hizmet Derneği
 - Seydikemere Gönül Verenler Derneği
 - Yerel ve Ulusal Medya Temsilcileri

Şekil 5.9. Letoon alan yönetim sistemi önerisi³⁶

³⁶ Şekil 5.9. [81], [98], [100] kaynaklarından yararlanılarak oluşturulmuştur. 26006 sayılı Yönetmelik'in 3. bölümün 14. maddesine göre 'Alan Başkanlığı', yönetim planının uygulanması ve ilgili kurum ve kuruluşlar ile koordinasyonun sağlanmasından sorumludur. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Xanthos-Letoon için bir Alan Başkanı atanmamıştır.

5.5. Alanın Tanımlanması

Letoon, birçok kültürün izlerini bıraktığı zengin bir kültürel mirasa sahip Likya Bölgesi'nde, Likya yolu rotası üzerinde, Likya'nın doğal ve kültürel değerlerini taşımaktadır. Bölge'deki Eşen (Ksanthos) Vadisi'nde Şekil 5.10.'da görüldüğü üzere çok sayıda Antik Çağ arkeolojik yerleşmeleri bulunmaktadır. Letoon'un kuzey doğusunda Xanthos, kuzey batısında Sidyma ve Pınara batısında Pydnai ve kuzeyinde Tlos kentleri bulunmaktadır.

Şekil 5.10. Likya Bölgesi Antik Kentleri [133]

5.5.1. Alanın konumu

Letoon, Muğla ili Seydikemer ilçesi Kumluova mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. $36^{\circ} 19' 36''.2$ kuzey enlemi ve $29^{\circ} 17' 51''.5$ doğu boylamında yer almaktadır. Eşen Ovası'nın kuzeyindeki Kumluova mahallesinin batısında yer alan Tümtüm Tepe'nin batı ve kuzeybatı eteklerindedir. Eşen Vadisi'nin batısında, Muğla ili sınırları içindedir [114].

5.5.2. Alana ulaşım

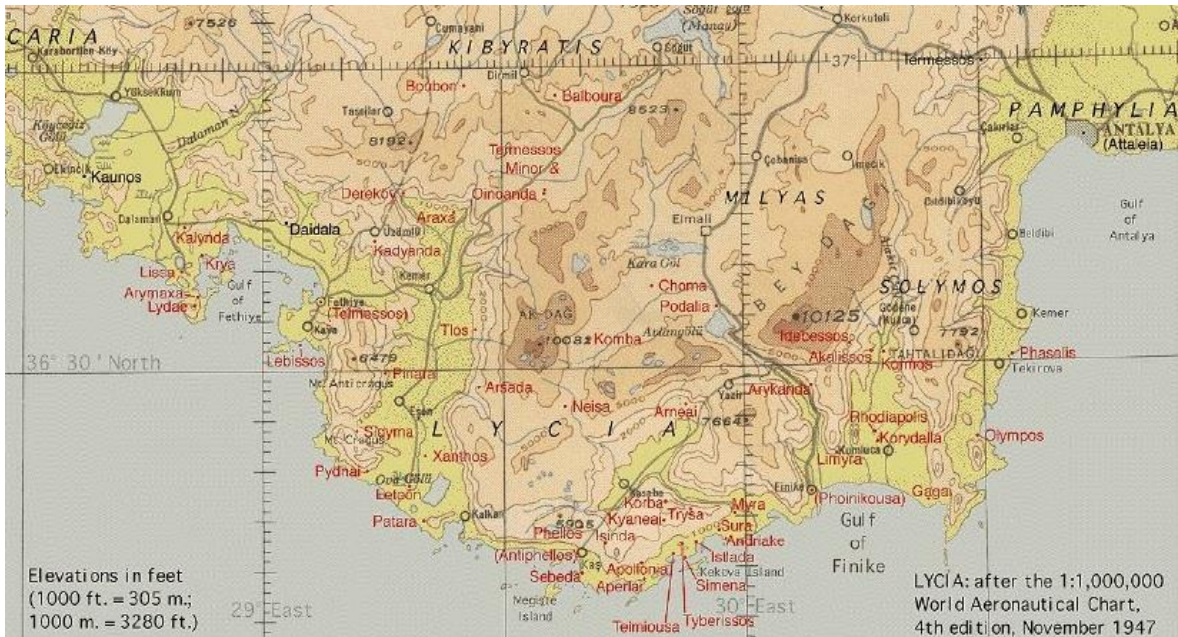
Letoon, Abdullah Arıkay Caddesi ile Letoon Plaj Caddesi arasında yer almaktadır. Kumluova merkeze 400-500 metre mesafede bulunmaktadır. Kaş-Fethiye karayolu üzerinde, Kaş'a 50 kilometre, Fethiye'ye 63 kilometre uzaklıktadır. Muğla-Antalya sınırında yer alan Letoon Kutsal Alanı'na Kaş-Fethiye karayolunun üzerinde 65. kilometresinde Kınık ilçesi yakınından ayrılan 4 kilometre mesafedeki yolla ulaşılmaktadır. Antalya yönünden ulaşım için ise, Kaş-Fethiye karayolu üzerinden gidilmektedir [134].

5.5.3. Alan ve çevresinin tarihi yapısı

Letoon, Luvice adı 'Annis Massanassis' olan Anadolu 'ana tanrıça'nın Likçe karşılığı 'Eni Mahanahi' ile çocukları Ertemi ve Natri'nin ya da Eski Yunan dininde bilinen adlarıyla Leto ile Artemis ve Apollon'un, ortak kutsal alanıdır. Letoon'da en erken tarihli arkeolojik kanıtlar M.Ö. 8. yüzyılın sonunu göstermektedir. Kaynak suyunun etrafında yapılan düzenlemeler ve kayalığın tıraşlanarak kullanışı dip tarihi bilinmeyen çok katmanlı bir geçmişin Letoon'daki arkeolojik delilleridir. Letoon Kutsal Alanı'nın Likya Bölgesi'ndeki parlak geçmişi M.Ö. 545'ten itibaren bölgede başlayan Pers egemenliği, Büyük İskender'in işgali, ardından yaşanan Hellenistik Dönem, Roma ve Bizans dönemleriyle süregelmiştir. Arapların önce Rodos'ta ardından Akdeniz'de denetim sağlamasıyla sonlanmıştır [118], [135].

5.5.4. Alan ve çevresinin coğrafi yapısı

Letoon, Eşen Ovası'nın kuzeybatısındaki Koca Tepe eteklerinde, kuzeybatıya doğru bir sırt olarak uzanan küçük zirve Tümtüm Tepe'de kurulmuştur. Dağlar arasındaki delta ovaları ile parçalı bir coğrafi yapı içerisinde Eşen Çayı'nın oluşturduğu vadilerden en büyüğü Ksanthos Vadisi'nde yer alan Letoon Şekil 5.11.'de gösterilen; yakın çevresindeki Xanthos, Likya yolu ve Likya yolu üzerindeki Pdynai, Sidyma, Pınara ve Tlos yerleşmeleri Likya'nın önemli merkezleridir.

Şekil 5.11. Likya Bölgesi topografya haritası [136]

Letoon'un kurulduğu zamanki doğal çevre günümüzden farklıdır. Üzerinde bulunduğu delta-taşkın ovasının jeomorfolojik evrimi, bu süreç içinde meydana gelen deniz seviyesi değişimleridir. Ovanın yer aldığı çukurluk, Holosen Dönemi başlarında bir körfez haline gelmiştir. Eşen Çayı'nın getirdiği alüvyonlarla körfezde bir lagün oluşmuştur ve Letoon'un bulunduğu alan karlaşmıştır. Bronz Çağı'nda deniz seviyesinin günümüze oranla birkaç metre alçaldığı ve ovanın alüvyonlarla dolmasında bu çekilmenin etkili olduğu anlaşılmıştır. Günümüze doğru deniz seviyesi yeniden yükselmiş; ancak kıyı çizgisi eskisi kadar içeriye sokulamamıştır. Letoon Kutsal Alanı'nda yapılan sondajlarda günümüzden 4000 yıl öncesine ait olduğu belirlenen Santorini (Thera) Volkanı'na ait olması muhtemel bir kül tabakası bulunmuştur. Letoon, günümüzde denize yaklaşık 6 kilometre uzaklıktadır [118], [135].

5.5.5. Alan ve çevresinin ekonomik ve sosyal yapısı

Letoon, Kumluova mahallesinin sınırları içinde yer almaktadır. Kumluova, belediye örgütüne sahip kırsal bir yerleşmedir. Bu nedenle yerleşim yerinde ekonomik faaliyetler, altyapı olanakları ile sosyal tesisler gelişmiş durumdadır. Kumluova idari bakımdan Muğla ilçesine bağlı olmakla birlikte, ticari ve sosyal yönden Fethiye ilçe merkezi ile yakın ilişki içindedir. Yerel ekonomide temel sektör tarımdır. Başlıca yetiştirilen ürünler; pamuk, buğday, susam, baklagiller, sebzeler, narenciye, yer fıstığı ve zeytindir. Kumluova'da özellikle örtü altı tarım (seracılık) ekonomik faaliyetlerde önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla göç edenler ağırlıkla bu ekonomik etkinliği yapmak amacıyla Kumluova'ya yerleşmektedirler. Bunun yanında üretim sezonu boyunca geçici olarak göç edip buralarda ikamet eden ve üretim faaliyetinin bitiminde köylerine dönenler de olmaktadır. Bunlar ortakçılık yapan ya da seralarda işçi olarak çalışanlardır [114].

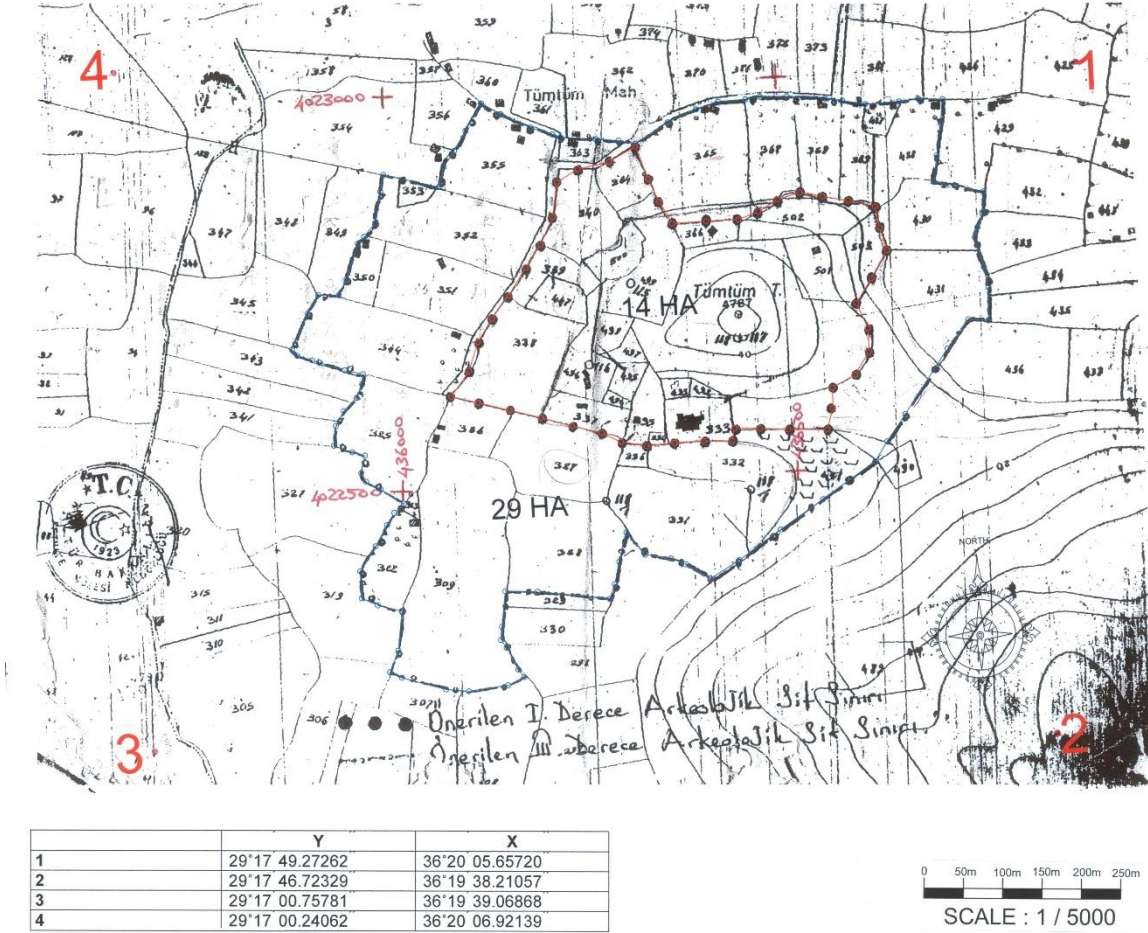
5.5.6. Alan ve çevresinin yönetim yapısı

Letoon, Muğla ili sınırları içinde yer almaktadır. Dolayısıyla T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı adına Muğla Valiliği ve Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü ve Fethiye Müze Müdürlüğü alandan sorumludur. Letoon Kumluova mahallesi idari alanındadır. Öte yandan Dünya Mirası Alanı, 'Patara Özel Çevre Koruma Bölgesi' (Patara ÖÇK) [137] içindedir. Dolayısıyla alanın yönetiminde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yanı sıra T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı da yetki sahibidir [114].

5.5.7. Alanın koruma statüsü

Letoon, Şekil 5.12.'de gösterildiği üzere 'I. Derece Arkeolojik Sit Alanı Sınırı' içerisinde. Bu sit sınırı korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak alandır³⁷. Bu alanlar için yakın çevresiyle birlikte etkin bir şekilde korunması ve sürdürülebilirliğine yönelik çevre düzenleme projeleri ile kullanım kararları ve düzenlemeler yapılmaktadır. Letoon'un yakın çevresi ise 'III. Derece Arkeolojik Sit Alanı Sınırı' içerisine alınmıştır. Bu sit sınırı ise, etkileme geçiş alanı olarak yapılanma koşullarının belirlenmesi ve arkeolojik değerler gözetilerek, sınırlı kullanıma açılacak alanlardır.

MUĞLA-LETOON

Şekil 5.12. Letoon arkeolojik sit alanı sınırları [138]

³⁷ 5/11/1999 tarihli 658 nolu T.C Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararı [139] ile arkeolojik siteleri, koruma ve kullanma koşulları belirlenmiştir.

5.5.8. Alanda yapılmış bilimsel çalışmalar

Letoon, 1841 yılında Beacon Gemisi'nde görevli İngiliz Deniz Kuvvetleri teğmeni olan Rd. Hoskyn tarafından keşfedilmiştir [140]. Letoon'daki ilk sistemli araştırmalara Fransız ekip tarafından 1962 yılında başlanmıştır. Prof. Dr. H. Metzger tarafından başlanıp, daha sonra Christian Le Roy, Des Courtils ve Laurence Cavalier tarafından yürütülen kazılar ile şehir gün ışığına çıkarılmaya çalışılmıştır [118].

Letoon Kutsal Alanı kazılarında ortaya çıkarılan anıtlarda, 2000-2007 yılları arasında özgünlük değerlerini etkilemeden restorasyon ve konservasyon çalışmaları yapılmıştır. Leto Tapınağı'na ait mimari parçalar özgün yerinde tamamlanmıştır. Erken Hristiyan Kilisesi ve anıtsal Hadrian Çeşmesi'nde restorasyon, konservasyon ve sağlamlaştırma çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca, Letoon Kutsal Alanı'nda anıtlar ve arkeolojik kalıntıları tehdit eden yer altı suyunun yükselmesi sorunu, 2006 yılı kazı çalışmaları sırasında ele alınmıştır. Su seviyesinin düşürülmesi için su kanalları inşa edilerek, hafifletme çalışması yapılarak önlem alınmaya çalışılmıştır [4].

Alandaki arkeolojik araştırmalar T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle Fransız ekip tarafından aralıksız olarak 2006 yılına kadar sürdürülmüştür. Kısa bir ara dönemden sonra 2008 yılında araştırmalara devam edilerek, 2011 yılına kadar çalışmalar sürdürülmüştür [141].

Letoon'daki ikinci dönem sistemli arkeolojik araştırmalar ise, 2011 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ve finansal destekleriyle Başkent Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Sema Atik Korkmaz başkanlığında multidisipliner bir ekip tarafından yürütülmüştür [6], [118].

Letoon Kutsal Alanı için 2014 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile alanın sorunlarını ele alan bir Çevre Düzenleme Projesi hazırlanmaya başlanmıştır. Bu proje 2016 yılında tamamlanarak, Letoon Kutsal Alanı'nda peyzaj düzenlemeleri, gezi güzergâhı ve ziyaretçi karşılama merkezi yapılmıştır. 2017 yılında ise yönetim planı hazırlanma sürecinin başlatılması amacıyla ön değerlendirme toplantısı yapılmıştır.

Letoon Kutsal Alanı ve Xanthos Antik Kenti'nde 2019 yılına kadar iki ayrı Kazı Başkanı tarafından bilimsel çalışmalar sürdürülmüştür. 2019 yılı itibarıyla Dünya Mirası Alanı Kazı Başkanlığı birleştirilmiştir. Letoon'daki üçüncü dönem sistemli arkeolojik araştırmalar, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına Selçuk Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Erdoğan Arslan başkanlığında Xanthos ile birlikte yürütülmektedir.

5.5.9. Alandaki mimari yapılar

Letoon, kutsal kabul edilen bir su kaynağı üzerine inşa edilmiştir. Alandaki yapılar Şekil 5.13.'de gösterilen; Eski Grekçe adlarıyla tanrıça Leto ve ikiz çocukları Apollon ve Artemis'e yerel adlarıyla Lada, Natri ve Ertemi'ye adanan tapınaklar, Hellenistik Dönem tiyatrosu ve teraslar, kuzeybatı ve batı portikoları, kutsal kaynak, kutsal yol, Hadrian Çeşmesi, Bizans kilisesi ve manastırdan oluşmaktadır.

Ören yerinin girişindeki tiyatro M.Ö. 2. yüzyılda kutsal törenler için yapılmıştır. Orta kısmı ana kayanın işlenmesi ile kenarları ise kesme taş bloklardan inşa edilmiştir. Tiyatronun Xanthos'dan Letoon'a gelen yol üzerine kurulduğu ve yoldan gelenlerin antik alana tiyatronun içinden geçerek girdikleri bilinmektedir. Letoon'daki tiyatro Likya Dönemi tiyatroları içerisinde seyircilerin oturduğu bölümü iyi korunmuş örneklerden biridir. Sahne yapısı henüz tam anlamıyla ortaya çıkarılmamıştır. Ayrıca burada görülen mezarlardan tiyatronun kuzeyinde bir mezarlık olduğu anlaşılmaktadır. Güney yamacında insan eliyle oluşturulmuş kutsal alana hâkim teraslar bulunmaktadır [140].

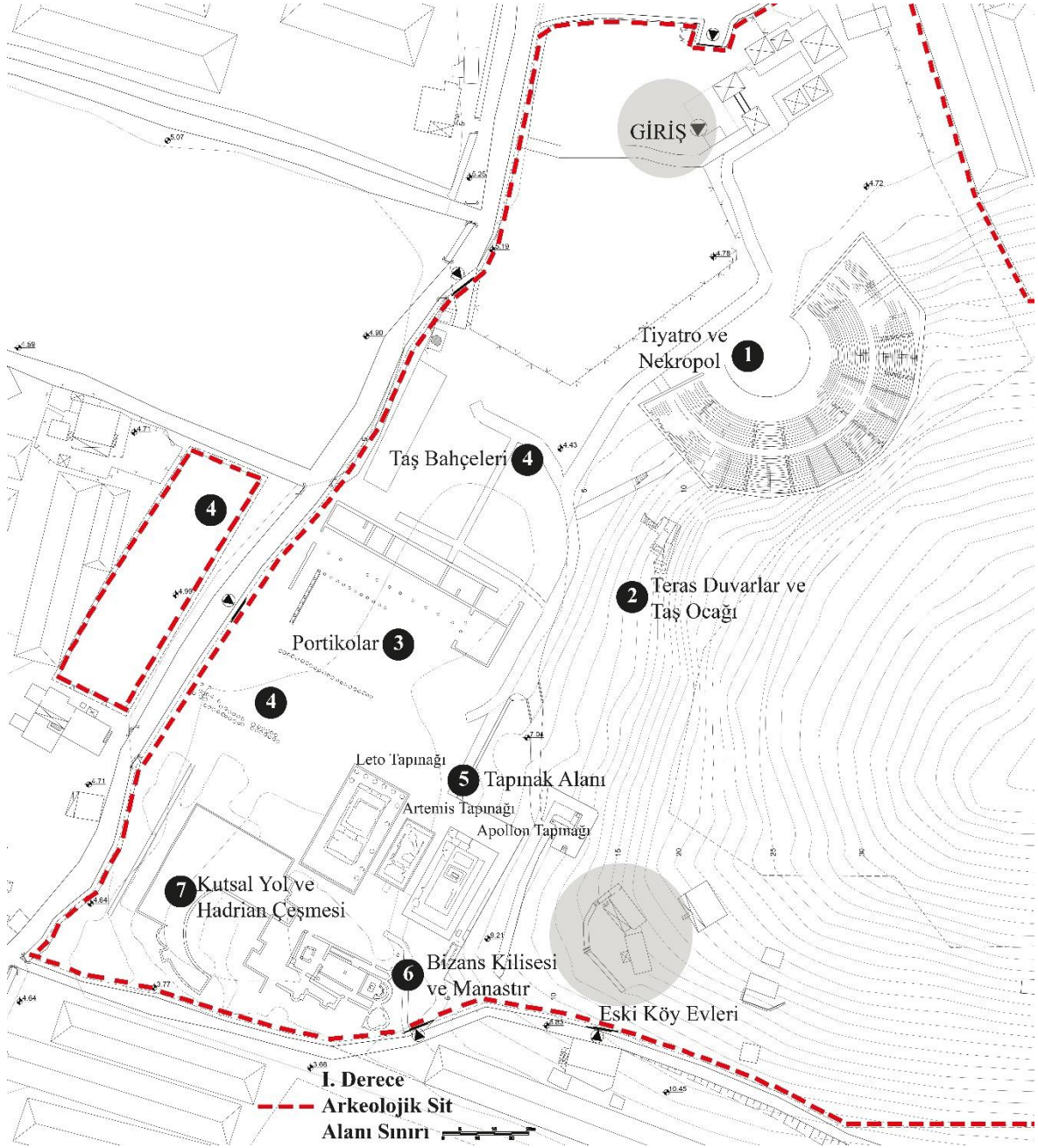
Kutsal alanın kuzeyi ve batısı sütunlu galeriler ile çevrilmiştir. Bunların iç kısmında Hellenistik Dönem'de inşa edilmiş üç tapınak bulunmaktadır. Tapınak alanını anlamlandıran en önemli öge sudur. Dağlar gibi su da Anadolu'nun kadim dinlerinde hem ibadet edilen bir öge, hem de arındırma özelliği nedeniyle bir kült aracıdır. Alandaki kutsal yapılar, bu kutsal su kaynağının etrafında şekillenerek, ona yönelmiştir.

Tapınaklardan en doğudaki Dor düzenindedir ve içerisinde bulunan mozaikten tanrı Apollon'a ait olduğu anlaşılmaktadır. Daha batıdaki İon düzenindeki tapınaklardan küçük olanının Artemis'e büyük olanının ise Leto'ya ait olduğu çeşitli yazıtlarla belirlenmiştir. Apollon ve Leto tapınakları içerisinde bulunan taş temeller, erken kültlere ait ahşap yapıların varlığını kanıtlamaktadır [120].

Roma Dönemi'ne ait yarım daire şeklindeki çeşme ve Bizans Dönemi'ne ait kilise ise tapınakların güneyinde bulunmaktadır. Kutsal alan güneye doğru devam etmektedir ancak bu kısımlar henüz kazılmamıştır.

Letoon Kutsal Alanı çok katmanlı aşamalı olarak oluşmuştur:

- Klasik Dönem'de, tepe ile kutsal kaynak arasına yerleştirilmiş teras duvarlar inşa edilmiştir.
- Yunan Dönemi'nde, tapınaklar ve revaklar ızgara planlı olarak yapılmıştır.
- Roma Dönemi'nde, kutsal çeşme barok üslupta yeniden biçimlendirilmiştir.
- Bizans Dönemi'nde, giderek sularla kaplı bir alana hâkim olan sunağın terasına bir bazilika inşa edilmiştir [142].

Şekil 5.13. Letoon Kutsal Alanı vaziyet planı

Yukarıdaki vaziyet planında 1 numara ile gösterilen ‘tiyatro’ (Şekil 5.14.) Hellenistik Dönem’de, M.Ö. 2. yüzyılda inşa edilmiştir. Seyirci kapasitesi yaklaşık 7800 kişidir. Ana kaya tıraşlanarak inşa edilen ‘cavea’nın (seyircilerin oturduğu bölüm) büyük bir bölümü Tümtüm Tepe’nin yamacına yaslanmaktadır. At nalı formunda tasarlanan caveanın 36 oturma sırası ve ortasında bir ‘diazoma’ (yatay yürüme koridoru) bulunmaktadır. Seyirciler tiyatronun ‘parados’larından (yan girişler) ve kuzeybatı güneydoğu yönündeki tonozlardan giriş-çıkış yapmaktadır. Seyircilere gölge sağlamak amacıyla ‘velum’ (izleyiciler için

gölgelik sistemi) ile caveanın üzeri Roma Dönemi'nde örtülmüştür. Sahne yapısının büyük bir bölümü henüz toprağın altında olmasına karşın, yapılan kazılarla 'proskene'si (sahne yapısı zemin kat cephesi) Dorik ve İonik cepheli olduğu anlaşılmıştır. Tiyatro erken dönem nekropolü üzerine inşa edilmiştir [118].

Şekil 5.14. Tiyatro ve nekropol

2 numaralı 'teras duvarları' (Şekil 5.15.) Tümtüm Tepe yamacı boyunca birbirine paralel uzanan iki sıra halinde devam etmektedir. Alt sırada bulunan teras duvarları, ana kayanın tıraşlanmasıyla oluşturularak, tiyatronun güney tonoz girişinin yanından başlamaktadır. İstinat duvarı şeklinde tepeye yaslanan teras duvarların önünde işlik ve ana kaya mekânları bulunmaktadır. İlk yapım evresi Hellenistik Dönem'e aittir. Bu evredeki duvar işçiliği kaba tıraşlı, bosajlı polygonal örgü tekniğindedir. Roma ve Bizans dönemlerinde ise duvarın bazı bölümlerinde tadilat yapıldığı gözlemlenmiştir [118].

Şekil 5.15. Teras duvarlar

2 numaralı ‘taş ocağı’ Tümtüm Tepe’de bulunan kayalık alandır. Teras duvarı kazıları esnasında çıkarılan kaya basamaklı alanının bir bölümü, Roma Dönemi’nde taş ocağına dönüştürülmüştür. Ana kayadan blokların çıkarılması için çatlatma, kopartma, kesme gibi çeşitli metotların kullanıldığı kayaların üzerindeki kama ve keski izlerinden bu alanın taş işliği olarak kullanıldığı anlaşılmıştır [118], [143].

3 numaralı ‘portikolar’ (sütunlu koridorlar) (Şekil 5.16.) tapınak alanını kuzey ve doğuda çevrelemektedir. Portikolar L planlı kuzey portikosu ve batı portikosu olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. Dor düzeninde planlanmış olan portikolar Hellenistik Dönem’de inşa edilmiştir. Roma Dönemi’nde İmparator Claudius’un egemenliğinde geçirdiği yangında zarar görünce eklemeler yapılarak genişletilmiştir. İon düzeninde çift koridorlu şekle dönüştürülmüştür. Bu inşaatlar sırasında sütun gövdelerinde pişmiş toprak tuğlalar kullanılarak, mermer taklidi alçı ile sıvanmış ve maliyet düşürülmüştür. Kuzey portikonun kuzey kısmında imparator kültüne ilişkin bir oda planlanmıştır. 1981 yılında bulunan bir yazıta göre Letoon’da Ethnikon Kaisareion olarak tanımlanan, bir mekânın inşa edildiğinden söz edilmektedir. Roma İmparatorluk Dönemi boyunca meydana gelen depremlerde zarar gören bu yapı Rhodiapolisli hayırsever Opramoas tarafından 30.000 denarius harcanarak onartılmıştır [118].

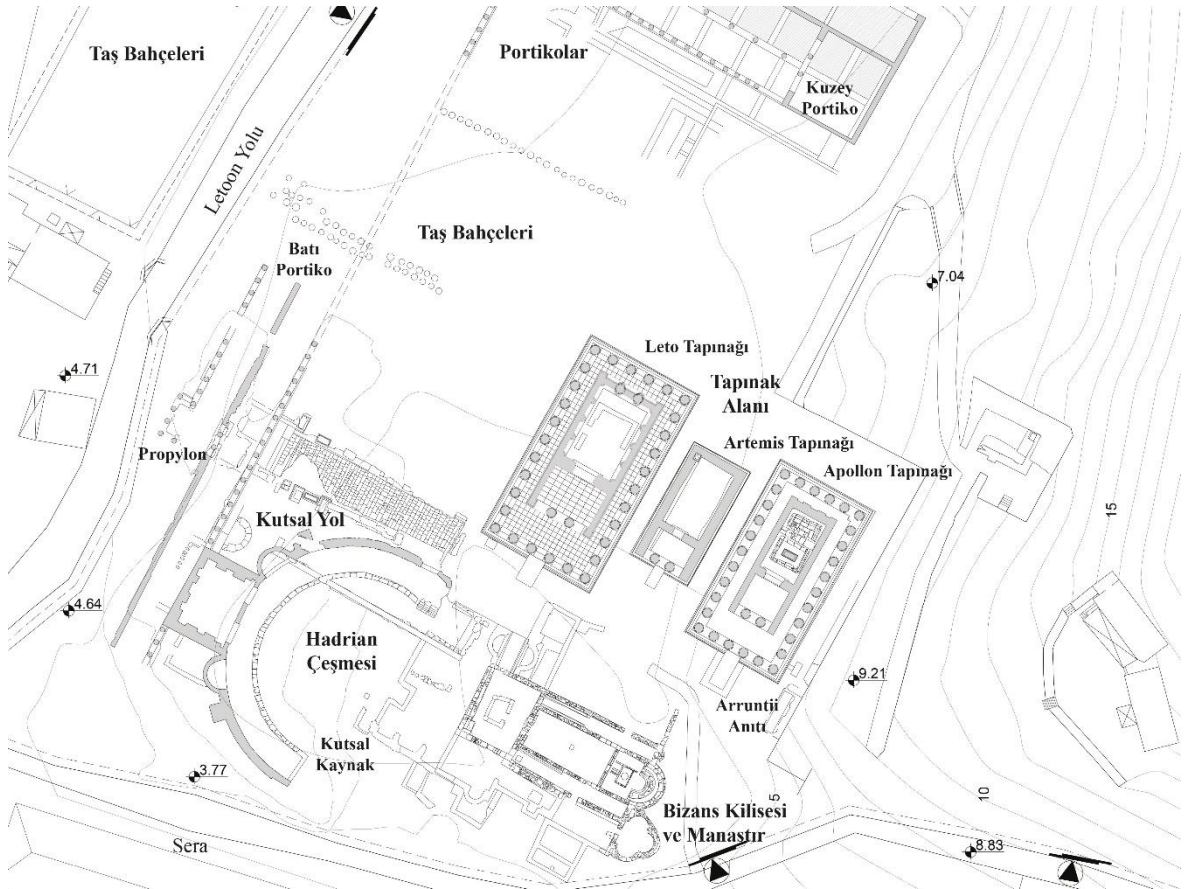
Şekil 5.16. Portikolar

4 numaralı ‘taş bahçeleri’ (Şekil 5.17.) bir yapının yıkıntı durumundaki mimari elemanlarının yerleri belirlendikten sonra, numaralandırıldıktan sonra envanter ve restorasyon çalışmaları için tasnif edilerek sergilendikleri alanlardır. Letoon’da sekiz adet taş bahçesi oluşturulmuştur. Mimari elemanların altısı %80’i bulunan Leto Tapınağı’na, diğer ikisi ise Hadrian Çeşmesi, Temenos duvarı ve Bizans Kilisesi’ne aittir [118].

Şekil 5.17. Taş bahçeleri

5 numaralı ‘temenos’ (kutsal alan) (Şekil 5.18.) kutsal kaynak ile Leto, Artemis ve Apollon için inşa edilen tapınak alanından oluşmaktadır. Diğer alanlardan kuzeyde ve batıda ‘stoa’lar (kolonad), doğuda tıraşlanmış ana kaya ve Hellenistik duvar ile sınırlanarak ayrılmıştır. Alana batıdaki ‘propylon’ (kutsal alana giden anıt geçit) ile girilmektedir [118].

Şekil 5.18. Letoon tapınak alanı vaziyet planı

'Leto Tapınağı' (Şekil 5.19.) mimari bloklarının %80'i günümüze ulaşmış, iyi korunmuştur. 15.75x32.25 metrelik ölçüleriyle alanın en büyük tapınağıdır. Kutsal su kaynağına en yakın noktada yer almaktadır. İon düzenindeki 30 adet sütunun çevrelediği yapı derin bir 'pronaos'a (giriş bölümü) sahip 'peripteros' (tek sütun dizisiyle çevrili tapınak) planlıdır. Roma Dönemi'nde 'cella'ya (kutsal bölüm) eklenen 'plaster'ler (yarım sütun) üzerinde Korinth başlıkları yer almaktadır [118].

Şekil 5.19. Leto Tapınağı

'Artemis Tapınağı' (Şekil 5.20.) üç tapınağın ortasında yer almaktadır. 9.5x18.5 metre boyutlarındaki yapı tapınaklarından en kötü korunmuş olanıdır. İon düzenindeki yapı 'templum in antis' (pronaoslu tapınak) planlıdır. Girişinde ele geçen iki yazıt nedeniyle Ertemiti/Artemis'e adandığı düşünülmektedir. Tapınağı özgün kılan önemli özelliği, cellanın ortasında yükselen basitçe tıraşlanarak bırakılmış ana kaya, tanrıçanın evi olarak algılanmaktadır. Yapının İon öğelerinin taş işçiliği mükemmel inceliktedir [118].

Şekil 5.20. Artemis Tapınağı

‘Apollon Tapınağı’ (Şekil 5.21.) Temenos’un en doğusundaki tıraşlanarak düzenlenmiş kayalığın dibindedir. 27.95x15.07 metre ölçülerindeki tapınak üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir. Son evresi 6x11 sütunlu bir peripteros planlıdır. Tapınağın inşasından önce burada, Likya mimarisine özgü taş temel üzerine ahşapla inşa edilmiş, 4.9x7.6 metre boyutlarındaki erken tarihli bir tapınak, günümüzde halen insitu olarak Hellenistik Dönem Tapınağı’nın cellasında yer almaktadır. Yürütülen çalışmalarda tapınağın Dor ve İon öğelerinin kullanıldığı karma düzende inşa edildiği anlaşılmıştır [118].

Şekil 5.21. Apollon Tapınağı

6 numaralı ‘Bizans kilisesi’ (Şekil 5.22.) (Erken Hristiyanlık Kilisesi) kutsal kaynağın üstüne yerleşen manastırın bir parçasıdır. Üç nefli bazilika, yerel kireçtaşı ve tapınaklardan getirilen ‘şipolyen’lerin (devşirme malzeme) kullanılmasıyla inşa edilmiştir. Yapının orta ve yan nefleri hayvan, bitki ve geometrik motifli mozaiklerle bezenmiştir. Kilisenin güneydoğu köşesinde trikonkhos (üç yapraklı yonca) planlı bir vaftizhanesi bulunmaktadır [118].

Şekil 5.22. Bizans kilisesi ve manastır

7 numaralı ‘Hadrian Çeşmesi’ (Şekil 5.23.) kutsal alanın güneybatısında bulunmaktadır. Roma Dönemi’ne tarihlenen anıtsal çeşme İmparator Hadrian’a adanmıştır. Çeşme üst yapısı portikonun çevrelediği yarım daire planlı bir havuzdan oluşmaktadır. Havuzun doğusunda, yer alan yapay mağara; ‘nymphe’ olarak adlandırılan eski çağlarda temizlik ve arınma aracı olarak kullanılan kutsal suyun kaynağıdır. Hadrian Çeşmesi’nin kuzeyinde, batı yönünden kutsal alana girişi sağlayan ve günümüzde sadece temelleri kalmış olan propylon yer almaktadır. ‘kutsal yol’ ise propylondan itibaren doğudaki Arruntii Anıtı’na kadar uzanarak, zemini taş kaplı, iki yanı yazıt ve heykel kaideleriyle sınırlanmış tapınakların önünden geçerek, devam etmektedir [118].

Şekil 5.23. Hadrian Çeşmesi ve kutsal yol

‘Eski köy evleri’ (Şekil 5.24.) alanın güneybatısındadır. Bu eski köy evlerinde 1951 yılında Xanthos kazı ekibi konaklamıştır. I. Derece Arkeolojik Sit Alanı Sınırı içinde kalan evlerin mülkiyet durumu sorunu mevcut olup, tapusu yoktur.

Şekil 5.24. Eski köy evleri

5.6. Alanın Önemi ve Değerleri

Leton Kutsal Alanı'nın Xanthos Antik Kenti ile birlikte Dünya Mirası Listesi'nde yer alması Letoon'un öneminin tüm dünyaca kabul edildiğinin kanıtıdır. Tablo 5.2.'de dört ana başlık altında değerlendirilen alanın önemini destekleyen değerler belirlenmiştir.

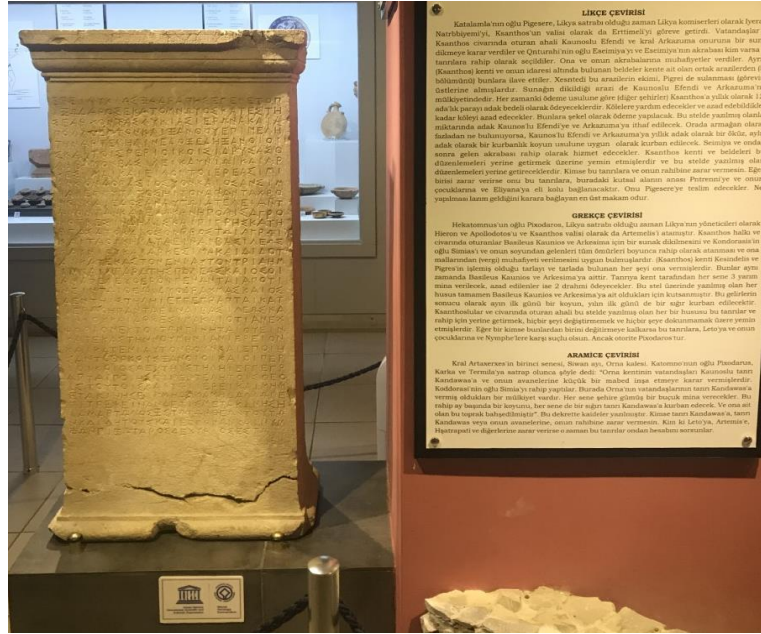
Tablo 5.2. Letoon değerlerinin analizi

TARİHSEL VE KÜLTÜREL DEĞERLERİ
<ul style="list-style-type: none">- Çok katmanlı çeşitli kültürlerin izlerini barındırması açısından 'arkeolojik değeri',- Likya mimarisine özgü taş temel üzerine ahşapla inşa edilmiş, erken tarihli tapınağa ait verileri bulundurmaıyla yapı teknolojisi tarihi açısından 'yapı değeri',- Üç tapınağın yan yana olduğu her biri birbirinden anıtsal yapılarındaki farklı mimari, yapı teknolojisi, malzeme kullanımı ve süsleme tarzları yapıldıkları dönemlere ışık tutması açısından 'mimari değeri' taşımaktadır.
SOMUT OLMAYAN DEĞERLERİ
<ul style="list-style-type: none">- Likya Birliği'nin kutsal merkezi olması açısından 'dini değeri',- Kentin kuruluş mitolojisinde efsaneleri içeren 'somut olmayan kültürel değeri'- Yerel, ulusal ve uluslararası 'simgesel değeri',- Yöre halkını barındıran 'sosyal değeri' taşımaktadır.
SOSYO-EKONOMİK DEĞERLERİ
<ul style="list-style-type: none">- Likya yolu güzergâhında ülke, bölge ve özellikle il turizmi için önemli bir turizm potansiyeline sahip olmasıyla 'turizm değeri',- Turizm ile yerel halkın istidam edilmesi olanağı ile 'ekonomik değeri' taşımaktadır.
DOĞAL VE EKOLOJİK DEĞERLERİ
<ul style="list-style-type: none">- Eşen Çayı'nın oluşturduğu vadilerden en büyüğü Ksanthos Vadisi'nde yer almasıyla 'doğal ve ekolojik değeri',- Tümtüm Tepe'nin yamacındaki konumuyla topografyadaki hareketlilik, bütünlük, görsel zenginlik ve farklılıktan kaynaklanan 'peyzaj değeri' taşımaktadır.

5.6.1. Alanın arkeolojik değerleri

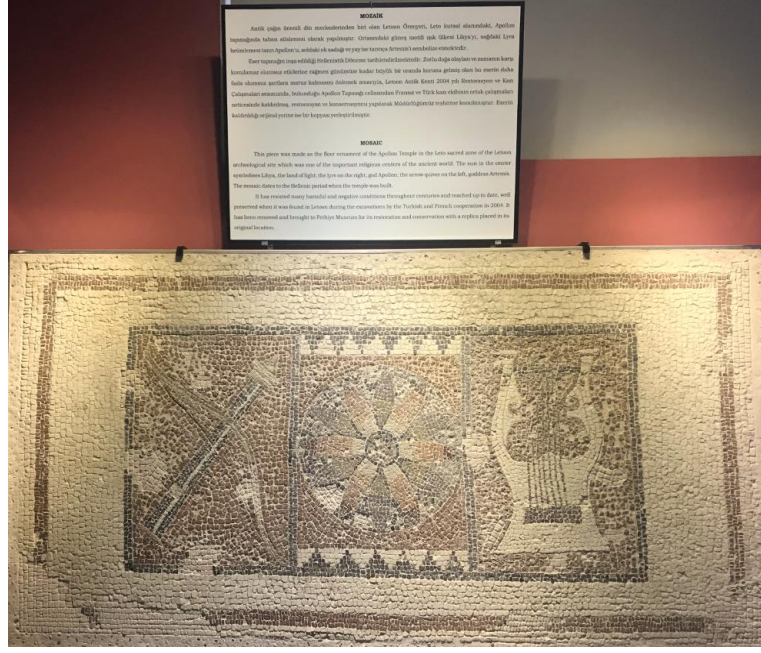
Letoon, Likya ve sonrasında Batı mimarisine olan etkisi ve Likçenin kısmen anlaşılmasına olanak veren iyi korunmuş yazıtları ile eşsiz arkeolojik değerlere sahiptir. Likya kültürü ve tarihini yansıtan alanda, Likya Birliği tarafından alınan resmi kararların bir kopyası bulunmaktadır [118], [143]. Letoon'da yazılı belgelerin yanısıra, alana sunulmuş gösterişli adaklar, tanrılara adanmış heykeller ve adının kuşaklar boyu hatırlanması için yaptırılan onur anıtı ile geçmişin canlı tutulmasına katkı sağlamıştır [119].

Letoon'un Üstün Evrensel Değer'inden dünyada ender rastlanan bir eser olan 'Üç dilli yazıt-trilingue' (Şekil 5.25.) Likçe, Aramice ve Grekçe olmak üzere üç dilde yazılmıştır. 1973 yılında Apollon Tapınağı ile doğuda insan eliyle tıraşlanmış ana kaya arasında tören yolu güzergâhında bulunmuştur. Likya'nın Pers egemenliğinde olduğu M.Ö. 338 yılına tarihlenmektedir. Günümüzde Fethiye Müzesi'nde sergilenmektedir. Bir yüzünde 41 satır Likçe, yan yüzünde 27 satır Aramice metin ve diğer yüzünde de 35 satırlık Grekçe metin yer almaktadır. Yazıt Likya ile beraber büyük bir satraplığa mensup Pers İmparatorluğu'na dâhil Karya Uygarlığı ve Likya ilişkileri, Perslere karşı özgürlüğünü yitiren halklarla krallığın ilişkileri ve Pers satraplarıyla kralının ilişkileri üzerine çeşitli ipuçları vermektedir. Likya dilinin çözülmesine sağladığı büyük katkının yanı sıra diğer büyük önemi de Likya Bölgesi'nde polis (şehir devleti) sisteminin varlığını kanıtlamasıdır [119], [135].

Şekil 5.25. Üç Dilli Yazıt-Trilingue

Letoon'daki Apollon Tapınağı'nda taban süslemesi olarak kullanılan 'mozaik' (Şekil 5.26.) tapınağın inşa edildiği Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir. Ortasındaki güneş motifi Işık Ülkesi Likya'yı, sağdaki lyra (lir) betimlemesi tanrı Apollon'u, soldaki ok sadığı ve yay ise tanrıça Artemis'i sembolize etmektedir. Eserin olumsuz şartlara maruz kalmasını önlemek amacıyla, Letoon Kutsal Alanı 2004 yılı kazı çalışmaları sezonunda bulunduğu Apollon Tapınağı cellasından Fransız ve Türk kazı ekibinin ortak çalışmaları neticesinde kaldırılarak Fethiye Müzesi'ne getirilmiştir. Kaldırıldığı yere kopyası yerleştirilmiştir [119].

Şekil 5.26. Apollon Tapınağı'ndaki mozaik

Letoon'daki dikdörtgen planlı 'Arruntii Anıtı' (Şekil 5.27.) üzerindeki heykelleriyle Hellenistik Dönem'e ait bir onur anıtı kaidesidir. Anıt Xanthos'un ünlü Arruntius Ailesi'ne mensup, Likya'nın ilk senatörü M. Arruntius Claudianus adına yapılmıştır. Claudianus, İmparator Vespasianus zamanında atlı sınıfa katılarak başarılı bir asker olarak hizmet etmiştir [119].

Şekil 5.27. Arruntii Anıtı [114]

5.7. Alanın Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi

Tez kapsamında, Letoon Kutsal Alanı ve çevresinin sahip olduğu mevcut durumun belirlenmesi amacıyla analiz çalışması yapılmıştır. Analizde potansiyellerin belirlenebilmesi için alanda yapılan gözlem ve anket çalışmasından, Fethiye Müze Müdürlüğü ile yapılan yüz yüze görüşmeden, internet ve arşivlerden elde edilen kaynak materyal verilerinden ve Dünya Mirası Komitesi'ne sunulan Xanthos-Letoon periyodik raporlarından yararlanılmıştır [144].

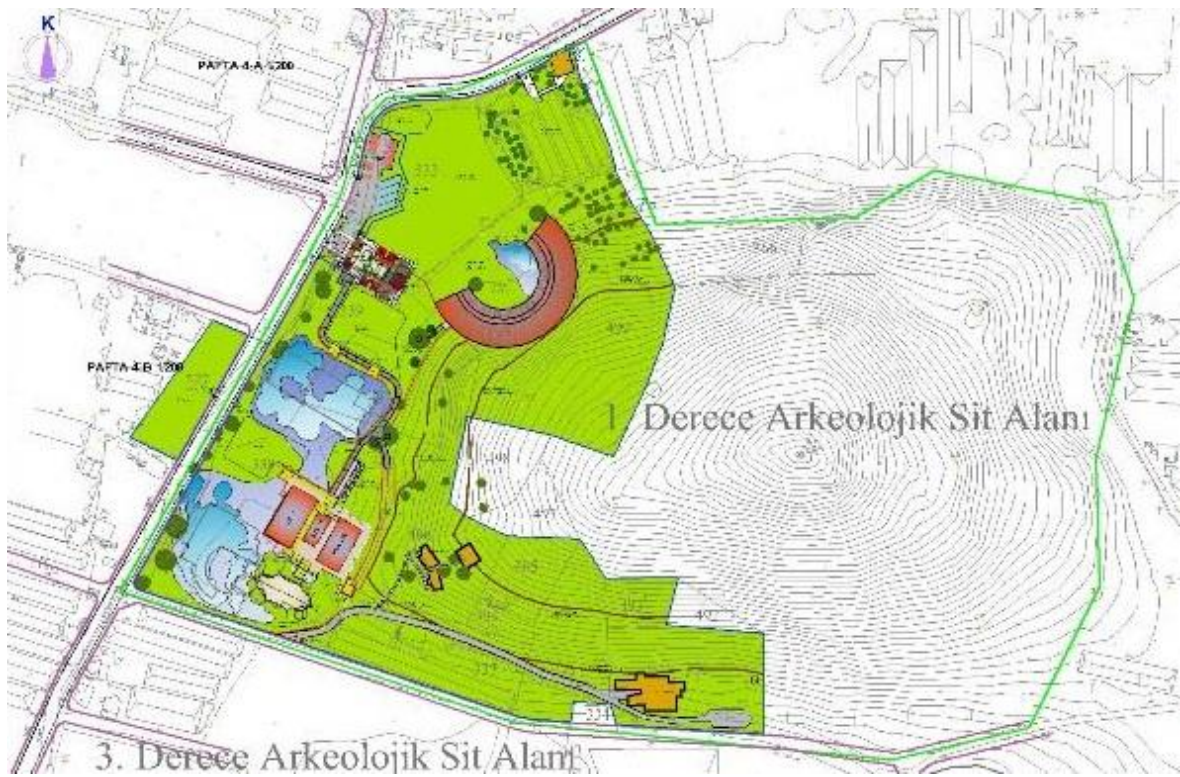
Tablo 5.3.'deki SWOT analizi ile alanın güçlü ve zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri belirlenmiştir. Bu analizin sonucunda alan ve yakın çevresi ile ilgili planlama ve öneriler geliştirilmiştir.

Tablo 5.3. Letoon ve çevresinin SWOT analizi

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
<ul style="list-style-type: none">- Muğla ve Antalya illerine yakın konumu- Tarihsel kültürel zenginliği- Özgün arkeolojik mimari yapıları- Letoon Çevre Düzenleme Projesi ile yapılan otopark ve yol düzenlemesi, ziyaretçi karşılama merkezi, tanıtım materyalleri, bilgilendirme levhaları, gezi güzergâhları ve yürüyüş yolları yapılması ve güvenlik sorununun çözülmesi	<ul style="list-style-type: none">- Yönetim planı eksikliği- Bütüncül sürdürülebilir turizm planının eksikliği- Dünya Miras Listesi'nde olmasına rağmen Türkiye'de tanınırlığının eksikliği- Ziyaretçi ve turist sayısının az olması- Şehir merkezlerinden toplu taşıma ile doğrudan alana ulaşım düzenlemesinin olmaması- Ziyaretçi ve turistlerin yakın çevrede kalabileceği konaklama seçeneğinin az olması- Yerel halkın turizm çalışmalarına katılma konusuna karşı ilgisizliği- Yerel halkın bilinçsizliği- Yerel halk ve kazı ekibinin iletişim eksikliği- Kazı çalışmalarında çıkan eserlerin yerinde sergilenmesine imkân sağlayan bir müzenin olmayışı
FIRSATLAR	TEHDİTLER
<ul style="list-style-type: none">- UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alması- Likya Birliği'nin kutsal merkezi olması- Likya yolu güzergâhında bulunması ve yakın çevresindeki arkeolojik yerleşimlerin turizm potansiyeli- Likçenin kısmen anlaşılmasına olanak veren iyi korunmuş eşsiz yazıtları	<ul style="list-style-type: none">- Yeraltı suyunun yüzeye çıkması riski- Sera ve konutlar ile sınır oluşturması- 1. Dereceden deprem kuşağında olması- Sit alanı sınırından arkeolojik değerlerin yakınından yol geçmesi

5.7.1. Alanın mevcut durum, fırsatlar ve sorunlar analizi

Letoon Kutsal Alanı'nda 2014 yılında başlanan ve 2016 yılı turizm sezonunda tamamlanan 'Letoon Çevre Düzenleme Projesi' (Şekil 5.28.) ile içinde çok amaçlı bir salon, kafeterya, satış mağazası, tuvaletler, gişe, turnike gibi birçok işlevle birlikte gezi güzergâhı, yürüyüş yolları, bakı ve dinlenme alanları gibi peyzaj düzenlemeleri yapılmıştır. Proje Koruma Bölge Kurulu'nun onayına sunulmuş ve uygun görüş alınmıştır [145]. Letoon Çevre Düzenleme Projesi ile gerekli altyapı (otopark, yol düzenlemesi ve ziyaretçi karşılama merkezi) çalışması yapılmıştır. Alanın Dünya Mirası Listesi'nde olduğu açıklayan tanıtım materyalleri ve bilgilendirme levhaları hazırlanmıştır.

Şekil 5.28. Letoon Çevre Düzenleme Projesi vaziyet planı [145]

Letoon sit alanı sınırı tel örgüyle çevrilmiştir. Alanın güvenlik açısından ciddi bir sorunu yoktur. Şekil 5.29.'da görüldüğü üzere Letoon'a gelen ziyaretçiler için otopark mevcuttur. Alana ulaşımı kolaylaştıran bilgilendirme tabelaları bulunmaktadır. Alanın giriş ve iç kesimlerde Dünya Mirası Alanı olduğuna ilişkin bilgilendirme mevcuttur. Dünya Mirası Alanı tanıtımı Şekil 5.30.'da gösterilen ziyaretçi karşılama merkezinde Türkçe ve İngilizce olarak yapılmaktadır. Yürüyüş yollarında ulaşımı yönlendiren Şekil 5.31.'de

görülen bilgilendirme levhalarında Türkçe ve İngilizce dillerde bilgi verilmektedir. Letoon gelen ziyaretçiler ve turistler için mevcut olanaklar yeterlidir. Ziyaretçilerin belirli bir program dâhilinde dolaşmalarına olanak tanıyan gezi güzergâhı bulunmaktadır.

Şekil 5.29. Alanın girişi ve otoparkı

Şekil 5.30. Alandaki ziyaretçi karşılama merkezi

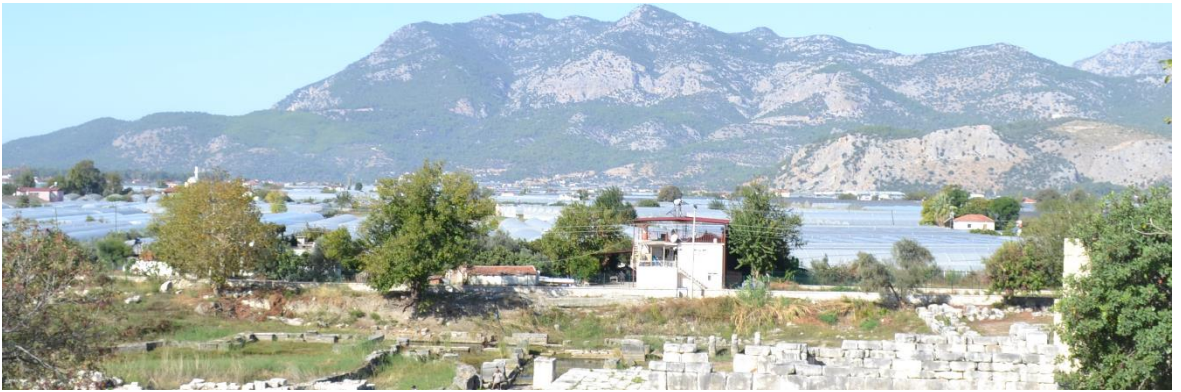

Şekil 5.31. Alandaki bilgilendirme levhaları ve yürüyüş yolları

Letoon'da yeraltı suyu seviyesinin yüksek olmasından kaynaklı Şekil 5.32.'de görüldüğü üzere alanın bir bölümünün tabanı su ile dolmuş haldedir. Letoon'da kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan buluntuların bir kesimi sular altındadır ve bu eserlerin geniş bir kısmı bitkilerle kaplanmıştır. Her ne kadar 2006 yılında su seviyesinin düşürülmesi için su kanallarının inşa edilerek, hafifletme çalışması yapılsa da, Letoon Çevre Düzenleme Projesi ile birikmekte olan su seviyesi düşürülmüş olsa da, sorun halen devam etmektedir. Şekil 5.33.'de gösterilen alanın yakın çevresinde yapılan seracılık faaliyeti de bir diğer sorun yaratmaktadır. Sera, konut ve işyerleri ile sınır oluşturması alandaki değerlerin korunmasını zorlaştırmaktadır.

Şekil 5.32. Alandaki yeraltı suyu seviyesi

Şekil 5.33. Alanın çevresindeki seralar

Letoon'un yer aldığı Kumluova kırsal bir yerleşme olup, bölgede turizm konusunda önemli bir yatırımın mevcut olmaması ve seracılığın sağladığı gelir nedeniyle yerel halkın turizmle uğraşma konusunda isteksiz davranması sorun teşkil etmektedir.

Bir diğ er sorun ise alanda yapılan kazılarda çıkarılan buluntuların sergilenebileceğ i bir müze olmamasıdır. Dolayısıyla, elde edilen buluntular Antalya ve Fethiye müzelerinde sergilenmektedir. Ayrıca alandaki ziyaretçi karşı lama merkezinin yakını nda Letoon kazı ekibinin konakladığı evin Ş ekil 5.34.'de görü ldü ğ ü üzere onarıma ihtiyacı olup malzeme sorunları vardır.

Ş ekil 5.34. Alanın çevresindeki Letoon kazı evi

5.7.2. Alanın turizm potansiyeli

Letoon, turizm bölgelerinden Muğ la-Antalya illerine, Fethiye ilçesine yakın konumu, Likya yolu güzergâhında olması ve çevresindeki Xanthos, Pydnai, Sidyma, Pınara ve Tlos arkeolojik yerleşimleri bulunmasıyla turizm potansiyeline sahiptir. Letoon Kutsala Alanı'na gelen yerli ve yabancı ziyaretçilerin sayıları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İş letmesi Merkez Müdürlüğü (DÖSİMM) verileri Tablo 5.4.'de verilmiştir. Alanın turizm potansiyeli ve Muğ la ile Antalya'ya gelen yerli ve yabancı ziyaretçilerin sayıları göz önüne alındığında alana gelen ziyaretçi sayısı oldukça azdır [126].

Tablo 5.4. Letoon ziyaretçi istatistiğ i³⁸

YILLAR	2016	2017	2018	2019
ZİYARETÇİ SAYILARI	8.617	8.524	12.112	14.883

³⁸ Tablo 5.4. [146], [147], [148], [149] kaynaklarındaki 'Müze ve örenyeri ziyaretçi istatistikleri' verilerinden oluşturulmuştur.

Letoon Kutsal Alanı Dünya Mirası Alanı olmasına rağmen ziyaretçiler tarafından Tablo 5.5.'de görüldüğü üzere Dünya Mirası Listesi'ndeki diğer arkeolojik yerleşimlere göre de daha az tercih edilmektedir.

Tablo 5.5. 2019 yılında Dünya Mirası Listesi'ndeki arkeolojik yerleşimlerin ziyaretçi istatistiği [146]

DÜNYA MİRASI ALANLARI	ZİYARETÇİ SAYILARI
Hieropolis - Pamukkale, (Denizli)	2.557.868
Efes, (İzmir)	1.855.694
Truva Arkeolojik Alanı, (Çanakkale)	583.491
Göbekli Tepe, (Şanlıurfa)	400.195
Bergama, (İzmir)	203.984
Aphrodisias, (Aydın)	92.400
Hattuşa, (Çorum)	40.832
Xanthos, (Antalya)	35.573
Çatalhöyük, (Konya)	30.964
Letoon, (Muğla)	14.883

Alan önemli turizm bölgelerine yakın konumuyla avantajlı olmasına rağmen şehir merkezlerinden toplu taşıma ile doğrudan alana ulaşımın bulunmaması ve Letoon'un yakın çevresinde ziyaretçilerin kalabileceği konaklama seçeneklerinin az olması ziyaretçi sayısını etkileyen faktörlerdir.

Letoon'un turizm potansiyelinin değerlendirilmesi amacıyla, alanın tespit edilen sorunlarına çözüm getirilmesi için, yönetim planı önerisinde UNESCO'nun alan yönetimi planlanmasında sürdürülebilir turizm yaklaşımı gözetilmiştir. Bu yaklaşımda, turizm, alana ziyaretçi çekilmesine katkı da bulunan miras alanının korunmasına yardımcı bir araçtır.

Sürdürülebilir turizm yaklaşımının belirlenmesinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan '*On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*' [150]³⁹ ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın hazırladığı '*Türkiye Turizm Stratejisi (2023)*' [151]⁴⁰ de etkili olmuştur.

³⁹ On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) (2019, 23 Temmuz). Resmi Gazete (Sayı: 30840).

⁴⁰ Türkiye Turizm Stratejisi (2007, 2 Mart). Resmi Gazete (Sayı: 26450).

Kalkınma Planı'nda 426. maddesinde [150, s. 95] sürdürülebilir turizm planlaması şu şekilde açıklamıştır:

“Her bir destinasyon özelinde ve odaklı anlayış çerçevesinde; planlama hiyerarşisi gözetilerek yatırım planlaması dâhil turizmin gelişimi ve yönetimi bütüncül olarak ele alınacak; çevreye duyarlı ve sorumlu turizm anlayışı ile sürdürülebilir turizm uygulamaları geliştirilecektir.”

Bakanlık tarafından belirlenen turizm stratejisinin amacı sürdürülebilir turizm yaklaşımı benimsenerek Türkiye'nin 2023 yılına kadar, istihdamın artırılmasında ve bölgesel gelişmede turizmin öncü bir sektör konumuna ulaştırılması ve uluslararası platformda turist sayısı ve turizm geliri bakımından uluslararası bir marka haline getirilmesidir [151].

Sürdürülebilir turizm yaklaşımı, Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (2014-2023) [152]⁴¹ kapsamında T.C. Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA) tarafından hazırlanan Aydın, Denizli ve Muğla illerini kapsayan ‘TR32 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı’ [153] yer almaktadır.

Bölge Planı'nda 212. maddesinde [153, s. 146] sürdürülebilir turizm planlaması şu şekilde açıklamıştır:

“Ekonomik gelişimi destekleyen; fiziksel düzeyde uygulanabilir; toplum yönelimli ve sürdürülebilir turizm ilkesini içeren bir planlama yaklaşımının ortaya konması.”

Bu kapsamda Letoon Yönetim Planı önerisinde Şekil 5.35.'de gösterildiği üzere Letoon Kutsal Alanı'nın sahip olduğu tarihi, kültürel ve çevresel değerlerin sürdürülebilir turizm yaklaşımıyla korunması ve geliştirilmesi planlanmıştır.

Şekil 5.35. Letoon Yönetim Planı önerisinde sürdürülebilir turizm yaklaşımı

⁴¹ Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (2014-2023) (2015, 24 Mart). Resmi Gazete (Sayı: 29305).

5.7.3. Letoon Kutsal Alanı için tanınırlık, farkındalık, sunum ve sürdürülebilir turizm yaklaşımı üzerine kamuoyu araştırması

LYP öncesinde ‘Letoon Kutsal Alanı için UNESCO Dünya Mirası Alanları Tanınırlığına İlişkin Farkındalık Yaratma, Sunum ve Sürdürülebilir Turizm Yaklaşımı Üzerine Kamuoyu Araştırması’ yapılmıştır. Araştırma UNESCO Dünya Mirası Listesi’ndeki Letoon Kutsal Alanı için stratejiler geliştirmesi ve eylem planları oluşturulması amacı taşımaktadır. Dünya Mirası Listesi’ndeki arkeolojik alanların tanınırlığının arttırılması, koruma politikalarının geliştirilmesi ve sürdürülebilir turizmle ilişkin değerlendirmeler yapılmasına yönelik ifadeler bulunmaktadır. Bu araştırma tezin ekler bölümünde analiz raporuyla birlikte verilmiştir.

LYP vizyon, misyon, amaç, hedef, politika ve eylem planlarını belirleme sürecinde kamuoyu araştırmasının sonuçları, UNESCO ve danışal organları tarafından hazırlanmış alan yönetimi rehberleri, Türkiye’de alan yönetimi ile ilgili yasa ve yönetmelikler, ulusal ve bölgesel düzeyde planlar haricinde tezin ekler bölümünde bibliyografyası verilen uluslararası koruma mevzuatı kabuller ve anlaşmalarından yararlanılmıştır.

LYPÖ2 ‘Letoon Kutsal Alanı ve çevresi’ ölçeğinde yapılan çalışmalar aşağıda verilmiştir.

5.8. Vizyon

Çalışmanın vizyonu; Letoon Kutsal Alanı’nın mimari, arkeolojik, tarihsel, kültürel, sosyal, ekonomik, doğal ve ekolojik değerlerinin sürdürülebilirliği sağlanarak Letoon’u tercih edilen bir Dünya Mirası Alanı haline getirmektir.

Çalışmanın misyonu; Letoon’un evrensel değerlerinin korunması için geliştirilen çalışmaların etkin yönetimi ile yerel halka Dünya Mirası tanıtılarak, ekonomik fayda sağlamaları için desteklenmesi ve Letoon destinasyon sürdürülebilir turizm faaliyetlerini sağlamaktadır.

5.9. Amaçlar, Hedefler ve Politikalar

LYP; bütüncül bir anlayışla, sürdürülebilir bir yaklaşımla, konuyla ilgili önerilen tüm paydaşların eşgüdümüyle, alanın korunması ve geliştirilmesi için bir denge kurulması ve Üstün Evrensel Değer’in gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan bir yol haritası, stratejik bir plan önerisidir. Bu öneri alanın sürdürülebilirliğin hedeflendiği bir yaklaşımla planlanmıştır.

Planlama yaklaşımında belirlenen ana amaçlar şunlardır:

Amaç 1: Alanın Üstün Evrensel Değer taşıyan değerlerinin bilimsel yöntemlerle araştırılması ve belgelenmesi

Amaç 2: Alandaki çalışma ve projelere ilişkin verilerin herkes için erişilebilir kılınması

Amaç 3: Alanda yürütülen kazı çalışmaları için ortamın düzenlenmesi

Amaç 4: Alanda koruma ve kullanma dengesi gözetilerek mimari yapılarda sosyal faaliyetlerin planlanması için ön proje ve çalışmaların hazırlanması

Amaç 5: Alanın ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımının artırılması

Amaç 6: Alana gelen ziyaretçi sayısının artırılması için bölgenin turizm potansiyelinin değerlendirilmesi

Amaç 7: Alanın değerlerinin yerel halk tarafından sahiplenilmesi için bilinçlendirme çalışmaları yapılması

Amaç 8: Alanda yerel halkın istihdamına yönelik olanakların yaratılması

Amaç 9: Alanda ziyaretçiler ve turistlerin faydalanacağı düzenlemelerin planlanması

Amaç 10: Alanın turizm ve ulaşımına ilişkin teknik altyapısının geliştirilmesi

Buna göre, alana ilişkin kısa vadede (1 yıllık) planlanan hedefler şunlardır:

- Alanın tanıtım materyallerinin güncellenmesi
 - Alandaki ziyaretçi karşılama merkezinin canlandırılması
 - Alan içindeki bilgilendirme faaliyetlerinin geliştirilmesi
- Alan ilişkin orta vadede (5 yıllık) planlanan hedefler şunlardır:
- Alan ile ilgili yapılan çalışmaların aktarılacağı veri tabanı oluşturulması
 - Alandaki mevcut kazı evinin yenilenmesi
 - Alandaki kazı çalışmaları ve çıkarılan buluntuların muhafazası için geçici ve kalıcı üst örtü projesi yapılması
 - Alanda arkeolojik buluntuların gerek yerinde gerekse depolarda korunması ve muhafazası için önlemlerin alınması
 - Alanın Üstün Evrensel Değer taşıyan eserlerinin sergilenmesi için planlanma yapılması
 - Alandaki eski köy evlerinin yeniden işlevlendirilmesi için proje yapılması
 - Alandaki gezi güzergâhlarının eski köy evlerini de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesi
 - Alanın ulusal ve uluslararası platformda tanıtımının yapılması
 - Alanın tanıtımında yerel kimliği yansıtan değerlerin kullanılması

- Alanda yapılması planlanan tanıtım, koruma ve sosyal faaliyetlere STK'ların katılımının teşvik edilmesi
- Alanda yerel halkın bilinçlenmesine yönelik eğitim programları geliştirilmesi
- Alanda yerel halk için rehberlik eğitim programları gerçekleştirilmesi
- Alanda yerel halkın istihdamını sağlayacak faaliyetler düzenlenmesi
- Alanda sosyal faaliyetler için kalıcı ve geçici düzenlenmeler yapılması
- Alanın altyapısı ve ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesi
- Alana ilişkin uzun vadede (10 yıllık) planlanan hedefler ise şunlardır:
- Alandaki tiyatronun restorasyonu yapılarak, sosyal faaliyetler düzenlenmesi
- Alanın yakın çevresinde Likya yolundan gelen ziyaretçilerin konaklaması için proje geliştirilmesi
- Alana geliş yolu üzerindeki bilgilendirme materyallerinin geliştirilmesi
- Alanın yakın çevresindeki diğer arkeolojik yerleşimlerle birlikte turizm faaliyetlerinin planlanarak geliştirilmesi ve yerel halkın bu girişime dâhil edilmesi
- Alanın korunması ve tanıtımında yerel halkının etkin rol oynaması
- Alanın yakın çevresindeki sera alanlarının kamulaştırılarak kaldırılması
- Alanın yakınından geçen tehdit oluşturan yolun kaldırılması
- Alanın yakınındaki seraların ve yolun kaldırılmasıyla kazı çalışmalarının genişletilmesi

Bu hedefler yönetim politikası olarak eylem planlarında beş faaliyet alanı altında çalışılmıştır:

Birinci Faaliyet Alanı: 'Bilimsel araştırma ve kazı çalışmaları'

İkinci Faaliyet Alanı: 'Koruma ve restorasyon'

Üçüncü Faaliyet Alanı: 'Tanıtım ve turizm'

Dördüncü Faaliyet Alanı: 'Yerel katılım ve sosyo-ekonomik gelişim'

Beşinci Faaliyet Alanı: 'Ziyaretçi yönetimi ve çevre düzenlemesi'

5.9.1. Bilimsel araştırma ve kazı çalışmaları

Toprak altından gün ışığına çıkartılan arkeolojik buluntuların korunması, çıkartılan eserlerin bilgi ve izlerini kaybetmeden gelecek kuşaklara aktarılması için, bilimsel araştırma ve kazı çalışmaları birlikte planlanmalıdır. Bu bağlamda öncelikli sorumluluk geçmiş uygarlıkların bilgi kaynakları olan bu arkeolojik miras alanının sürekliliğinin korunması için uygun çevre koşullarının gerçekleştirilmesidir.

Amaç 1, 2 ve 3 kapsamında; alanın değerlerinin kazı çalışmaları ve bilimsel yöntemlerle araştırılması ve belgelenmesi, ulaşılan bu verileri herkese erişilebilir kılınması, alanın değerlerinin muhafazası ile kazı çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik strateji ve projeler geliştirilmiştir.

5.9.2. Koruma ve restorasyon

Alandaki özgün değerlerin korunmasında, bu değerler için gerekli olan restorasyon teknikleri (onarım, yenileme, güçlendirme vb.) belirlenerek yapısal, teknik ve biçimsel müdahalelerden oluşan işlemler tanımlanmalıdır.

Amaç 4 kapsamında; alanın değerlerinin etkin koruma anlayışıyla, yapısal, fiziksel ve kimyasal özellikleri değiştirilmeden, geriye dönüşlü yöntemlerle koruma müdahalelerinden oluşan bir yaklaşımla, uzun vadede alandaki mimari yapılarda koruma ve kullanma dengesi gözetilerek sosyal faaliyetler planlaması için anıt yapıların rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması ve bu projelerin hayata geçirilmesi için kaynak fon araştırılmasına yönelik strateji ve projeler geliştirilmiştir.

5.9.3. Tanıtım ve turizm

Alanın ulusal ve uluslararası tanınırlığının artırılması ve turizm amacıyla tercih edilmesini etkileyen faktörler doğrultusunda tanıtım ve turizm birlikteliği ile yön vermelidir. Alanın turizm amacıyla tercih edilme nedenleri saptanarak, tanıtma faaliyetlerine bu tercih nedenleri değerlendirilerek planlanmalıdır.

Amaç 5 ve 6 kapsamında; alanın ulusal ve uluslararası tanınırlığını arttıracak materyallerin hazırlanması, alanda kısa ve orta vadede yapılmasına ilişkin etkinlik planlamasına yönelik strateji ve projeler geliştirilmiştir.

5.9.4. Yerel katılım ve sosyo-ekonomik gelişim

Bölgede yaşayan yerel halk, fiziksel çevrenin ayrılmaz bir parçasıdır. Yerel halkı yerlerinden etmek yerine, halkın alanı sahiplenmesi ve katılımının sağlanması ve arkeolojik alandan ekonomik anlamda yararlanmaları için olanaklar yaratılması gereklidir. Öncelikli olarak yerel halkın Dünya Mirası konusunda bilinci artırılarak çalışmalara başlanmalıdır.

Amaç 7 ve 8 kapsamında; Dünya Mirası Alanı hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan yerel halkın bilinçlendirilmesi ve alana yerel katılımın etkin bir şekilde dâhil edilmesi için istihdama yönelik strateji ve projeler geliştirilmiştir.

5.9.5. Ziyaretçi yönetimi ve çevre düzenlemesi

Ziyaretçi yönetimi, sit alanının sürdürülebilir kullanımını doğrudan etkileyen bir dentedir. Ziyaretçiler için olanaklar getirilmesi kadar, alanın değerlerinin ve yakın çevrenin korunması, mevcut sorunlara çözüm getirilmesidir. Ziyaretçi sayısını ve ziyaretçi memnuniyetini artırılması, ören yerinin mevcut durumu ve kazı planı göz önüne alınarak, ziyaretçi yönetimi ve çevre düzenlemesi birlikte planlanmalıdır.

Amaç 9 ve 10 kapsamında; ziyaretçi yönetimi ile ilgili sorunlar değerlendirilerek, bu sorunlara çözüm bulunmasına ilişkin ziyaretçiler ve turistlerin faydalanması için planlamalar yapılarak, alanın çevre düzenleme revizyonun hayata geçirilmesine yönelik strateji ve projeler geliştirilmiştir.

5.10. Eylem Planları

LYPÖ2.1 aşamasında yukarıda açıklanan vizyon ve misyon uyarınca, amaç, hedef ve politikalar gözetilerek, 'Koruma, yorumlama, sunum ve sürdürülebilir turizm' planlama yaklaşımında koruma da turizmin amaç değil yardımcı bir araç olarak katkı sağlaması ve tezin ekler bölümünde verilen anketin analizi gözetilerek eylem planları geliştirilmiştir.

LYP'nda kısa ve orta vadede belirtilen hedefleri içeren faaliyet alanlarına göre eylem planları tabloları hazırlanmıştır. Aşağıdaki eylem planları tablolarında 'öncelik' ifadesi üç ölçekte önem sırasına göre değerlendirilmiştir. Buna göre;

- 'acil eylemler' en kısa sürede alanda alınması gereken, alandaki değerlere zarar gelmesini önleyen faaliyetlerdir.
- 'gerekli eylemler' belli bir planlama çerçevesinde yapılması gereken, alandaki değerlerin korunmasını sağlayan faaliyetlerdir.
- 'arzulanan eylemler' ise yapıldığı takdirde, alandaki değerleri korunmasını destekleyen faaliyetlerdir.

Eylem planları tablolarında geçen diğer ifadelerden;

- 'sorumlu kurum' faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve yasal olarak takibini yapmakla yükümlüdür.
- 'ilgili kurum' faaliyetlerin gerçekleştirilmesi sürecinde sorumlu kurum ile işbirliği içinde bilgi, görüş ve danışmanlık vererek destekleyendir.
- 'süre' faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için başlama ve bitirmenin belirlendiği dönemdir.
- 'bütçe' ise faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için finansal destek sağlayan kaynaktır.

Tablo 5.6. Bilimsel araştırma ve kazı çalışmaları faaliyetleri

Politika	Eylem	Öncelik	Sorumlu Kurum	İlgili Kurum	Zaman	Bütçe Kaynağı
B1. Alan ile ilgili bilgilerin aktarılacağı dijital ortamda veri tabanı oluşturulması	B1.1. Alandaki anıtsal mimari yapılara ilişkin yapı kimlik kartları hazırlanarak dijital arşive aktarılması	Gerekli	-Kazı Başkanlığı	- KVMGM	2020-2021	-KVMGM -Kazı Başkanlığı
	B1.2. Alandaki anıtsal mimari yapıların rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin dijital arşive aktarılması				2020-2024	
	B1.3. Alanda yapılan kazı çalışmaları ile ilgili rapor ve yayınların dijital arşive aktarılması				Her yıl kazı sezonunun sonunda yapılacaktır.	
B2. Alan ile ilgili bilgilerin bilimsel araştırmalarda kullanılmak üzere paylaşılması	B2.1. Alanda yapılan çalışmaların paylaşılmasına ilişkin gerekli izinlerin alınması	Gerekli	-Kazı Başkanlığı	-Strateji Geliştirme Başkanlığı -Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü -Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -Fethiye Müze Müdürlüğü	2020-2021	-KVMGM -Kazı Başkanlığı
	B2.2. Alanda yapılan kazı çalışmalarının sunulmasına yönelik hazırlanması			2021-2024		
B3. Alan ile ilgili kazı çalışmalarının oluşturulması	B3.1. Alan ile ilgili arkeolojik araştırmaların ve restorasyon çalışmalarının eş zamanlı yürütülmesi için beş senelik bir kazı programı hazırlanması	Gerekli	-Kazı Başkanlığı	-Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü -Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -Fethiye Müze Müdürlüğü	2020	—
	B3.2. Kazı programı kapsamında belirlenen kazı çalışmalarının gerçekleştirilmesi			2020-2024	-KVMGM -Kazı Başkanlığı	
B4. Alandaki kazı çalışma ortamının iyileştirilmesi	B4.1. Kazı ekibinin konaklaması için yeni Letoon kazı evi projesi planlaması ve uygulanması	Acil	-KVMGM	-Muğla Valiliği	2020-2022	-KVMGM -Muğla Valiliği
	B4.2. Kazı çalışma alanında geçici ve kalıcı üst örtülerin tasarlanması ve uygulanması	Gerekli	-Kazı Başkanlığı	-Muğla İl Özel İdaresi	2022-2024	-Muğla İl Özel İdaresi

Tablo 5.7. Koruma ve restorasyon faaliyetleri

Politika	Eylem	Öncelik	Sorumlu Kurum	İlgili Kurum	Zaman	Bütçe Kaynağı
K1. Alanda restorasyon projelerinin hazırlanması sürecinde alanın özgünlük ve bütünlük değerlerini gözeterek koruma yaklaşımı belirlenmesi	K1.1. Alandaki mimari yapılara ilişkin bütüncül bir restorasyon teknikleri belirlenmesi	Gerekli	-KVMGM -Kazı Başkanlığı	-Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü -Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -Fethiye Müze Müdürlüğü	2020	—
	K1.2. Alandaki anıtsal mimari yapılar için belirlenen restorasyon tekniği ışığında öncelikler tespit edilerek beş senelik süreci kapsayan restorasyon program oluşturulması ve uygulanması			2020-2024		
K2. Alanda beş senelik süreci kapsayan restorasyon programda belirlenen mimari yapılar için koruma projeleri elde edilmesi (Belirlenen restorasyon tekniği doğrultusunda)	K2.1. Beş senelik süreç için belirlenen restorasyon programının gerçekleştirilmesi için ulusal ve uluslararası fonlardan kaynak aranması	Gerekli	-KVMGM -Kazı Başkanlığı	-Dış İlişkiler ve AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı	2020	-Ulusal ve Uluslararası Fonlar -Sponsorlar
	K2.2. Leto, Artemis ve Apollon Tapınakları için rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması	Gerekli	-KVMGM -Kazı Başkanlığı	-Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü -Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -Fethiye Müze Müdürlüğü -Muğla Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü	2020-2021	-KVMGM -Sponsorlar
	K2.3. Tiyatro için rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması			2021-2023		
	K2.4. Hadrian Çeşmesi ve Bizans Kilisesi için rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması			2023-2024		
	K2.5. Kutsal yol ve Portikolar için rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması					
K3. Alandaki restorasyon proje ve uygulamalarında görev alacak uzmanlara eğitim verilmesi	K3.1. Alanda çalışacak uzmanlar için restorasyon proje ve uygulamalarına ilişkin Bakanlıkça hizmet içi eğitim programlarının düzenlenmesi	Arzulanan	-KVMGM -Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü -Kazı Başkanlığı	-Üniversiteler	2020-2021	-KVMGM -Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

Tablo 5.8. Tanıtım ve turizm faaliyetleri

Politika	Eylem	Öncelik	Sorumlu Kurum	İlgili Kurum	Zaman	Bütçe Kaynağı
T1. Alanın tanıtımına ilişkin ulusal ve uluslararası tanıtım materyallerinin geliştirilmesi	T1.1. Alanın ulusal ve uluslararası tanınırlığını arttırmak için internet sitesi hazırlanması ve sosyal medya hesabı oluşturulması	Gerekli	-KVMGM -Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü -Tanıtma Genel Müdürlüğü	-Muğla Büyükşehir Belediyesi -TÜRSAB -Yerel ve Ulusal Medya Temsilcileri	2020	-KVMGM -Muğla Valiliği -Sponsorlar
	T1.2. Alan ile ilgili çeşitli tanıtım amaçlı yazılı materyallerin (kitap, makale, broşür vb.) hazırlanması	Gerekli	-Strateji Geliştirme Başkanlığı -Kazı Başkanlığı -Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -Fethiye Müze Müdürlüğü		2020-2024	
	T1.3. Alan ile ilgili çeşitli tanıtım amaçlı görsel materyallerin (belgesel, 3 boyutlu animasyon vb.) hazırlanması	Arzulanan				
	T1.4. Alanın tanıtımında kazı ve restorasyon çalışmalarından ele edilen materyallerin kullanılarak sunumun zenginleştirilmesi	Gerekli	-KVMGM -Kazı Başkanlığı	-Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -Fethiye Müze Müdürlüğü	2020-2024	
T2. Alanın tanıtımına ilişkin yerel halkın dâhil edilmesi	T2.1. Alandaki ziyaretçi karşılama merkezinde yerel halkın ürettiği ürünlere yer verilerek yerel halkın bölge somut ve somut olmayan mirasının tanıtılması	Gerekli	-Tanıtma Genel Müdürlüğü -Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -Muğla Büyükşehir Belediyesi -Seydikemer Belediyesi -STK'lar	-Muğla İl Sivil Toplumla İlişkiler Müdürlüğü -Kazı Başkanlığı -Muğla Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği -Kumluova Köyü Muhtarlığı	2020-2021	-KVMGM -Muğla Valiliği -Sponsorlar
T3. Alanın tanıtımına ilişkin sosyal faaliyetlerin planlanması	T3.1. Alan ile ilgili fotoğraf, sergi ve yarışmalar yapılması	Arzulanan	-Muğla Büyükşehir Belediyesi -Seydikemer Belediyesi	-Muğla Valiliği -STK'lar	2020-2024	-Muğla Valiliği -Sponsorlar
	T3.2. Alandaki mevcut mimari yapıların (tiyatro, tapınaklar) restorasyonu sonrası sosyal faaliyetler (konser, dinleti vb.) düzenlenmesi için girişimlerde bulunulması	Arzulanan	-Tanıtma Genel Müdürlüğü -Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -Muğla Büyükşehir Belediyesi	-Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü -Muğla Büyükşehir Belediyesi -TÜRSAB	2020-2024	-KVMGM -Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü -Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü

Tablo 5.9. Yerel katılım ve sosyo-ekonomik gelişim faaliyetleri

Politika	Eylem	Öncelik	Sorumlu Kurum	İlgili Kurum	Zaman	Bütçe Kaynağı
Y1. Alanın sahip olduğu değerlere ve önemine yönelik bilinçlendirilmenin artırılması	Y1.1. Alanda Dünya Mirası anlatılarak kültürel ve doğal mirası koruma konusunda yerel halka eğitim verilmesi	Gerekli	-Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -Muğla Büyükşehir Belediyesi -Kumluova Köyü Muhtarlığı -STK'lar	-KVMGM -Muğla Valiliği -Kazı Başkanlığı	2021-2024	-KVMGM -Muğla Valiliği
	Y1.2. Alanın tarihi, kültürel ve çevresel değerleri ve kendilerine getirebileceği yararlar konusunda yerel halkı bilinçlendirme çalışmalarının başlatılması				2023-2024	
Y2. Alanda yapılan araştırma koruma ve turizme yönelik çalışmaların sosyo-ekonomik gelişime katkı sağlaması	Y2.1. Alanda sosyo-kültürel çalışmaların yapılması ve yerel halkın mevcut durumunu, ihtiyaçları ve işgücü potansiyelinin belirlenmesi	Gerekli	-Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -Muğla Büyükşehir Belediyesi	-KVMGM -Muğla Valiliği -Muğla İl Sivil Toplumla İlişkiler Müdürlüğü -Seydikemer Belediyesi -Fethiye Kaymakamlığı -Kumluova Köyü Muhtarlığı	2022	-KVMGM -Muğla Valiliği
	Y2.2. Alana yönelik uluslararası fonların bir kısmının yerel halkın ekonomik olarak fayda sağlanması için nasıl yönlendirilebileceğine ilişkin rapor hazırlanması				2022-2023	
Y3. Alanda yerel kalkınmanın sağlanmasına yönelik çalışmaların oluşturulması	Y3.1. Alanda yerel halkın istihdamına yönelik faaliyetlerin (yöresel ürün üretimi, sergileme, satış vb.) planlanması	Gerekli	-Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -Muğla Büyükşehir Belediyesi -Seydikemer Belediyesi -Kumluova Köyü Muhtarlığı	-KVMGM -Kazı Başkanlığı -Muğla Ticaret ve Sanayi Odası -Muğla Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği -STK'lar	2022-2024	-KVMGM -Muğla Valiliği
	Y3.2. Alanda yerel halk için rehberlik eğitim programları verilmesi				2022-2024	

Tablo 5.10. Ziyaretçi yönetimi ve çevre düzenlemesi faaliyetleri

Politika	Eylem	Öncelik	Sorumlu Kurum	İlgili Kurum	Zaman	Bütçe Kaynağı
Z1. Alandaki mevcut ziyaretçi yönetiminin iyileştirilmesi	Z1.1. Alandaki ziyaretçi faaliyetleri ile işlevlendirilen uygulamaların (karşılama merkezi, çok amaçlı salon, kafeterya, satış mağazası vb.) yeniden düzenlenmesi için çalışmalarının başlatılması	Acil	-Kazı Başkanlığı -Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü -Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	-KVMGM -Muğla Valiliği -Muğla İl Özel İdaresi	2020	-KVMGM -Muğla Valiliği -Muğla İl Özel İdaresi
	Z1.2. Alandaki bilgilendirme ve yönlendirme tabelalarının geliştirilmesi	Gerekli	-Fethiye Müze Müdürlüğü		2020-2021	
Z2. Alan ve yakın çevresine ilişkin bütüncül bir çevre düzenleme projesi yapılması	Z2.1. Alan ve yakın çevresini kapsayan Çevre Düzenleme Revizyonu Projesi hazırlanması ve onaylanması	Gerekli	-KVMGM -Kazı Başkanlığı -Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü -Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -Fethiye Müze Müdürlüğü	-Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı -Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü -Muğla Valiliği -Muğla İl Özel İdaresi -Muğla İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü	2021-2022	-KVMGM -Muğla Valiliği -Muğla İl Özel İdaresi -Güney Ege Kalkınma Ajansı
	Z2.2. Alana ulaşım bağlantılarının düzenlenmesi için çalışmalar planlanması	Gerekli	-Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -Muğla Büyükşehir Belediyesi -Seydikemer Belediyesi	-KVMGM -Muğla Valiliği	2022-2024	-Muğla Valiliği
	Z2.3. Alandaki eski köy evlerine yeniden işlev verilmesi	Gerekli		-Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü -Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü -Fethiye Müze Müdürlüğü -Muğla Valiliği -Muğla İl Özel İdaresi	2020-2021	-KVMGM -Muğla Valiliği -Muğla İl Özel İdaresi
	Z2.4. Alandaki eski köy evleri için restorasyon projesi yapılması		-KVMGM -Kazı Başkanlığı			

5.11. Letoon Kutsal Alanı Çevre Düzenleme Revizyonu Önerisi

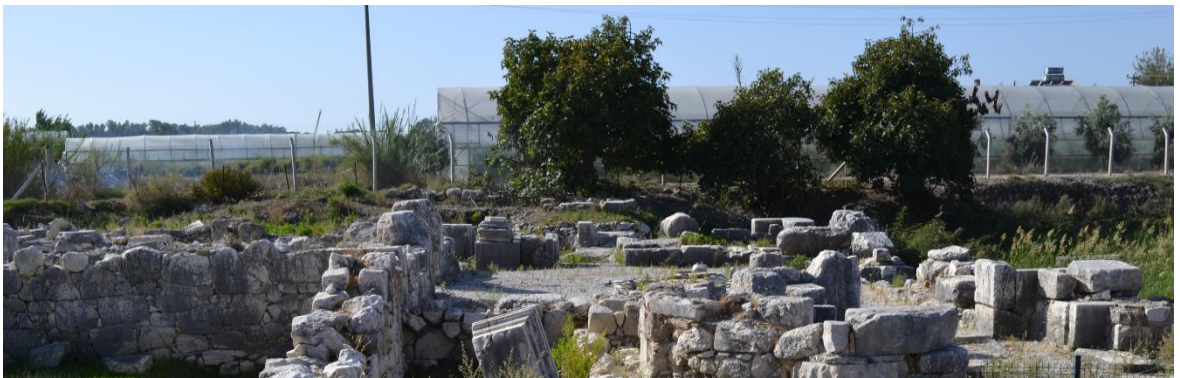
LYPÖ2.2 aşamasında yukarıda açıklanan vizyon ve misyon uyarınca; amaç, hedef, politika ve eylem planları gözetilerek, ‘Çevre düzenleme revizyonu’ ve ‘Eski köy evlerinin yeniden işlevlendirilmesi’ planlama yaklaşımında alandaki anıtsal yapılar ve yapı gruplarının birlikte korunması ve sunumuna ilişkin öneriler getirilmesi amacıyla, Fethiye Müzesi Müdürlüğü’nden izin alınarak Letoon sit alanı içinde yer alan eski köy evleri belgelenmiştir. Şekil 5.36.’da gösterilen alandaki eski köy evlerinin rölöve çizimleri tezin ekler bölümünde verilmiştir.

LYP’nda uzun vadede belirtilen hedefleri içeren öneriler aşağıda sunulmuştur.

Şekil 5.36. Alandaki eski köy evlerinin ön cephe rölöve çizimi

Günümüzde Letoon Kutsal Alanı’nın bütünlüğünü tehdit eden en önemli iki faktör, Şekil 5.37.’deki alanın yakın çevresindeki seralar ve sit alanı sınırından arkeolojik değerlerin yakınından geçen yoldur. Alanın mevcut çevre düzenlemesinin revizyonu yapılarak bu sorunlara çözüm getirilmelidir.

Şekil 5.37. Alanın yakın çevresindeki seralar ve sit alanı sınırından geçen yol

Letoon Çevre Düzenleme Revizyonu ile Şekil 5.38. ve Şekil 5.39'da gösterilen sit alanının çevresindeki seraların, Şekil 5.40.'daki alan ve yakın çevresinin mülkiyet durumu gereğince, alanın bütünlüğünü korumak üzere Şekil 5.41'de görülen yönetim alanı önerisi içerisindeki sera alanlarının kamulaştırılarak kaldırılması gereklidir.

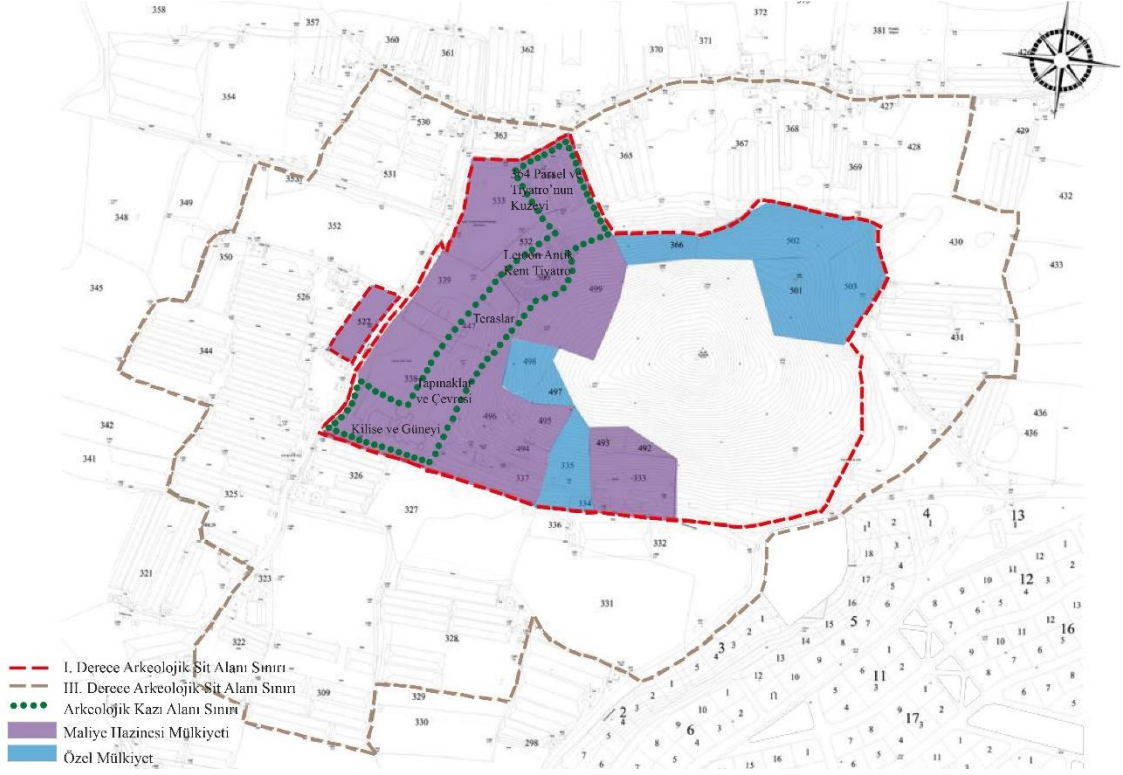

Şekil 5.38. Alanın yakın çevresindeki 326 parseldeki seralar

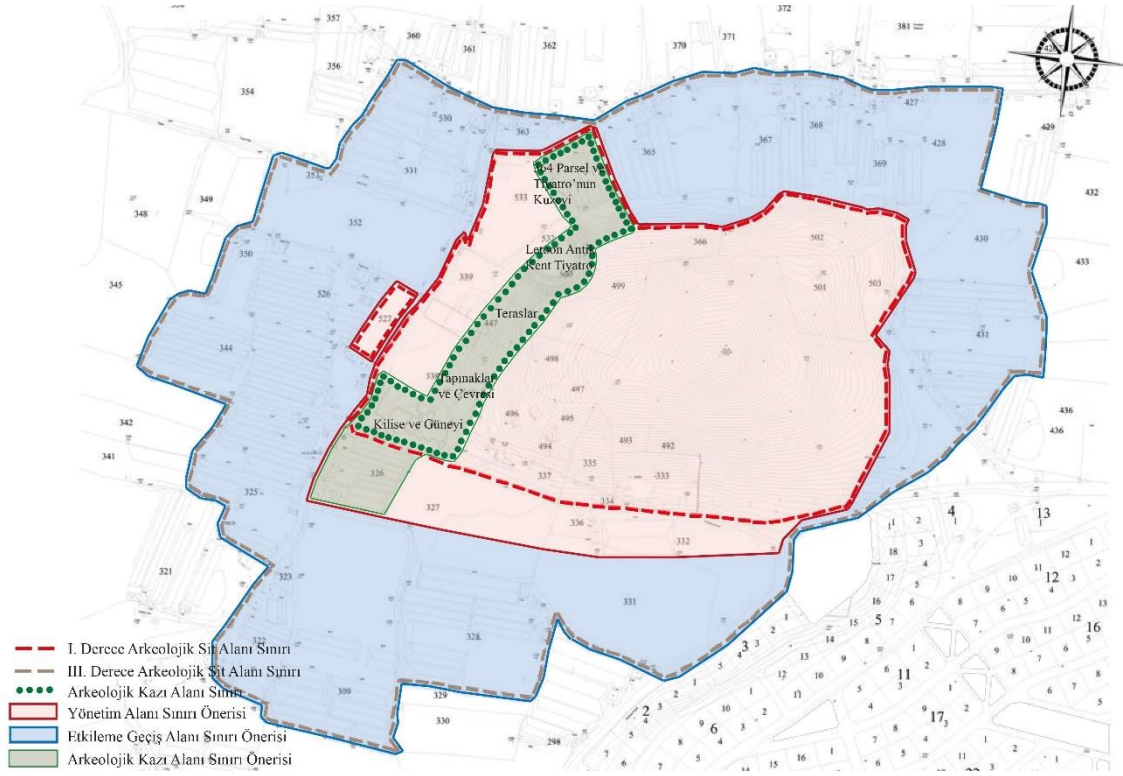

Şekil 5.39. Alanın yakın çevresindeki 332 parseldeki seralar

I. Derece Arkeolojik Sit Alanı Sınırı ve sera alanı sınırları arasından geçen yolun ise uzun vadede kaldırılarak, bu yol altındaki toprak altında kalan arkeolojik buluntuların gün ışığına çıkartılması için Şekil 5.41.'de gösterildiği üzere, mevcut arkeolojik kazı alanı sınırı genişletilerek, 326 parsel arkeolojik kazı alanına eklenmelidir. Letoon'un bütünlüğünün ve alandaki arkeolojik değerlerin korunması için bu önlemlerin etkin bir şekilde uygulanması önem arz etmektedir. Sonraki aşamada da Letoon'un yakın çevresindeki III. Derece Arkeolojik Sit Alanı Sınırı içerisindeki etkileme geçiş olanı olarak önerilen alandaki seraların kaldırılması gerekmektedir.

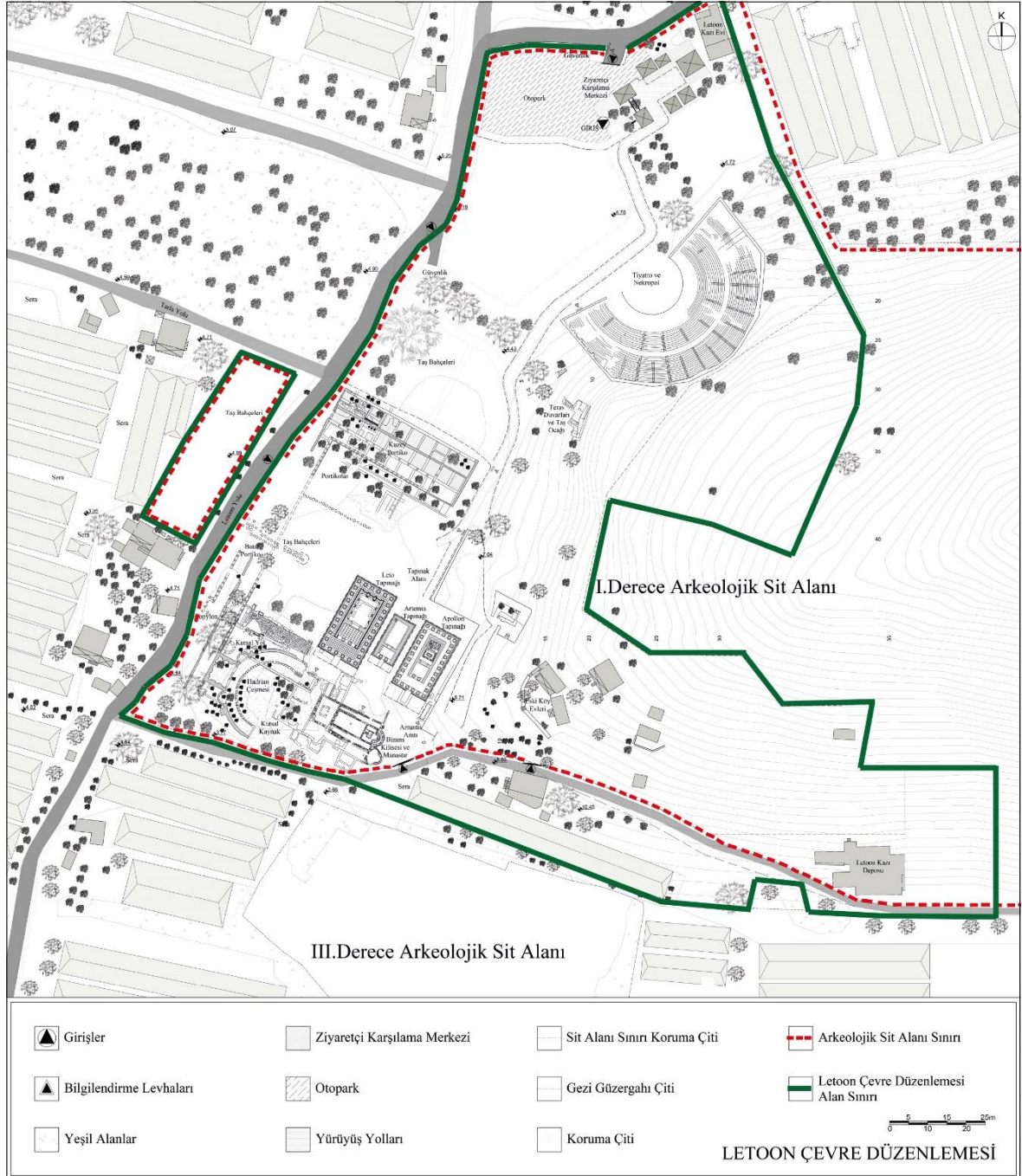

Şekil 5.40. Alanın ve yakın çevresinin mülkiyet durumu

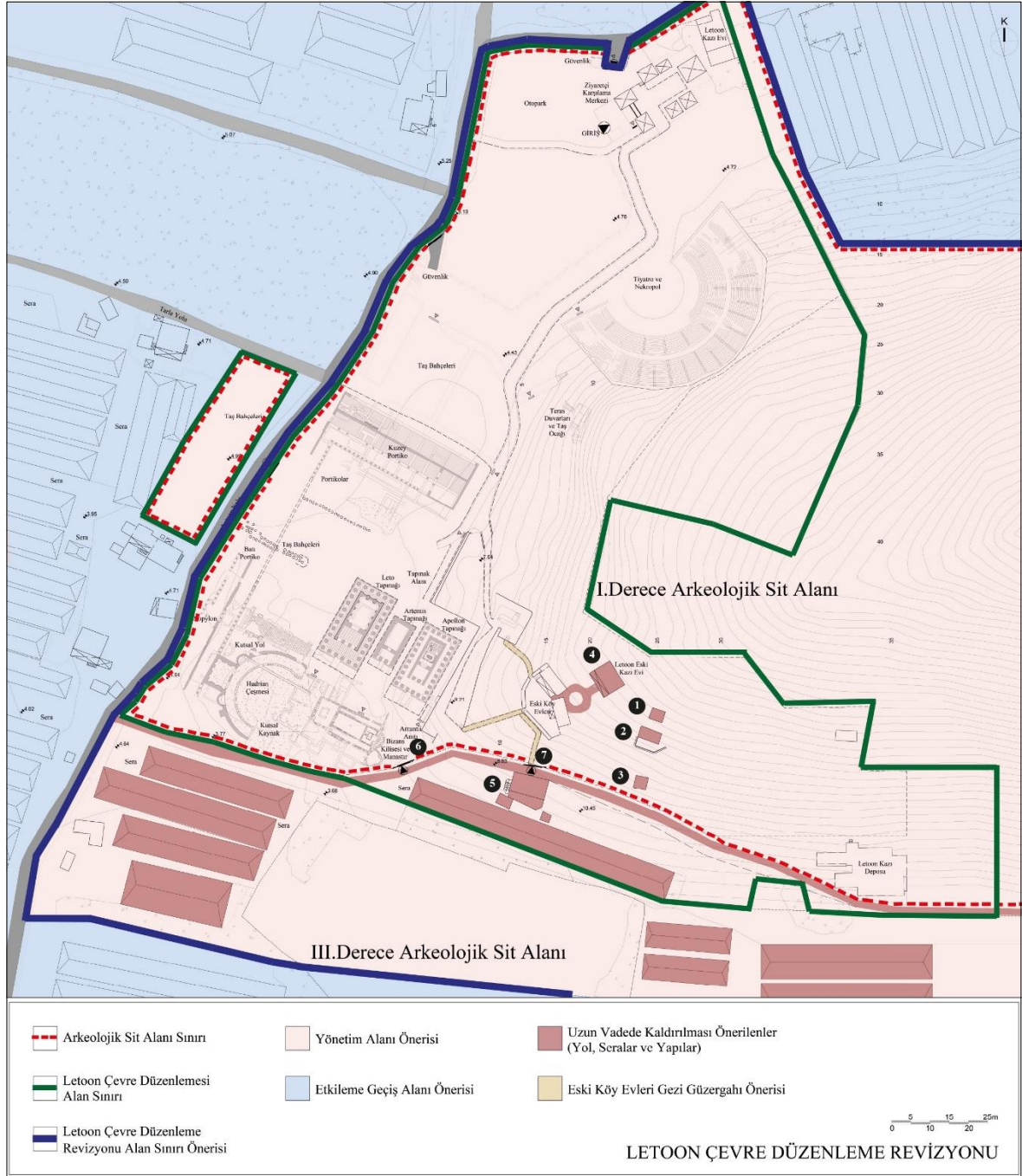
Şekil 5.41. Arkeolojik kazı alanı sınırına 326 parselin eklenmesi önerisi

Şekil 5.42.'deki vaziyet planına 2016 yılında tamamlanan Letoon Çevre Düzenlemesi kapsamında yapılan çalışmalar (otopark, yol düzenlemesi, ziyaretçi karşılama merkezi, gezi güzergâhı, yürüyüş yollar, bilgilendirme levhaları ve yeşil alanlar) işlenerek gösterilmiştir. Mevcut çevre düzenlemesi arkeolojik sit alanı sınırı içerisinde yapılmıştır. Vaziyet planında bu sınırlar belirtilmiştir. Bu çevre düzenlemesi alanın potansiyelleri ve yakın çevresi gözlemlenmeden planlanmıştır.

Şekil 5.42. Letoon Kutsal Alanı'nda uygulanan çevre düzenlemesi

Şekil 5.43.'deki vaziyet planında mevcut çevre düzenleme projesinin revizyonu yapılması için öneri getirilmiştir. Çevre düzenleme revizyonun alan sınırı LYP yönetim alanı sınırı olarak belirlenmiştir. Letoon Çevre Düzenleme Revizyonu ile alan bütüncül bir şekilde değerlendirilerek, sit alanı içerisindeki ve alanın yakın çevresindeki mevcut mimari yapılarla ilişkin planlama yapılmıştır. Alandaki korunması ve kaldırılması gereken yapılar ve alanın çevresindeki kamulaştırılması gereken yapılar vaziyet planında gösterilmiştir.

Şekil 5.43. Letoon Kutsal Alanı'nda çevre düzenleme revizyonu önerisi

Letoon Çevre Düzenleme Revizyonu vaziyet planında Şekil 5.43.'de gösterildiği üzere, alandaki eski köy evleri haricindeki diğer mevcut yapıların kaldırılması planlanmıştır. Alanın yakın çevresindeki yapının ise kamulaştırılması önerilmiştir. Bu mevcut yapılar; eski köy evlerinin yakınındaki Şekil 5.44.'deki yukarıdaki vaziyet planında sırasıyla 1,2,3 numaralı metruk yapılar, Şekil 5.45.'deki 4 numara ile gösterilen Xanthos kazı ekibi tarafından yapılan betonarme yapı ve sit alanının yakınında bulunan Şekil 5.46.'daki 5 numaralı yapıdır.

Şekil 5.44. Alandaki metruk yapılar

Şekil 5.45. Alandaki eski kazı evi

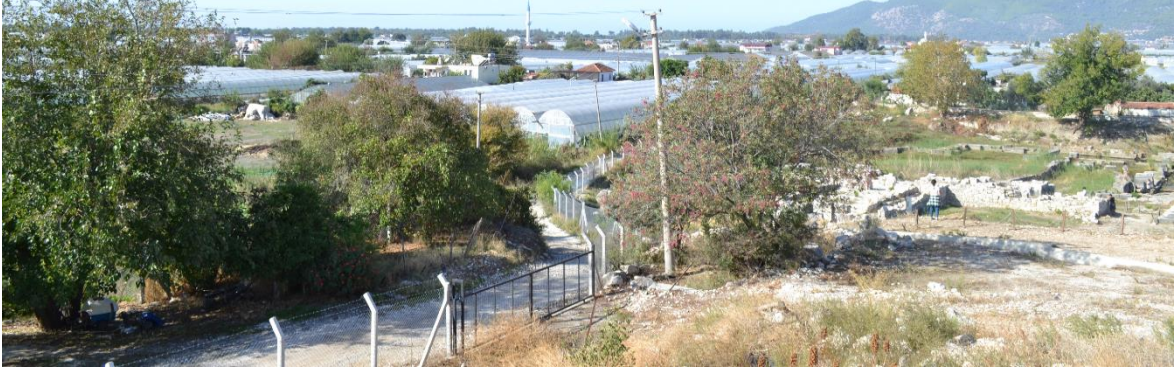
Şekil 5.46. Alanın yakın çevresindeki yapı

Letoon Çevre Düzenleme Revizyonu önerisinde, uzun vadede mevcut arkeolojik kazı alanı sınırının genişletilmesi için Şekil 5.47.'deki yukarıdaki vaziyet planında 6 numara ile gösterilen girişin kaldırılması planlanmıştır.

Şekil 5.47. Letoon Çevre Düzenleme Revizyonu önerisinde mevcut girişin kaldırılması

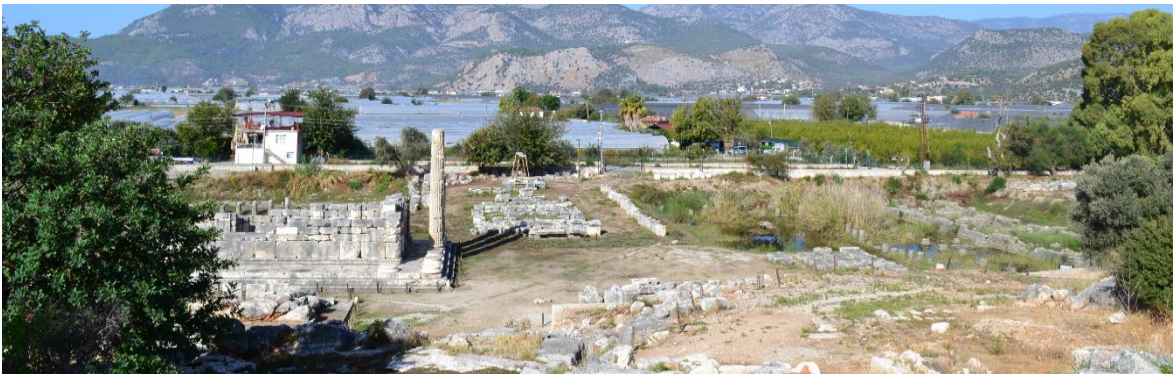
Ayrıca, uzun vadede planlanan sit alanı sınırından geçen yolun yönetim alanına dâhil edilmesi ve kazı ekibinin bu güzergâhı Letoon kazı deposuna giderken kullanması için Şekil 5.48.'deki vaziyet planında 7 numara ile gösterilen mevcut giriş korunmuştur. Şekil 5.49. ve Şekil 5.50.'deki alana merkez konumdaki eski köy evleri için öneri getirilmiştir.

Şekil 5.48. Alanın sınırından geçen yol ve mevcut giriş

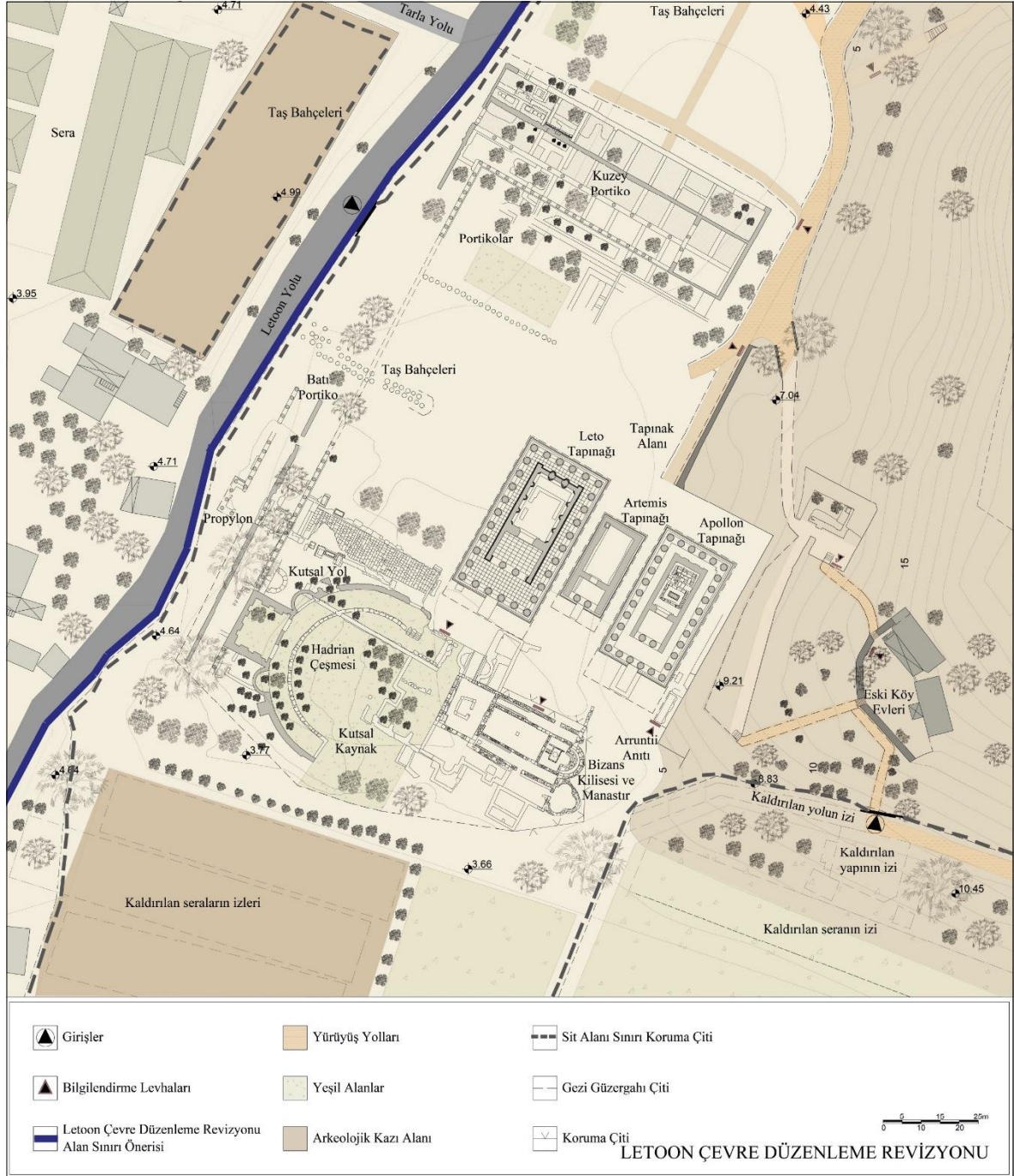

Şekil 5.49. Alandan eski köy evlerine bakış

Şekil 5.50. Eski köy evlerinden alana bakış

Letoon Çevre Düzenleme Revizyonu önerisinde; Şekil 5.51.'deki vaziyet planında gösterildiği üzere eski köy evlerinin dâhil edildiği bir gezi güzergâhı ve rekreasyon planlanmıştır. Revizyon kapsamında, tezin ekler bölümünde rölöve çizimleri verilen eski köy evlerine yeniden işlev verilerek, alanın mevcut potansiyelinin kullanılması için öneride bulunulmuştur. Eski köy evlerini yeniden işlevlendirme önerisi kapsamında ise mimari program hazırlanmıştır.

Şekil 5.51. Letoon Çevre Düzenleme Revizyonu önerisinde eski köy evleri

5.11.1. Eski köy evlerinin yeniden işlevlendirilmesi

Eski köy evleri için yeni işlev belirlenirken yapıların mimari özellikleri, sosyal ve kültürel değerleri ile çevresel etkenler dikkate alınmıştır. Yapıların mevcut planlarına ve özgün dokusuna sadık kalınarak, gerekli müdahalelerde bulunarak, mekânlar işlevlendirilmiştir.

Analiz çalışması sonucunda alana hâkim konumdaki eski köy evlerinin; tezin ekler bölümünde verilen kazı ve restorasyon çalışmalarının tarihsel sürecini anlatan, eski Letoon Kutsal Alanı fotoğraf arşivinin ve kazı çalışmaları sonucu çıkarılan Üstün Evrensel Değer'deki eserlerin dijital olarak sunumun gerçekleştirileceği bir kompleks olarak yeniden işlevlendirme önerisi getirilmiştir.

Eski köy evlerinin yeniden işlevlendirme önerisi, kazı ekibinin bilgi ve belgelerin bir araya toplanması ve bu bilgilerin geleceğe aktarmaya yönelik bir amaç taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda sergi alanları planlanarak, ekler bölümünde bir kısmı verilen, Letoon'daki ilk sistemli araştırmaları yürüten Prof. Dr. H. Metzger'in kişisel arşivinden faydalanılarak, kurumsal arşivle de bağ kurularak ziyaretçiler için bir düzenlenmenin yapılması ve Letoon kazılarının tarihsel sürecinin anlatılması önerilmiştir.

Öneri kapsamında bir mimari program oluşturulmuştur. İhtiyaç programı dört birimde planlanarak aşağıda verilmiştir:

Sergileme birimleri

- Sürekli sergi alanı (Kazı ve restorasyon çalışmalarının tarihsel süreci, eski Letoon Kutsal Alanı fotoğraf arşivi vd.)
- Geçici sergi alanı (Kısa dönemli sergiler)
- Dijital sergi alanı (Sürekli sergiler ile birlikte planlanmıştır.)
- Açık sergi alanı (Açık alanlarla ilişki kurulması için planlanmıştır.)

Yönetim birimleri

- Kazı Başkanı odası
- Kazı ekibi toplantı odası

Araştırma birimleri

- Kazı ekibi çalışma alanı (Toplantı odası ve atölye alanında planlanmıştır.)
- Atölye alanı
- Konferans, seminer, çalıştay vb. alanı (Dijital-sürekli sergi alanında planlanmıştır.)

Servis birimleri

- Servis mutfağı
- Islak hacim (WC)

Yeniden işlevlendirme önerisinde, ziyaretçiler için eski köy evlerinin alanın odak ve çekim noktası olması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda önerilen sergi alanları, ziyaretçilerin interaktif ilişki kurabildiği bir sergileme düzeni içermelidir. Özellikle son yıllarda çok sık rastlanan ziyaretçisi ile birebir etkileşim içine giren bu alanlar ziyaretçilerin alana aktif olarak katılımını sağlamaktadır. Bu bağlamda, kurumsal ve kişisel arşivlerin araştırmacılara ve ziyaretçilere sunulması için bu alanlar yaşayan sergilere dönüştürülmelidir. Bu sergilerin arşivlerde saklanan bilgilerin, çeşitli tematik yorumlarla yeniden değerlendirilip, açığa çıkarılması sağlanmalıdır. Bu kapsamda, önerilen sergileme alanlarının düzenlenmesinde; iç mekân dolaşım alanları, ortak kullanım alanları ve dış mekân tasarımları yapılmalıdır. Alanın konumunda yarattığı açık alan kullanım potansiyelini karşılayacak nitelik ve düzene kavuşturulması gereklidir.

Eski köy evleri için oluşturulan mimari programa göre yapıların mekân kullanımları belirlenmiştir. Yeniden işlevlendirilen mekânların kullanımları aşağıdaki Tablo 5.11.'de verilerek, Şekil 5.52. ve Şekil 5.53.'deki eski köy evlerinin planlarında gösterilmiştir.

Bu ihtiyaç programı kapsamında, eski köy evlerinden ana yapının Letoon kazı-araştırma birimi olarak, ek yapının ise dijital bir sunum birimi olarak kullanılması önerilmiştir. Ana yapının zemin katı ziyaretçilere açık bir sunum alanı olarak, birinci katı ise Kazı Başkanlığı'nın yönetim birimi olarak planlanmıştır. Tek katlı ek yapının ise, sergi ve sunumların yapılacağı bir alan olarak kurgulanmıştır.

Mekânların yeniden işlevlendirilmesinde esnek bir anlayış getirilerek, Letoon kazı ekibinin çalışmalar yürütmesi amacıyla, bazı alanların ortak kullanılması planlanmıştır. Buna göre ana yapıda; zemin katta ziyaretçilerin ve kazı ekibinin kullanımına olanak tanıyan bir atölye alanı ve yapıda ayrı bir girişi olan bir geçici sergi alanı, birinci katta Kazı Başkanı'nın odası, kazı ekibinin toplantılarını yapması için bir oda ve kazı ekibinin kullanması için bir servis mutfağı düzenlemiştir. Ek yapıda ise; dijital ve sürekli sergilerin yapılması için düzenleme yapılarak, yapıda ayrı bir girişi olan ıslak hacim yapılmıştır.

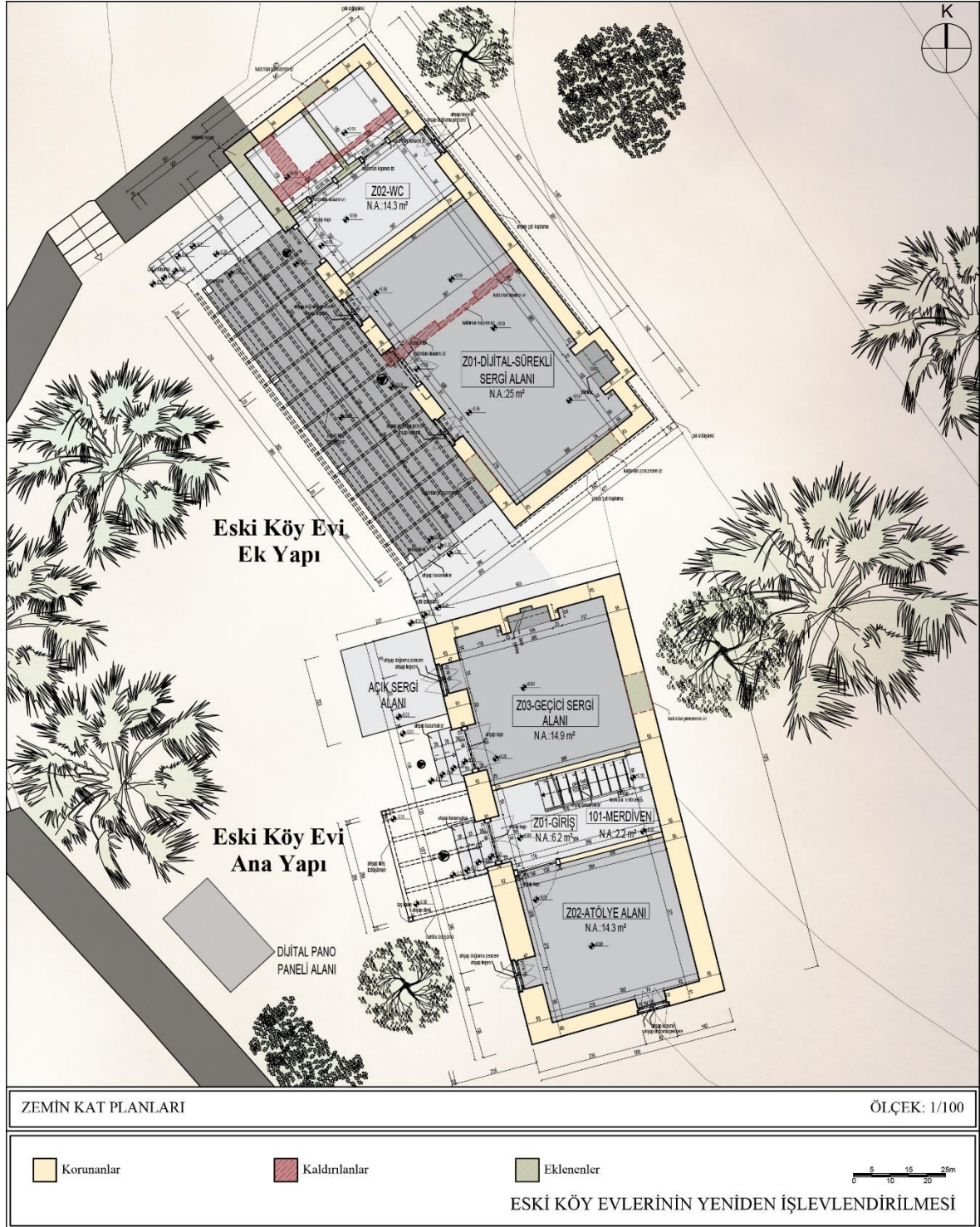
Ayrıca sergileri alanlarında kullanılması için teknolojik olanaklar planlanmıştır:

- Kapalı sergi mekânlarında 3 boyutlu film, video vb. ile interaktif bilgi alışverişi yapmak (Aşağıdaki vaziyet planında Z01 numara ile gösterilen Dijital-Sürekli Sergi Alanı ve Z02 numaralı Atölye Alanı)
- Farklı sunum teknikleri ile ziyaretçileri Letoon Kutsal Alanı hakkında bilgilendirmek (Vaziyet planında Z03 numara ile gösterilen Geçici Sergi Alanı)
- Dijital pano paneli ile ziyaretçilere alandaki mimari yapıları daha yakından inceleme olanağı sunmak (Vaziyet planında açık alanda gösterilen Dijital Pano Paneli Alanı)

Tablo 5.11. Eski köy evlerinin mekân kullanımı

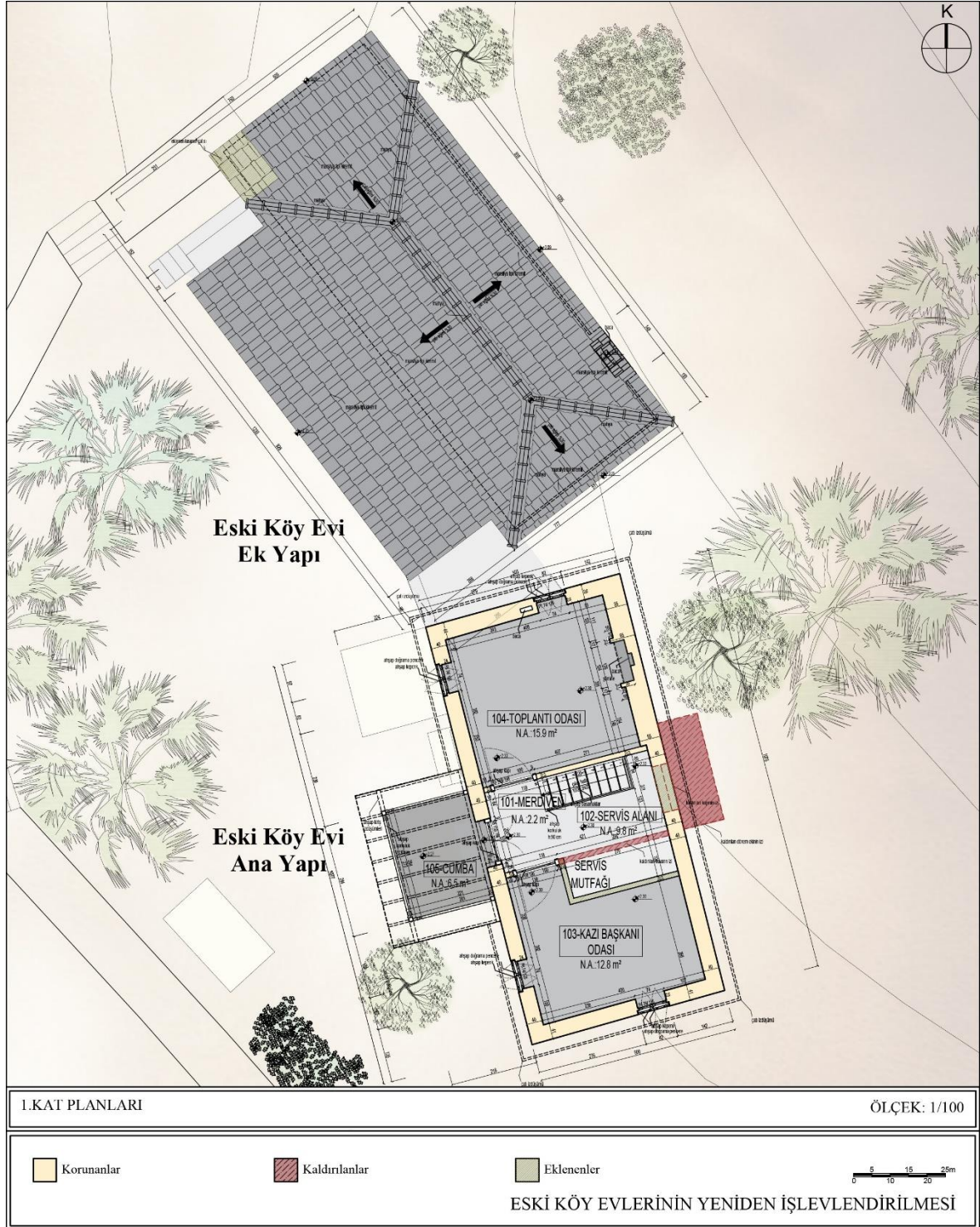
Rölöve Mekân No İşlevi ve Alanı	Restorasyon Mekân No İşlevi ve Alanı
ESKİ KÖY EVİ ANA YAPI	
Z01-Giriş (6.2m ²)	Z01-Giriş (6.2m ²)
Z02-Oda (14.3m ²)	Z02- Atölye Alanı (14.3m ²) [Hem ziyaretçilerin hem de kazı ekibinin kullanımına yönelik planlanmıştır.]
Z03-Mutfak (14.9m ²)	Z03- Geçici Sergi Alanı (14.9m ²)
101-Merdiven (2.2m ²)	101-Merdiven (2.2m ²)
102-Antre (7m ²)	102-Servis Alanı (9.8m ²) [103-Odanın bir bölümü alana dâhil edilerek servis mutfağı planlanmıştır.]
103-Oda (15.7m ²)	103-Kazı Başkanı Odası (12.8m ²)
104-Oda (15.9m ²)	104-Toplantı Odası (15.9m ²) [Letoon kazı ekibinin burada çalışması planlanmıştır.]
105-Banyo (2.8m ²)	Bu dönem eki yapının bütünlüğünü bozması nedeniyle kaldırılmıştır.
106-Cumba (6.5m ²)	105-Cumba (6.5m ²)
ESKİ KÖY EVİ EK YAPI	
Z01-Oda (16.9m ²)	Z01- Dijital-Sürekli Sergi Alanı (25m ²)
Z02-Oda (7.5m ²)	[Konferans, seminer, çalıştay vb. düzenlemeler de bu alanda planlanmıştır.]
Z03-Oda (8.9m ²)	Z02-WC (14.3m ²)
Z04-WC (3.5m ²)	

Eski köy evlerinin yeniden işlevlendirilmesi kapsamında, yapıların özgün özellikleri korunmuştur. Her iki yapıda bütünlüğü bozan dış ve iç elemanların kaldırılması önerilmiştir. Ek yapı da sergi alanı için iki mekânı ayıran duvar kaldırılarak, ıslak hacim için yapıya eklenti yapılmıştır. Ana yapının zemin katında ise mevcut düzen değiştirilmemiştir.

Şekil 5.52. Eski köy evlerini yeniden işlevlendirme önerisi zemin kat planları

Ana yapıda bütünlüğünü bozan dönem ekinin kaldırılması önerilmiştir. Yapının birinci katında, mimari programda belirlenen yönetim birimleri ve servis alanı için düzenlemiştir. Bu yeniden işlevlendirme önerisi doğrultusunda, eski köy evlerindeki günümüze kadar oluşan hasarları ve yanlış müdahaleleri gidermek için restorasyon projesi hazırlanmalıdır.

Şekil 5.53. Eski köy evlerini yeniden işlevlendirme önerisi birinci kat planları

5.12. İzleme ve değerlendirme

Son olarak, I. Derece Arkeolojik Sit Alanı koruma statüsündeki Letoon Kutsal Alanı için yönetim planı hazırlanması kadar uygulanmasının izlenmesi de önem arz etmektedir. LYP’nda önerilen bu uygulamaların etkilerini izleyen, denetleyen ve başarılı olup olmadıklarını anlamaya yarayacak bir izleme ve değerlendirme programı hazırlanmalıdır. Belirli aralıklarla izleme, yönetim planının çalışıp çalışmadığını kontrol etmenin önemli bir yoludur [114].

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya Mirası Komitesi bir süredir Dünya Mirası Listesi’ne miras alanlarının alınması için yönetim planlarının olmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle Türkiye’de 2004 yılında yapılan mevzuat değişikliği ile Dünya Mirası Listesi’nde yer alan ve aday olacak alanlar için yönetim planı yapılması süreci hızlanmıştır.

2004 yılından bu yana Türkiye’de yönetim planları hazırlama süreci zamanla gelişim ve değişim göstermiştir. İlk yönetim planları alanların korunması, geleceğe aktarılması ve Dünya Mirası Listesi’ne alınması amacını taşıırken, son hazırlanan yönetim planlarında kültürel, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik çerçevesinde bir yönetim politikası izlenmektedir.

Yönetim planlarında sürdürülebilir yaklaşım turizm alanında da etkili olmuştur. UNESCO’nun kültürel miras ve turizm birlikteliği yaklaşımı Türkiye’de ulusal ve bölgesel düzeyde hazırlanan planlarda da yerini almıştır.

Bu kapsamda, Letoon’da arkeolojik ve kültürel değerlerin yanı sıra çevresel değerleri de gözeten, bu değerleri koruma ve kullanım dengesi içerisinde koruyan ve yerel halka ekonomik katkı sağlayan yakın çevresindeki diğer bağlantı noktalarını da gözeten dengeli ve sürdürülebilir bir turizmi amaçlayan yönetim planı çerçevesi uygun olacaktır.

Letoon Yönetim Planı önerisinde; Dünya Mirası Listesi’ndeki veya hâlihazırda Geçici Liste’de olan alanların yönetim planı çalışmaları incelenerek aşağıdaki maddeler göz önünde bulundurulmuştur:

- Koruma, tanıtım ve yönetim
- Merkezi hükümet, yerel yönetimler ve halkların işbirliği içinde çalışması
- Koruma sürecinde ilgili olanların tutumu
- Yerel geleneklerin daha geniş bir alanda dengeli bir şekilde geliştirilmesi

Hiçbir yönetim planı mutlak, eksiksiz ve değişmez değildir. Letoon Kutsal Alanı'nın taşıdığı Üstün Evrensel Değer'in korunarak devamlılığını sağlayacak yönetim planı önerisinde izlenmesi gereken yolları ana hatlarıyla göstermek, atılması gereken adımları eylem planı bölümünde açıklamak, öncelikleri ortaya koymak hedeflenmiştir.

Letoon Yönetim Planı önerisi; koruma ve turizm birlikteliğinin sürdürülebilirlik çerçevesinde, alan ve yakın çevresini kapsayan bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır. Öneride alanın mevcut sorunlarına çözüm üretilmesi amacıyla; bilimsel araştırma-kazı çalışmaları, koruma-restorasyon, tanıtım-turizm, eğitim-bilinçlendirme ve yerel katılım-yerel kalkınma gibi başlıklarda vizyon, amaçlar, hedefler ve politikalar çerçevesinde eylem planları kurgulanmıştır.

Letoon Kutsal Alanı, turizm potansiyeline sahip olmasına, hem Dünya Mirası Listesi'nde hem de büyük öneme sahip arkeolojik kalıntıları barındırmasına rağmen ulusal ve uluslararası alanda tanıtımının yeterli yapılmaması nedeniyle fazla bilinmemektedir. Letoon, Likya yolu güzergâhında olmasına rağmen yerli ve yabancı turist tarafından ziyaret edilmemektedir.

Bu nedenle Letoon Kutsal Alanı ve Likya yolu yakın çevresinde yapılan arazi etüt çalışmaları ve literatür kaynaklarından elde edilen bilgiler ışığında, hem bu alanların turizm potansiyelinin artırılması hem de arkeolojik mimari yapıların koruma-kullanma dengesinin sağlanması amacıyla öneriler geliştirilmiştir:

- Dünya Mirası hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan yerel halkın bilinçlendirilmesine yönelik strateji ve projeler uygulanarak, alandaki tanıtım faaliyetlerinin artırılması
- Yerel halkın Dünya Mirası alanından ekonomik fayda görmesini sağlamak için geliştiren stratejiler uygulanması
- Yerel halk ve ziyaretçiler için ziyaretçi karşılama merkezini canlandırılması
- Alandaki arkeolojik değerlerin muhafazası ve kazı ekibinin çalışma koşullarını iyileştirici geçici ve kalıcı üst örtüler tasarlanması
- Letoon kazı ekibinin konaklaması için yeni kazı evi projesi yapılması
- Letoon'un canlandırılması için uzun vadede Likya yolu etaplandırılarak, uygun etaplarda konaklama yapılmasının planlanması
- Letoon Kutsal Alanı ve yakın çevresi ölçeğinde mevcut olan yapı ve yapı gruplarına ait bir mimari program geliştirilmesi
- Letoon Kutsal Alanı ve yakın çevresini kapsayan alanın mevcut sorunlarını çözmek ulaşım ve altyapısının güçlendirilmesi için mevcut çevre düzenleme projesinin revizyonunun yapılması

- Letoon Çevre Düzenleme Revizyonu kapsamında ziyaretçi gezi güzergâhının, Letoon sit sınırları içindeki eski köy evlerini de kapsayacak şekilde alandaki yapılarla ilişkilendirilmesi

- Alandaki eski köy evlerinin yeniden işlevlendirilmesi

Sonuç olarak bu tez çalışmasında; UNESCO Dünya Mirası Alanları için genel hedefleri ile bir bölgenin kalkınması amacıyla, ulusal düzeyde üretilen politika ve stratejiler ile yerel düzeyde yürütülen faaliyetler arasındaki ilişkiyi dengeleyen, bölge kalkınma planlarını dikkate alan bir alan yönetim planlaması yapılmasının önemi belirtilmiştir. Letoon Kutsal Alanı için bir yönetim planı geliştirilmiştir.

KAYNAKLAR

- [1] KVMGM. “Dünya Mirası Listesi.” <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44423/dunya-miras-listesi.html>. (Erişim: Eyl.5, 2020).
- [2] UTMK. “UNESCO Dünya Mirası Listesi.” <https://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi>. (Erişim: Eyl.15, 2020).
- [3] UNESCO. “World Heritage List.” <http://whc.unesco.org/en/list>. (Erişim: Eyl.5, 2020).
- [4] UNESCO. “Xanthos-Letoon.” <http://whc.unesco.org/en/list/484>. (Erişim: Eyl.7, 2020).
- [5] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB). “Xanthos-Letoon.” <https://basin.ktb.gov.tr/TR-45523/xanthos--letoon.html>. (Erişim: Eyl.7, 2020).
- [6] B. Özdilek ve S. Atik Korkmaz, “Letoon teras duvarları ve geç antik dönem mekânları 2015-2017 yılları kazı buluntuları,” *Cedrus (The Journal of Mediterranean Civilisations Studies)*, cilt. 6, sayı. 6, ss. 395–433, Haz. 2018, doi: 10.13113/CEDRUS/201819
- [7] Arkitera. “UNESCO Dünya Mirası Bursa: Fırsatlar ve beklentiler.” <https://m.arkitera.com/gorus/701/unesco-dunya-mirasi-bursa--firsatlar-ve-beklentiler>. (Erişim: Eyl.11, 2020).
- [8] Australia ICOMOS. “Charters”. <https://australia.icomos.org/publications/charters/>. (Erişim: Ara.26, 2020)
- [9] M. Bursal. “Nicel veri toplama teknikleri ve araçları.” <https://docplayer.biz.tr/8468122-Veri-toplama-teknikleri.html>. (Erişim: Eki.29, 2020).
- [10] OpenStreetMap. “Seydikemer.” <https://www.openstreetmap.org/#map=10/36.6381/29.2442>. (Erişim: Kas.15, 2020).
- [11] UTMK. “UNESCO Kuruluş Sözleşmesi.” <https://www.unesco.org.tr/Pages/97/150/UNESCO-Kurulu%C5%9F-S%C3%B6zle%C5%9Fmesi>. (Erişim: Eki.28, 2020).

- [12] KTB. “Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu UNESCO.” <https://disiliskiler.ktb.gov.tr/TR-22148/unesco.html>. (Erişim: Eki.28, 2020).
- [13] UTMK. “Kuruluşunun 65. yılında ve tarihinin ikinci büyük buluşmasında UNESCO Türkiye Millî Komisyonu.” https://www.unesco.org.tr/Content_Files/Content/bb2/2bbbaskanlik_sunumu.pdf. (Erişim: Eki.28, 2020).
- [14] UTMK. “Yürütme Kurulu nedir?.” <https://www.unesco.org.tr/Pages/512>. (Erişim: Eki.28, 2020).
- [15] UTMK. “UNESCO 40. Genel Konferansı 27 Kasım 2019 tarihinde çalışmalarını tamamladı.” <https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/390>. (Erişim: Eki.28, 2020).
- [16] UNESCO Archives AtOM Catalogue. “Subfonds 16 C-16th General Conference, Paris.” <https://atom.archives.unesco.org/16th-general-conference-paris>. (Erişim: Eyl.11, 2020).
- [17] UNESCO Archives AtOM Catalogue. “Subfonds 17 C-17th General Conference, Paris.” <https://atom.archives.unesco.org/17th-general-conference-paris>. (Erişim: Eyl.11, 2020).
- [18] UNESCO. “Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, The General Conference, 17th Session, Paris, France, 16 November 1972.” <https://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>. (Erişim: Eyl.11, 2020).
- [19] UTMK. “Sözleşmeler.” <https://www.unesco.org.tr/Pages/161/177>. (Erişim: Eyl.11, 2020).
- [20] Dünya Mirası Gezginleri Derneği. “UNESCO Dünya Miras Listesi.” <https://www.worldheritagetravellers.com/unesco-dunya-miras-listesi/>. (Erişim: Eyl.10, 2020).
- [21] İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı. “UNESCO Dünya Mirası kavramı.” http://www.alanbaskanligi.gov.tr/dunya_miras_kavrami.html. (Erişim: Eyl.15, 2020)
- [22] L. Kaderli, “Kültürel miras koruma yaklaşımlarının tarihsel gelişimi,” *TUBA-KED*, ss. 29–42, 2015.

- [23] Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB). “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmeye Türkiye Cumhuriyetinin Katılmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun, ss. 275–284, Nis. 1982.” https://www.tursab.org.tr/apps/OldFiles//dosya/14742/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasinin-korunmasına-dair-sozlesmeye-turkiye-cu_14742_472491.pdf. (Erişim: Eyl.10, 2020).
- [24] WHC. “Dünya Mirası konvansiyonunun uygulanmasına yönelik işlevsel ilkeler, WHC, 08/01, Paris, Fransa, Ocak 2008.” <http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/wp-content/uploads/2015/07/Uygulama-Rehberi-2008-TR.pdf>. (Erişim: Eyl.13, 2020).
- [25] O. Gümüüşçü, “Tarihi coğrafya ve kültürel miras,” *Erdem*, sayı. 75, ss. 99–120, 2018.
- [26] G. Emre, “Kültürel mirasın korunması,” *Kültürel Miras ve Turizm Önlisans Programı*, İstanbul, TR, Türkiye: İstanbul Üniversitesi, 2017.
- [27] S. Akipek, “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme’nin değerlendirilmesi,” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt. 50, sayı. 50, ss. 13–39, 2001.
- [28] E. Ulusan ve A. E. Yıldırım, “Temsili, dengeli ve güvenilir bir liste için: Türkiye’nin Dünya Mirası adaylıklarının gözden geçirilmesi,” *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi (Journal of Urban Studies)*, cilt. 7, sayı. 19, ss. 444–473, May. 2016.
- [29] UNESCO. “About World Heritage.” <https://whc.unesco.org/en/about/>. (Erişim: Eyl.5, 2020).
- [30] UTMK. “Doğa Bilimleri İhtisas Komitesi.” <https://www.unesco.org.tr/Pages/149/44>. (Erişim: Eyl.15, 2020).
- [31] Ş. Ürün, “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme: Doğal Miras Alanları başvuru, adaylık ve değerlendirme süreçleri,” UNESCO Uzmanlık Tezi, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, Ankara, Türkiye, 2016.
- [32] UNESCO. “Periodic reporting.” <https://whc.unesco.org/en/periodicreporting/>. (Erişim: Eki.25, 2020).

- [33] KVMGM. “Avrupa ve Kuzey Amerika Bölgesi periyodik raporlama nihai toplantısı Helsinki’de gerçekleştirildi.” <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-112639/avrupa-ve-kuzey-amerika-bolgesi-periyodik-raporlama-nih-.html>. (Erişim: Eki.25, 2020).
- [34] UNESCO. “Dresden Elbe Valley.” <http://whc.unesco.org/en/list/1156>. (Erişim: Eki.23, 2020).
- [35] UNESCO. “Arabian Oryx Sanctuary.” <http://whc.unesco.org/en/list/654>. (Erişim: Eki.23, 2020).
- [36] UNESCO. “World Heritage in Danger.” <https://whc.unesco.org/en/158/>. (Erişim: Eki.15, 2020).
- [37] UTMK. “UNESCO Dünya Mirası.” <https://www.unesco.org.tr/Home/Page/149?slug=UNESCO-D&slug=UNESCO-D>. (Erişim: Eki.15, 2020).
- [38] UNESCO. “World Heritage Fund.” <https://whc.unesco.org/en/world-heritage-fund/>. (Erişim: Eki.28, 2020).
- [39] Bursa Alan Başkanlığı. “UNESCO Miras Alanları’na maddi destek sağlıyor mu?.” <http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/3-dunya-miras-alanlarına-maddi-destek-saglaniyor-mu/>. (Erişim: Eki.28, 2020).
- [40] Bloomberg HT. “55 yıllık bekleyiş bitti...” <https://businessht.bloomberght.com/guncel/haber/2045059-55-yillik-bekleyis-bitti>. (Erişim: Eki.25, 2020).
- [41] KVMGM. “Dünya Mirası Geçici Listesi.” <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR44395/dunya-miras-gecici-listesi.html>. (Erişim: Eyl.5, 2020).
- [42] WHC. “Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, WHC, 19/01, Paris, France, 10 July 2019.” <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>. (Erişim: Eyl.13, 2020).
- [43] WHC. “Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulanma Rehberi, WHC, 17/01, Paris, Fransa, 12 Temmuz 2019.” <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/evrak/document-57-11.pdf>. (Erişim: Eyl.13, 2020).

- [44] UNESCO. “UNESCO Doğal Miras Alanı statü ve ölçütleri.” https://www.unesco.org.tr/Content_Files/Content/Sektor/Doga_Bilimleri/udmaso.pdf. (Erişim: Eyl.7, 2020).
- [45] UNESCO Designation. “Criteria for assessment.” <https://elpasohistoricmissiontrail.com/unesco-designation>. (Erişim: Eyl.17, 2020).
- [46] Dünya Mirası Gezginleri Derneği. “UNESCO Dünya Mirasları.” <https://www.worldheritagetravellers.com/ustun-evrensel-deger/>. (Erişim: Eyl.10, 2020).
- [47] UNESCO. “Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, World Heritage Committee, 30th Session, Quebec City, Canada, 2-10 July 2008.” <http://whc.unesco.org/archive/2008/whc08-32com-9e.pdf>. (Erişim: Eyl.15, 2020).
- [48] UNESCO. “The criteria for selection.” <http://whc.unesco.org/en/criteria/>. (Erişim: Eyl.15, 2020).
- [49] KVMGM. “Dünya Mirası Listesi’ne alınma kriterleri.” <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44439/dunya-miras-listesi39ne-alinma-kriterleri.html>. (Erişim: Eyl.5, 2020).
- [50] UNESCO. “6th Extraordinary Session of the World Heritage Committee, UNESCO Paris, 17-22 March 2003.” <https://whc.unesco.org/en/sessions/06EXTCOM>. (Erişim: Eki.24, 2020).
- [51] E. Kamel, “Decoding cultural landscapes: Guiding principles for the management of interpretation in cultural world heritage sites,” Ph.D., University of Nottingham, Nottingham, England, 2011.
- [52] İ. Ayrancı, “Koruma alanlarının yönetimi ve yönetim planı sürecinin değerlendirilmesi,” Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, 2007.
- [53] Bursa Alan Başkanlığı. “Adaylık dosyası ve yönetim planı ilişkisi?.” <http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/adaylik-dosyasi-ile-yonetim-planı-iliskisi/>. (Erişim: Kas.2, 2020).

- [54] WHC. “Periodic Report 2004, The State of the World Heritage in Latin America and the Caribbean” *Paper 18*, Paris, SP, France: World Heritage Centre, 2006.
- [55] UNESCO. “28th Session of the World Heritage Committee, Suzhou, China, 28 June-7 July 2004.” <https://whc.unesco.org/archive/2004/whc04-28com-26e.pdf>. (Erişim: Eki.24, 2020).
- [56] E. Uluşan, “Türkiye’de kültürel miras alanlarında yönetim planlaması deneyimi,” *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi (Journal of Urban Studies)*, cilt. 7, sayı. 19, ss. 372–401, May. 2016.
- [57] English Historic Towns Forum. “*Conservation area management: a practical guide*, report no:38.” http://www.historictownsforum.org/files/documents/free_download_publications/Conservation_area_management/Conservation%20Area%20Management.pdf. (Erişim: Nis.15, 2020).
- [58] Y. Ekinci, “Tarihi çevre korumanın yönetsel boyutu ve yerel yönetimlerin sorumlulukları: Selimiye Camii alan yönetimi örneği,” Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Trakya Üniversitesi, Edirne, Türkiye, 2009.
- [59] ICOMOS. “Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri, 17. ICOMOS Genel Kurulu, Paris, Fransa, 28 Kasım 2011.” http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf. (Erişim: Nis.18, 2020).
- [60] C. Cameron, “Introduction of management planning for cultural World Heritage Sites,” *Aspects of Management Planning for Cultural World Heritage Sites: Principles, Approaches and Practices*, S. Makuvaza, Ed., Cham, CH, Switzerland: Springer, 2017.
- [61] UNESCO. “The site management plan (rule 25).” <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/underwater-cultural-heritage/unesco-manual-for-activities-directed-at-underwater-cultural-heritage/unesco-manual/conservation-management/site-management-plan/>. (Erişim: Nis.10, 2020).

- [62] L. Thomas ve J. Middleton, “Guidelines for management planning of protected areas,” *World Commission on Protected Areas – Best Practice Protected Area Guidelines Series No.10*, A. Phillips, Ed., Gland, CH ve Cambridge, UK, Switzerland ve United Kingdom: IUCN, 2003.
- [63] Adriatic IPA, “Management planning of the UNESCO World Heritage Sites – guidelines for the development, implementation and monitoring of management plans – with the examples of Adriatic WHSs,” *IPA Adriatic Cross-Border Cooperation Programme*, A. Kapetanović, Ed., Kotor, CS, Montenegro: Centre for Conservation and Archaeology of Montenegro, 2016.
- [64] UNESCO. “Site management (rule 25).” <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/underwater-cultural-heritage/unesco-manual-for-activities-directed-at-underwater-cultural-heritage/unesco-manual/conservation-management/site-management/>. (Erişim: Kas.4, 2020).
- [65] B. M. Feilden ve J. Jokilehto, “Management guidelines for World Cultural Heritage Sites,” *ICCROM*, Roma, RM, Italy: ICCROM, 1998.
- [66] ICOMOS. “Guidance on Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage Properties, ICOMOS, Paris, France, January 2011.” https://www.iccrom.org/sites/default/files/201807/icomos_guidance_on_heritage_impact_assessments_for_cultural_world_heritage_properties.pdf. (Erişim: Kas.1, 2020).
- [67] ICOMOS. “Dünya Mirası Kültür Varlıkları için Etki Değerlendirmesi Rehberi, ICOMOS, Paris, Fransa, Ocak 2011.” <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/4365,kmed-rehberipdf.pdf?0>. (Erişim: Kas.1, 2020).
- [68] UNESCO. “Sustainable tourism.” <https://whc.unesco.org/en/tourism/> (Erişim: Kas.5, 2020).
- [69] Gelecek Turizmde. “Sürdürülebilir turizm nedir?.” <https://www.gelecekturizmde.com/surdurulebilir-turizm-nedir/>. (Erişim: Kas.5, 2020).

- [70] Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri. “Sürdürülebilir turizm.” https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/22767/mod_resource/content/1/13%20S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir%20turizm.pdf. (Erişim: Kas.5, 2020).
- [71] UNESCO. “UNESCO World Heritage and sustainable tourism programme.” <https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-669-7.pdf>. (Erişim: Kas.5, 2020).
- [72] A. Pedersen, “Managing tourism at World Heritage Sites: A practical manual for World Heritage Site managers,” *World Heritage Manual 1*, Paris, SP, France: World Heritage Centre, 2002.
- [73] UNESCO, “Managing Cultural World Heritage,” *World Heritage Resource Manual*, Paris, SP, France: World Heritage Centre, 2013.
- [74] UNESCO. “UNESCO World Heritage sustainable tourism toolkit.” <http://whc.unesco.org/sustainabletourismtoolkit/how-use-guide>. (Erişim: Kas.5, 2020).
- [75] ICOMOS. “Tourism at World Heritage Cultural Sites: The Site Manager’s handbook,” *10th General Assembly*, Sri Lanka, LK, Colombo: International Scientific Committee, 1993.
- [76] T.C. Mevzuat Bilgi Sistemi. “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu.” <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>. (Erişim: Nis.10, 2020).
- [77] T.C. Resmî Gazete. “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.” <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040727.htm>. (Erişim: Nis.10, 2020).
- [78] KTB. “İlke Kararı-Karar No: 420 / Karar Tarihi: 19.04.1996.” <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14326/420-nolu-ilke-karari-planlama-sirasinda-etkileme-gecis-.html>. (Erişim: Eyl.5, 2020).

- [79] KVMGM. “Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi, Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik.” <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263856/koruma-amacli-imar-planlari-ve-cevre-duzenleme-projeler-.html>. (Erişim: Eyl.5, 2020).
- [80] Y. Ekinçi, “Kentsel korumada yönetsel boyut: Alan yönetimi nerede ve nasıl?,” *Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi Koruma Alanı Yönetim Planı*, Ağu. 2010.
- [81] KTB. “Arkeolojik Kazılarda ve Kazı Alanlarında Yapılacak Düzenleme, Restorasyon ve Konservasyon Proje ve Uygulamalarında Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönerge.” <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14728/arkeolojik-kazilarda-ve-kazialanlarinda-yapilacak-duze-.html>. (Erişim: Eyl.5, 2020).
- [82] T.C. Mevzuat Bilgi Sistemi. “Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik.” <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=9637&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>. (Erişim: Nis.10, 2020).
- [83] KTB. “Ulusal yönetim planları.” <https://testsite.ktb.gov.tr/TR-204384/ulusal-yonetim-planlari.html>. (Erişim: Nis.15, 2020).
- [84] UNESCO. “Selimiye Mosque and its Social Complex.” <http://whc.unesco.org/en/list/1366>. (Erişim: Eki.32, 2020).
- [85] KTB. “Edirne Selimiye Camii Külliyesi yönetim planı.” <https://testsite.ktb.gov.tr/Eklenti/57318,edirne-selimiye-camii-kulliyesi-yonetim-planipdf.pdf?0>. (Erişim: Eki.32, 2020).
- [86] UNESCO. “Nemrut Dağ.” <http://whc.unesco.org/en/list/448>. (Erişim: Eki.32, 2020).
- [87] KTB. “Kommagene Nemrut yönetim planı.” <https://testsite.ktb.gov.tr/Eklenti/73249,uyup-nemrut-yonetim-planipdf.pdf?0>. (Erişim: Eki.32, 2020).
- [88] KTB. “Nemrut.” <https://tanitma.ktb.gov.tr/TR-22702/nemrut.html>. (Erişim: Eki.32, 2020).

- [89] UNESCO. “Archaeological Site of Ani.” <http://whc.unesco.org/en/list/1518>. (Erişim: Eki.30, 2020).
- [90] KTB. “Ani Kùltürel Peyzajı yönetim planı.” <https://testsite.ktb.gov.tr/Eklenti/57313,ani-kulturel-peyzaji-yonetim-planipdf.pdf?0>. (Erişim: Eki.30, 2020).
- [91] UNESCO. “Historic Areas of Istanbul.” <http://whc.unesco.org/en/list/356>. (Erişim: Eki.32, 2020).
- [92] KTB. “İstanbul Tarihi Yarımada yönetim planı.” <https://testsite.ktb.gov.tr/Eklenti/57322,istanbul-tarihi-yarimada-yonetim-planipdf.pdf?0>. (Erişim: Eki.32, 2020).
- [93] UNESCO. “Aphrodisias.” <http://whc.unesco.org/en/list/1519>. (Erişim: Eki.31, 2020).
- [94] KTB. “Aphrodisias Antik Kenti alan yönetim planı.” <https://testsite.ktb.gov.tr/Eklenti/57314,aphrodisias-alan-yonetim-planipdf.pdf?0>. (Erişim: Eki.30, 2020).
- [95] UNESCO. “Ephesus.” <http://whc.unesco.org/en/list/1018>. (Erişim: Eki.31, 2020).
- [96] KTB. “Efes yönetim planı.” <https://testsite.ktb.gov.tr/Eklenti/57319,efes-yonetimplanipdf.pdf?0>. (Erişim: Eki.31, 2020).
- [97] UNESCO. “Pergamon and its Multi-Layered Cultural Landscape.” <http://whc.unesco.org/en/list/1457>. (Erişim: Eki.30, 2020).
- [98] Kùltür Envanteri Atlası. “Pergamon.” <https://kulturenvanteri.com/yer/pergamon/> (Erişim: Eki.30, 2020).
- [99] KTB. “Bergama Çok Katmanlı Kùltürel Peyzajı alan yönetim planı.” <https://testsite.ktb.gov.tr/Eklenti/60103,bergamacokkatmanlikulturelpeyzajialanyonetimplanipdf.pdf?0>. (Erişim: Eki.30, 2020).
- [100] UNESCO. “Bursa and Cumalıkızık: The Birth of the Ottoman Empire.” <http://whc.unesco.org/en/list/1452>. (Erişim: Eki.30, 2020).
- [101] KTB. “Bursa (Hanlar Bölgesi & Sultan Kùlliyesi) ve Cumalıkızık yönetim planı.” <https://testsite.ktb.gov.tr/Eklenti/57314,aphrodisias-alan-yonetim-planipdf.pdf?0>. (Erişim: Eki.30, 2020).

- [102] UNESCO. “Neolithic Site of Çatalhöyük.” <http://whc.unesco.org/en/list/1405>. (Erişim: Eki.31, 2020).
- [103] KTB. “Çatalhöyük Neolitik Kenti yönetim planı.” <https://testsite.ktb.gov.tr/Eklenti/57316,catalhoyuk-neolitik-kenti-yonetim-planipdf.pdf?0>. (Erişim: Eki.31, 2020).
- [104] UNESCO. “Diyarbakır Fortress and Hevsel Gardens Cultural Landscape.” <http://whc.unesco.org/en/list/1488>. (Erişim: Eki.31, 2020).
- [105] KTB. “Diyarbakır Kalesi ve Havsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı yönetim planı.” <https://testsite.ktb.gov.tr/Eklenti/57317,diyarbakir-yonetim-planipdf.pdf?0>. (Erişim: Eki.31, 2020).
- [106] UNESCO. “Göbekli Tepe.” <http://whc.unesco.org/en/list/1572>. (Erişim: Eki.31, 2020).
- [107] KTB. “Göbekli Tepe alan yönetim planı.” <https://testsite.ktb.gov.tr/Eklenti/57320,gobekli-tepe-alan-yonetimi-planipdf.pdf?0>. (Erişim: Eki.31, 2020).
- [108] UNESCO. “Harran and Sanliurfa.” <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/1400/>. (Erişim: Eki.32, 2020).
- [109] KTB. “Harran yönetim planı.” <https://testsite.ktb.gov.tr/Eklenti/68245,uyp-harran-yonetim-planipdf.pdf?0>. (Erişim: Eki.32, 2020).
- [110] UNESCO. “Mudurnu Tarihi Lonca Kenti.” <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/6038/>. (Erişim: Eki.32, 2020).
- [111] KTB. “Mudurnu Kültürel Miras Alanı yönetim planı.” <https://testsite.ktb.gov.tr/Eklenti/57321,mudurnu-kulturel-miras-yonetim-planipdf.pdf?0>. (Erişim: Eki.32, 2020).
- [112] UNESCO. “Yesemek Quarry and Sculpture Workshop.” <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5732/>. (Erişim: Eki.32, 2020).
- [113] KTB. “Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi alan yönetim planı.” <https://testsite.ktb.gov.tr/Eklenti/73700,uyp-yesemekpdf.pdf?0>. (Erişim: Eki.32, 2020).

- [114] UTMK. “Türkiye’nin Dünya Miras Alanları koruma ve yönetimde güncel durum,” *Somut Kültürel Miras İhtisas Komitesi*, Ankara, TR, Türkiye: UTMK, 2009.
- [115] ICOMOS. “World Heritage List No 484,” *ICOMOS Observations: Evaluation for the Committee*, Paris, SP, France: ICOMOS, May 1988.
- [116] KTB. “Xanthos.” <https://kvmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/71845,antalyaxanthosorenyeripdf.pdf?0>. (Erişim: Kas.9, 2020).
- [117] Türkiye Kültür Portalı. “Xanthos-Antalya.” <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/antalya/gezilecekyer/xanthos>. (Erişim: Kas.9, 2020).
- [118] Letoon Kazı Başkanlığı. “Letoon Kent broşürü,” *2017 yılı Kazı Çalışmaları*, Muğla, TR, Türkiye: Letoon Kazı Arşivi, 2017.
- [119] KTB. “Letoon Ören Yeri.” <https://kvmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/71859,mugla-fethiye-letoon-orenyeripdf.pdf?0>. (Erişim: Kas.9, 2020).
- [120] Turkish Museums. “Letoon Ören Yeri.” <https://turkishmuseums.com/museum/detail/2190letoonorenyeri?muzeId=2190&langId=1>. (Erişim: Kas.9, 2020).
- [121] J. Des Courtils, “Guide de Xanthos et du Letoon,” *Sites Inscrits Au Patrimoine Mondial*, İstanbul, TR, Türkiye: Ege Yayınları, 2003.
- [122] M. Tuncer, “Patara Özel Çevre Koruma Bölgesi’nde doğal ve kültürel çevrenin korunması,” *2000’li Yıllarda Yaşadığımız Çevre ve Peyzaj Mimarlığı Sempozyumu*, Ankara, TR, Türkiye: Ankara Üniversitesi, May. 24–26, 2000.
- [123] A. Yenel ve M. Bahçeci, “Site management strategies for UNESCO World Heritage Sites: The case of the Letoon Sanctuary in Turkey,” *Athens Journal of Tourism*, volume. 7, issue. 4, ss. 227–258, Dec. 2020, doi: 10.30958/ajt.7-4-3
- [124] TravelMugla. “Letoon Antik Kenti ve efsanesi.” <https://www.travelmugla.com/letoon-antik-kenti-ve-efsanesi/>. (Erişim: May.15, 2020)
- [125] O. Akşit, “Likya tarihi,” *Sites Inscrits Au Patrimoine Mondial*, İstanbul, TR, Türkiye: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1967.

- [126] G. Ayazlar ve R. A. Ayazlar, “Xanthos-Letoon (Antalya-Muğla)-1988,” *Türkiye'nin UNESCO Değerleri ve Turizm Potansiyeli*, A. Karaman, K. Sayın, ve A. Ateş Ed., Konya, TR, Türkiye: Eğitim Yayınevi, 2018, ss. 84–92.
- [127] OpenStreetMap. “Lycian Way.” <https://www.openstreetmap.org/relation/51855#map=10/36.5066/29.8531>. (Erişim: May.18, 2020).
- [128] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. “Tlos Antik Kenti.” <https://mugla.ktb.gov.tr/TR-159717/tlos-antik-kenti.html>. (Erişim: May.16, 2020).
- [129] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. “Pınara Antik Kenti.” <https://mugla.ktb.gov.tr/TR-158638/pinara-antik-kenti.html>. (Erişim: May.16, 2020).
- [130] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. “Sidyma Antik Kenti.” <https://mugla.ktb.gov.tr/TR-158639/sidyma-antik-kenti.html>. (Erişim: May.16, 2020).
- [131] Lycian Turkey. “Pydnai.” http://www.lycianturkey.com/lycian_sites/pydnai.htm. (Erişim: May.16, 2020).
- [132] OpenStreetMap. “Letoon.” <https://www.openstreetmap.org/search?query=letoon#map=12/36.3694/29.2794>. (Erişim: Kas.15, 2020).
- [133] Wikimedia Commons. “Ancient Cities of Lycia.” https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ancient_Cities_of_Lycia.png. (Erişim: Kas.10, 2020).
- [134] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü (DÖSİMM). “Letoon Ören Yeri.” <http://www.dosim.gov.tr/muze/235>. (Erişim: May.16, 2020).
- [135] S. Atik Korkmaz, “Ana Tanrıça'nın Kenti: Letoon,” *Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*, H. İşkan ve E. DüNDAR, Ed., İstanbul, TR, Türkiye: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2015, ss. 145–155.

- [136] Lycian Turkey. “Maps of Lycia.” <http://www.lycianturkey.com/maps.htm>. (Erişim: May.16, 2020).
- [137] T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. “Patara Özel Çevre Koruma Bölgesi.” <https://ockb.csb.gov.tr/patara-ozel-cevre-koruma-bolgesi-i-2755>. (Erişim: Kas.9, 2020).
- [138] UNESCO. “Xanthos-Letoon maps.” http://whc.unesco.org/en/list/484/multiple=1&unique_number=563. (Erişim: Kas.9, 2020).
- [139] KTB. “İlke Kararı-Karar No: 658 / Karar Tarihi: 05.11.1999.” <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263742/658-nolu-ilke-karari-arkeolojik-sitler-koruma-ve-kullan-.html>. (Erişim: Eyl.5, 2020).
- [140] İ. Ergüder, E. Babayiğit ve S. Atik Korkmaz, “Muğla Letoon Antik Kenti özdirenç uygulamaları,” *Jeofizik Dergisi*, özel bölüm, ss. 57–64, Nis. 2013.
- [141] KVMGM. “2006 yılı Bakanlar Kurulu kararlı yabancı kazılar.” <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44208/2006-bakanlar-kurulu-kararli-yabanci-kazilar.html>. (Erişim: May.16, 2020).
- [142] Lycian Turkey. “Letoon.” http://www.lycianturkey.com/lycian_sites/letoon.htm. (Erişim: May.16, 2020).
- [143] B. Özdilek, “Letoon kutsal kaya basamaklı sunu alanı ışığında Letoon’daki tanrı ve kültler,” *Cedrus (The Journal of Mediterranean Civilisations Studies)*, cilt. 8, ss. 451–487, Haz. 2020, doi: 10.13113/CEDRUS.202020
- [144] UNESCO. “Xanthos-Letoon documents.” <https://whc.unesco.org/en/list/484/documents/>. (Erişim: Kas.9, 2020).
- [145] KVMGM. “Letoon Ören Yerinde çevre düzenleme çalışmaları başladı.” <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-133955/letoon-oren-yerinde-cevre-duzenleme-calismalari-basladi.html>. (Erişim: May.16, 2020).
- [146] DÖSİMM. “Müze ve örenyeri 2019 yılı toplam istatistikleri.” <http://www.dosim.gov.tr/assets/documents/2019-ZIYARETCI-WEB-SITESI.pdf>. (Erişim: Kas.21, 2020).

- [147] DÖSİMM. “Müze ve örenyeri 2018 yılı toplam istatistikleri.” <http://www.dosim.gov.tr/assets/documents/2018-ZIYARETCI-WEB-SITESI.pdf>. (Erişim: Kas.21, 2020).
- [148] DÖSİMM. “Müze ve örenyeri 2017 yılı toplam istatistikleri.” <http://www.dosim.gov.tr/assets/documents/2017-ZIYARETCI-WEB-SITESI.pdf>. (Erişim: Kas.21, 2020).
- [149] DÖSİMM. “Müze ve örenyeri 2016 yılı toplam istatistikleri.” <http://www.dosim.gov.tr/assets/documents/2016-ZIYARETCI-WEB-SITESI.pdf>. (Erişim: Kas.21, 2020).
- [150] T.C. Resmî Gazete. “On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023).” <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/07/20190723M1-1-1.pdf>. (Erişim: Kas.22, 2020).
- [151] T.C. Resmî Gazete. “Türkiye Turizm Stratejisi (2023).” <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/03/20070302-17.htm>. (Erişim: Kas.22, 2020).
- [152] T.C. Resmî Gazete. “Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (2014-2023).” <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/03/20150324M1-1.htm>. (Erişim: Kas.22, 2020).
- [153] T.C. Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA). “TR32 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı.” https://geka.gov.tr/uploads/pages_v/o_19utnqk2s1tbcm0h1g6i1973po38.pdf. (Erişim: Kas.22, 2020).
- [154] Salt Araştırma. “Letoon Antik Kenti.” <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/201152>. (Erişim: Kas.21, 2020).

EKLER

EK 1: Bibliyografya – Uluslararası Koruma Mevzuatı Kabuller ve Anlaşmalar

Yönetim planı önerisi sürecinde aşağıdaki uluslararası kabuller ve anlaşmalardan yararlanılmıştır:

‘*Arkeolojik Kazılara Uygulanabilir Uluslararası Prensipler Hakkında Tavsiye Kararları*’,
(Recommendation on International Principles Applicable to Archaeological
Excavation), UNESCO, 1956

‘*Venedik Tüzüğü: Tarihi Anıtların ve Yerleşmelerin Korunması ve Onarımı için Uluslararası
Tüzük*’ (The Venice Charter: International Charter for the Conservation and
Restoration of Monuments and Sites), ICOMOS 1964

‘*Avignon Tavsiyesi: Tarihi ve Sanatsal Faydaya Sahip Bina Grupları ve Alanlarının
Korunması ve Rehabilitasyonuna Yönelik Politika Uygulaması*’ (The Avignon
Recommendation: Implementation of Policy of the Preservation and Rehabilitation of
Groups and Areas of Buildings of Historical and Artistic Interest), Avrupa Konseyi
(COE), 1968

‘*Lahey Tavsiye Kararı: Anıtların, Tarihi ve Sanatsal Önem Arz Eden Bina Grupları ve
Alanlarının Etkin Korunması ile İlgili Bölgesel Planlama Kapsamında Alınan İlke
Kararları*’ (The Hague Recommendation: Resolution on the Active Maintenance of
Monuments, Groups and Areas of Buildings of Historical and Artistic Interest), COE,
1968

‘*Milli Düzeyde Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Tavsiye Kararı*’,
(Recommendation Concerning the Protection, at National Level, of the Cultural and
Natural Heritage), UNESCO, 1972

‘*Anıtlar ve Ören Yerleri Kültürel Mirasının Korunmasına Yönelik Ara Önlemlere İlişkin İlke
Kararları*’ (Resolution Interim Measures for the Protection of the Cultural Heritage of
Monuments and Sites), COE, 1972

‘*Nairobi Tavsiye Kararı: Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rolü Konusunda Tavsiye*’
(Nairobi Recommendation: Recommendation Concerning the Safeguarding and
Contemporary Role of Historic Areas), UNESCO, 1976

‘*Washington Tüzüğü: Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü*’ (The
Washington Charter: Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban
Areas), ICOMOS, 1987

- ‘Arkeolojik Mirasın Şehir ve Ülke Planlama Çalışmaları Çerçevesinde Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin R (89) 5 Sayılı Tavsiye Kararı’* (Recommendation No. R (89) 5, Concerning the Protection and Enhancement of the Archaeological Heritage in the Context of Town and Country Planning Operations), (COE), 1989
- ‘Tarihi Binaların ve Alanların Değerlendirilmesi ile İlgili Çalıştayın Sonuçları ve Tavsiyeleri’* (Conclusion and Recommendations of Workshop on the Evaluation of Historic Building and Sites), Birleşmiş Miller Çevre Programı (UNEP), 1989
- ‘Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü’* (Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage), ICOMOS, 1990
- ‘Tarihi Alanlarda Rehabilitasyonun Projelerinin Planlanması, Tasarlanması ve Uygulanması Çalıştayın Sonuç ve Tavsiyeleri’* (Conclusion and Recommendations of Workshop on Planning, Designing and Implementation of Rehabilitation Project in Historic Areas), UNEP, 1990
- ‘Anıtların, Yapı Gruplarının ve Sitlerin Korunması ile İlgili Eğitim ve Öğretim için Kılavuz’* (Guidelines on Education and Training in the Conservation of Monuments, Ensembles and Sites), ICOMOS, 1993
- ‘Anıtların, Yapı Gruplarının ve Sitlerin Belgelenmesi için İlkeler’* (Principles for the Recording of Monuments, Groups of Buildings and Sites), ICOMOS, 1996
- ‘Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü: Kültürel Miras Değerine Sahip Alanlarda Turizmin Yönetimi’*(International Cultural Tourism Charter: Managing Tourism at Places of Heritage Significance), ICOMOS 1999
- ‘Burra Tüzüğü: Kültürel Öneme Sahip Yerlerin Korunması Amaçlı Avustralya ICOMOS Tüzüğü’* (The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance), ICOMOS Avustralya, 1999
- ‘Kültürel Miras Alanların Algılanması ve Sunumu Tüzüğü’* (Charter on the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites), ICOMOS, 2008
- ‘Kültürel Rotalar Tüzüğü’* (Charter on Cultural Routes), ICOMOS, 2008
- ‘Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi için Valetta İlkeleri’* (The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas), ICOMOS, 2011
- ‘Mimari Miras Koruma Bildirgesi’* (Architectural Heritage Conservation Charter), ICOMOS Türkiye, 2013
- ‘Kamusal Arkeolojik Alanların Yönetimi için Salalah Kılavuzu’* (Salalah Guidelines for the Management of Public Archaeological Sites), ICOMOS, 2017

EK 2: Letoon Kutsal Alanı için UNESCO Dünya Mirası Alanları Tanınırlığına İlişkin Farkındalık Yaratma, Sunum ve Sürdürülebilir Turizm Yaklaşımı Üzerine Kamuoyu Araştırma Raporu

Letoon Yönetim Planı önerisi kapsamında, UNESCO Dünya Mirası Listesi'ndeki alanların tanınırlığının irdelenmesi, arkeolojik alanlar için sunum ve sürdürülebilir turizme ilişkin değerlendirmeler yapılarak, Letoon Kutsal Alanı için öneriler geliştirilmesini amaçlayan bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Raporun sonuna uygulanmış soruları içeren bir anket formu eklenmiştir.

Araştırmanın saha uygulaması ve verilerin toplanıp değerlendirilmesi yapılarak, ön uygulamasında yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır. Son uygulaması ise pandemi sebebiyle çevrimiçi internet üzerinden yapılmıştır.

30 soruluk anket, demografik unsurların ardından kültürel miras ve arkeoloji anlayışı üzerinden geçmiş ile ilişki düzeyi ilgi, deneyim ve yorumlamaları konu alarak, iki bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde, UNESCO ve Dünya Mirası Listesi ile ilgili bilgi düzeyini, değer ve anlamları ölçen sorular yer almaktadır. İkinci bölüm ise Letoon Kutsal Alanı için alan yönetimi önerisinde kullanılmak üzere stratejiler geliştirmeye yönelik ifadeleri içermektedir. Bu anket çalışmasının yapılan analizine göre ortaya çıkan sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Araştırmanın Letoon Yönetim Planı önerisinde, eylem planlarının oluşturulması aşamasında, bilimsel veri olması amacıyla, anket çalışması yönetim planda önerilen strateji ve politikalardan etkilenecek paydaş grubuna ve konuyla ilgili alanlarda (turizm, arkeoloji, mimari, kültürel miras, restorasyon, peyzaj vb.) çalışan kişilere gönderilmiştir.

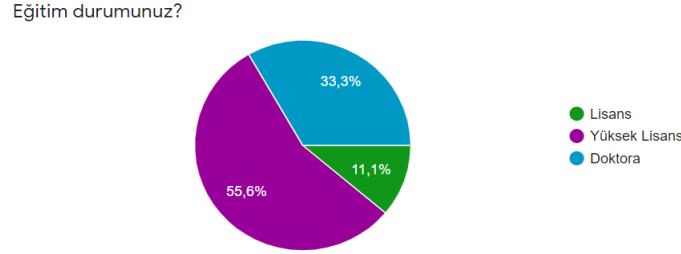
Anket çalışmasına 45 kişi katılmıştır. Katılan kişilerin %71,1'i (32 kişi) kadın, %28,9'u ise (13 kişi) erkektir.

Konuyla ilgi alanlarda çalışan kişilerin katıldığı anketi cevaplayanların meslek gruplarının analizi aşağıda verilmiştir.

Ankete katılan kişilerin;

- %35,6'sı (16 kişi) akademisyen
- %28,9'u (13 kişi) emekli
- %17,8'i (8 kişi) öğrenci
- %6,6'sı (3 kişi) kamu çalışanı
- %6,6'sı (3 kişi) özel sektör çalışanı
- %4,5'i (2 kişi) serbest sektör çalışanıdır.

Anket çalışmasına Grafik 1’de aşağıda görüldüğü üzere eğitim seviyesi yüksek kişiler katılmıştır. Katılan kişilerin %55,6’sı (25 kişi) yüksek lisans, %33,3’ü (15 kişi) doktora ve %11,1’i (5 kişi) lisans mezunudur. Grafik 2’de gösterildiği üzere UNESCO hakkında bilgisi sahibi olan kişiler tarafından anket soruları cevaplanmıştır.

Grafik 1. Ankete katılan kişilerin eğitim seviyesi

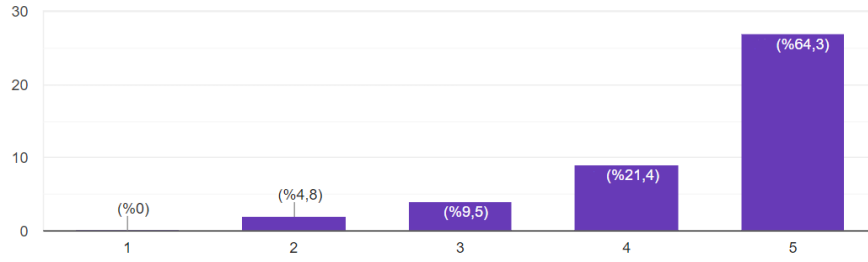

Grafik 2. Ankete katılan kişilerin UNESCO hakkındaki bilgi seviyesi

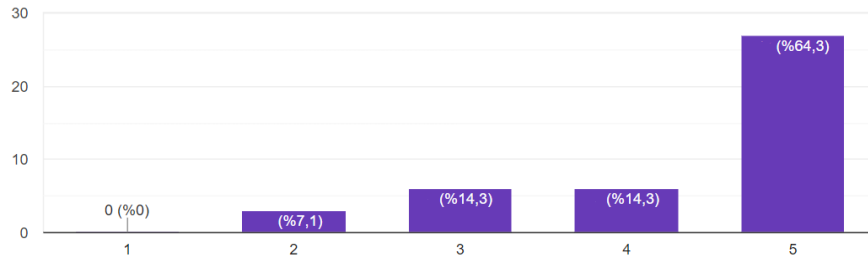
Anketin birinci bölümde katılan kişilerin arkeolojik ilgilerinin seviyesini, UNESCO ve kültürel miras bilgilerini, arkeolojik alanları ziyaret ederek miras alanlarına verdikleri değeri ve Dünya Mirası Listesi’nde Xanthos-Letoon’un tanınırlığını ölçen sorulara yer verilmiştir. Buna göre birinci bölümdeki sorulara verilen cevapların analizi aşağıda verilmiştir.

Anket çalışmasına katılan kişilerin çoğu Grafik 3’de aşağıda görüldüğü üzere kültürel miras ve arkeoloji ile yakından ilgilidir. Grafik 4’deki verilere göre ankete katılan kişiler somut ve somut olmayan kültürel miras hakkında bilgi sahibi olup, UNESCO’nun miras alanlarına kazandırdığı uluslararası tanınırlık ve bu alanların dünyanın ortak mirası olarak kabul edildiği görüşünde hemfikirdir. UNESCO düzenlediği eğitim faaliyetleri ile yerel yönetimler ve halkların Dünya Mirası konusundaki farkındalığını arttırmaktadır. Ankette UNESCO’nun alanlara sağladığı bu kazanımın katılan kişiler tarafından bilinmediği sonucuna varılmıştır. Grafik 5’de ankette katılan 1 kişi haricinde herkes arkeolojik alan ziyaret etmiş olup, katılanların büyük bir kısmı tekrar arkeolojik alanları ziyaret etmek istemesi, miras alanlarına değer verdiklerini göstermektedir.

İnsanlığın geçmişini anlamaya olan ilginizi 1-5 aralığında değerlendirir misiniz?

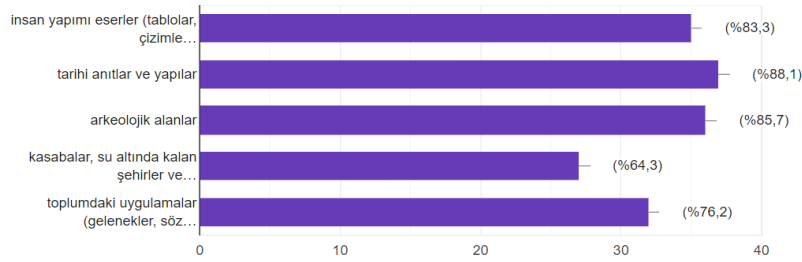

Arkeolojik alanlara olan ilginizi 1-5 aralığında değerlendirir misiniz?

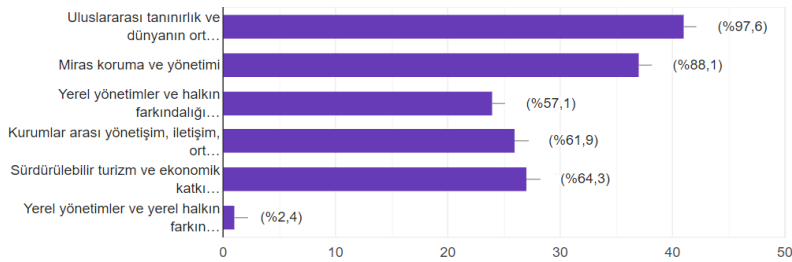

Grafik 3. Ankete katılan kişilerin kültürel miras ve arkeoloji ilgisi

Aşağıdakilerden hangileri tarihimizi ve kimliğimizi; geçmişle, günümüzle ve gelecekle olan bağımızı temsil eder?

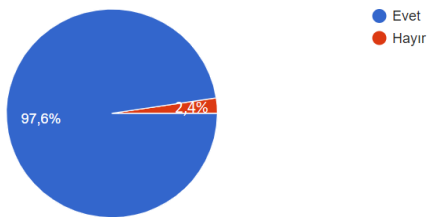

UNESCO'nun kazandırdıklarını işaretleyebilir misiniz?

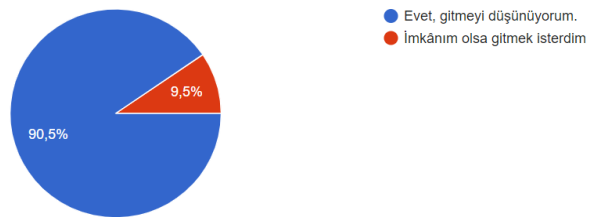

Grafik 4. Ankete katılan kişilerin kültürel miras ve UNESCO bilgileri

Daha önce hiçbir arkeolojik alanı ziyaret ettiniz mi?

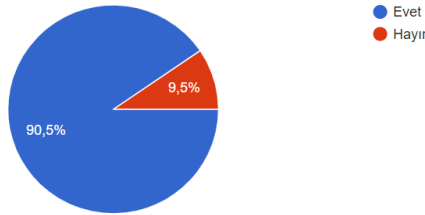
Arkeolojik alanları ziyaret etmeyi düşünüyor musunuz?

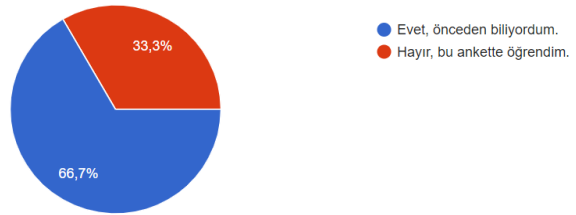
Grafik 5. Ankete katılan kişilerin arkeolojik alanlara verdikleri değer

Ankete katılan kişilerin büyük bir kısmının Dünya Mirası Listesi hakkında bilgi sahibi olduğunu belirtmesine rağmen, Xanthos-Letoon arkeolojik alanlarının Liste’de olduğunu bilenlerin sayısı Grafik 6’da gösterildiği üzere daha azdır. Bu arkeolojik alanların Liste’de olduğunu bilen kişiler Grafik 7’deki verilere göre alanların Likya yolu üzerinde olduğunu bilmektedir. Xanthos-Letoon’un diğer miras alanlarına göre tercih edilme durumunun tespiti için ise Grafik 8’de Dünya Mirası Listesi’ndeki alanların tümü verilmiştir. Buna göre ankete katılan kişilerin çoğunun Xanthos-Letoon’u ziyaret ettiği belirlenmiştir.

UNESCO Dünya Mirası Listesi ile ilgili bilgi sahibi misiniz?

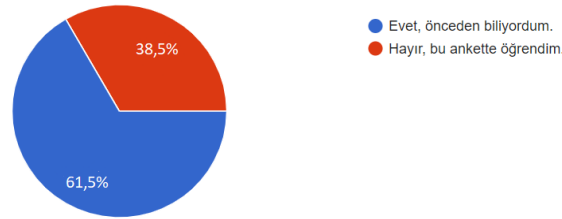

Xanthos-Letoon arkeolojik alanlarının Dünya Mirası Listesi’nde olduğunu biliyor muydunuz?

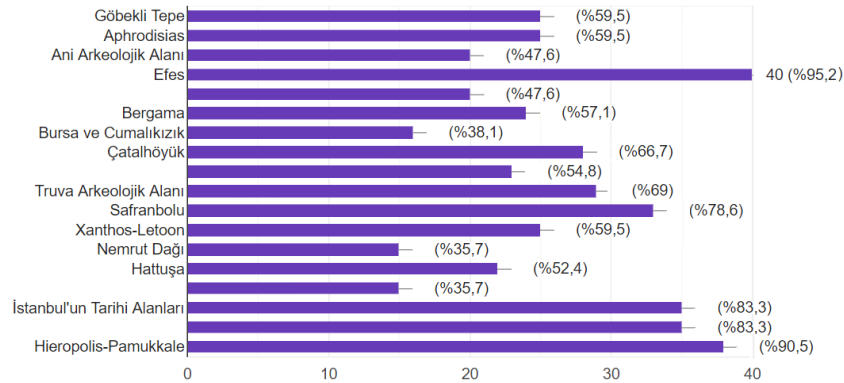
Grafik 6. Ankete katılan kişilerin UNESCO Dünya Mirası Listesi’ndeki Xanthos-Letoon arkeolojik alanları hakkındaki bilgi seviyesi

Xanthos-Letoon arkeolojik alanlarının Likya Yolu üzerinde olduğunu biliyor muydunuz?

Grafik 7. Ankete katılan kişilerin Xanthos-Letoon arkeolojik alanları hakkındaki bilgi seviyesi

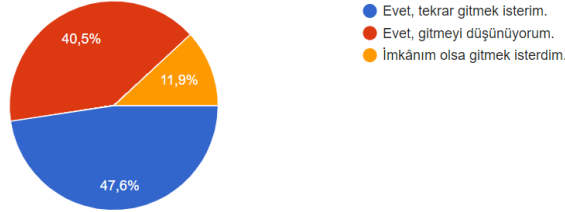
Aşağıdaki UNESCO Dünya Miras Listesi’nde olan yerlerden ziyaret ettiklerinizi işaretleyiniz.

Grafik 8. Ankete katılan kişilerin UNESCO Dünya Mirası Listesi’ndeki alanlara verdikleri değerin seviyesi

Sonuç olarak anketin birinci bölümüne katılanların çoğunun Grafik 9'deki verilere göre Xanthos-Letoon arkeolojik alanlarını ziyaret etmek istemesi, anketin kültürel miras ile ilgilenen bir kesim tarafından yapıldığını göstermektedir.

Xanthos-Letoon arkeolojik alanlarını ziyaret etmeyi düşünüyor musunuz?

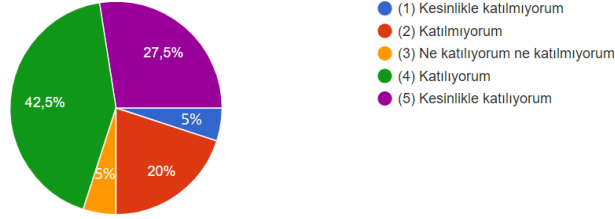

Grafik 9. Ankete katılan kişilerin arkeolojik alanlara verdikleri değer seviyesi

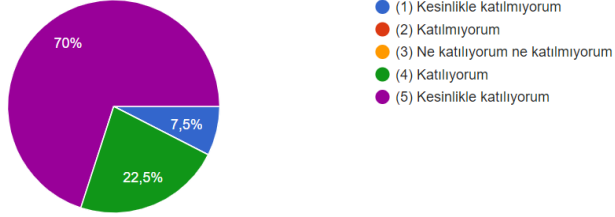
Anketin ikinci bölümünü ise özellikle konuyla ilgili turizm, arkeoloji, mimari, kültürel miras, restorasyon, peyzaj vb. alanlarda çalışan kişilerin cevaplaması istenmiştir. Buna göre ikinci bölüm 40 kişi tarafından cevaplanmıştır. İkinci bölümdeki soruların Grafik 10'daki analizlerine göre ankete katılan kişilerin çoğu özetle arkeolojik alanların;

- tanınırlığının sağlanması turizm ile ilişkilendirilebileceği,
- koruma politikası eğitim ve tanıtım ile doğrudan ilişkilendirilmesi gerektiği,
- koruma politikası ekonomik ve sosyal yarar sergileyen faaliyetler üzerinden kurgulanmasının fayda sağlayabileceği,
- tanıtım çalışmaları ulusal ve uluslararası tanınırlığı arttırmak için internet ve sosyal medyada yapılabileceği,
- tanıtım çalışmalarında yerel halkın dâhil edilmesi gerektiği,
- tanıtım çalışmalarında yapılacak faaliyetler için kalıcı yapılar yapılmaması,
- tanıtım çalışmalarında yapılacak sosyal faaliyetlerin alanlardaki mevcut mimari yapılarda duruma göre yapılabileceği,
- turizm çalışmalarında sosyal ve kültürel faaliyetlerden yararlanılabileceği,
- tanıtım çalışmalarında faaliyetler için tasarlanacak yapıların geçici kaldırılabilir olarak tasarlanabileceği,
- turizm çalışmaları yerel kimliği yansıtan kaybolmaya yüz tutmuş değerlerin yeniden canlandırılması ve devamlılığının sağlanmasına yönelik planlanabileceği,
- turizm çalışmaları yerel halka ekonomik fayda sağlayan faaliyetler ile kurgulanabileceği,
- yerleşim yerlerinde turizm çalışmalarında konaklama planlaması yapılabileceği kanısındadır.

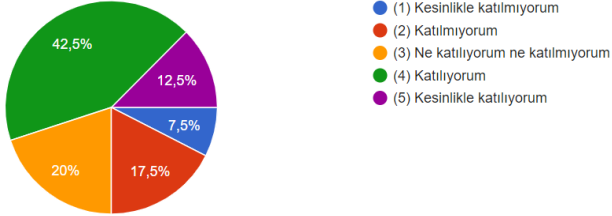
Arkeolojik alanların tanınırlığının sağlanması turizm ile doğrudan ilişkilendirilmesi ile mümkündür.

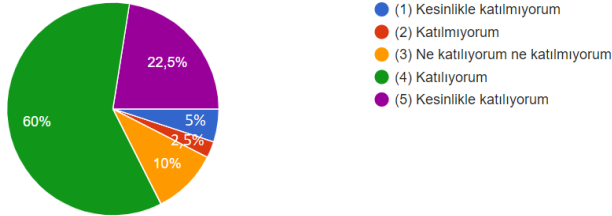
Arkeolojik alanların koruma politikası eğitim ve tanıtım ile doğrudan ilişkilendirilmelidir.

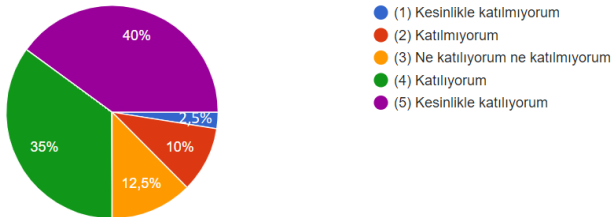
Arkeolojik alanların koruma politikası ekonomik ve sosyal yarar sergileyen faaliyetler üzerinden kurgulanmalıdır.

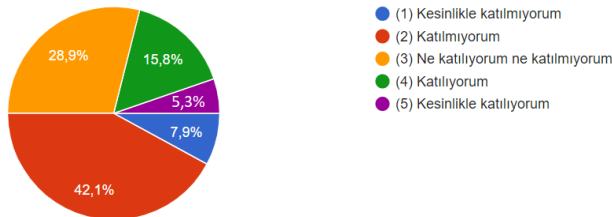
Arkeolojik alanların tanıtım çalışmaları ulusal ve uluslararası tanınırlığı arttırmak için internet ve sosyal medyada yapılmalıdır.

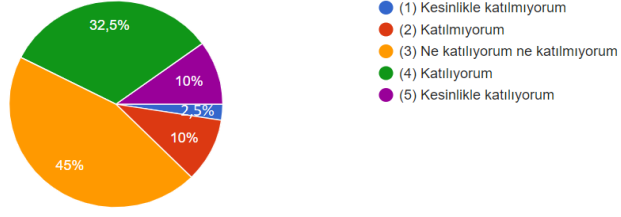
Arkeolojik alanların tanıtım çalışmalarında yerel halk dâhil edilerek ön planda tutulmalıdır.

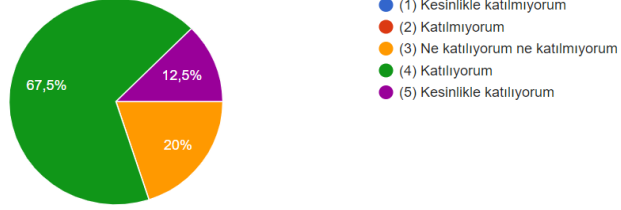
Arkeolojik alanların tanıtım çalışmalarında yapılacak faaliyetler için kalıcı yapılar yapılması gereklidir.

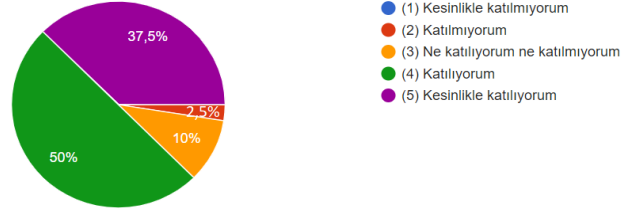
Arkeolojik alanların tanıtım çalışmalarında yapılacak sosyal faaliyetler (konser, gösterimler, dinletiler vb.) alanlardaki mevcut mimari yapılarda (tiyatro, tapınaklar vs.) yapılmalıdır.

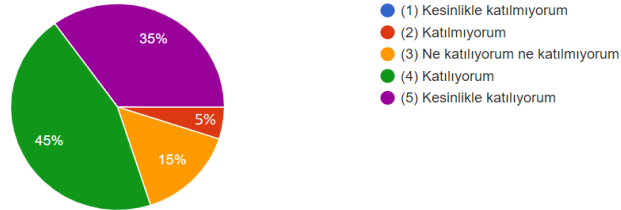
Arkeolojik alanların turizm çalışmalarında sosyal ve kültürel faaliyetler (festival, sergi, kurs, çalıştay vb.) ön planda tutulmalıdır.

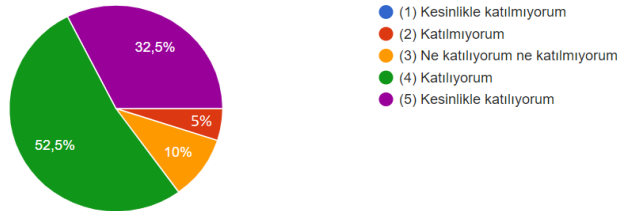
Arkeolojik alanların tanıtım çalışmalarında faaliyetler için tasarlanacak yapılar geçici kaldırılabilir olmalıdır.

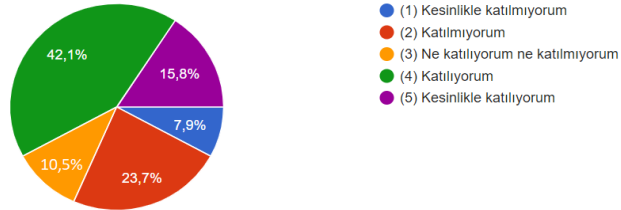
Arkeolojik alanların turizm çalışmaları yerel kimliği yansıtan kaybolmaya yüz tutmuş değerlerin yeniden canlandırılması ve devamlılığının sağlanmasına yönelik planlanmalıdır.

Arkeolojik alanların turizm çalışmaları yerel halka ekonomik (iş olanakları) fayda sağlayan faaliyetler ile kurgulanmalıdır.

Arkeolojik alanların bulunduğu yerleşim alanlarında turizm çalışmalarında konaklama planlaması yapılmalıdır.

Grafik 10. Anketin ikinci bölümünün analiz sonuçları

SAYIN KATILIMCI,

Bu anket formu, Başkent Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü bünyesinde yürütölen “UNESCO Dünya Mirası Alanlarında Koruma ve Alan Yönetimi Stratejileri: Letoon Yönetim Planı ve Çevre Düzenleme Önerisi” konulu yüksek lisans tez çalışmasına veri toplamak amacıyla hazırlanmıştır. Elde edilen veriler bilimsel amacı dışında kesinlikle kullanılmayacak olup ankette isim belirtmenize gerek yoktur. Katkılarınızdan dolayı teşekkür ederim.

1.Cinsiyetiniz() Kadın () Erkek

2.Yaşınız () 18-24 () 25-34 () 35-44 () 45-54 () 55 yaş ve üzeri

3.Eğitim durumunuz?

- () İlkokul
- () Lise
- () Ön Lisans
- () Lisans
- () Yüksek Lisans
- () Doktora

4.Hangi ilde/şehirde yaşıyorsunuz?.....

5.Mesleğiniz

- () Öğrenci
- () Akademisyen
- () Kamu çalışanı
- () Kamuda yönetici
- () Özel sektör çalışanı
- () Özel sektörde yönetici
- () Serbest meslek
- () Esnaf
- () Emekli
- () Ev hanımı
- () Diğer.....

BİRİNCİ BÖLÜM – UNESCO Dünya Mirası Listesi'ndeki alanların tanınırlığına ilişkin değerlendirme yapılması amacı taşımaktadır. Bu bölümde arkeolojiye olan ilginize ve düşüncelerinize yönelik ifadeler yer almaktadır.

6.Aşağıdakilerden hangileri tarihimizi ve kimliğimizi; geçmişle, günümüzle ve gelecekle olan bağımızı temsil eder? (Birden çok seçenek işaretleyebilirsiniz.)

- insan yapımı eserler (tablolar, çizimler, mozaikler, heykeller, fotoğraflar, kitaplar vb.)
 tarihi anıtlar ve yapılar
 arkeolojik alanlar
 kasabalar, su altında kalan şehirler ve doğal çevre
 toplumdaki uygulamalar (gelenekler, sözlü tarih, tasvirler, zanaatkarlık, törenler vb.)

7.İnsanlığın geçmişini anlamaya olan ilginizi 1-5 aralığında değerlendirir misiniz?

Hiç ilgili değilim - (1) (2) (3) (4) (5) - *Çok ilgiliyim*

8.Arkeolojik alanlara olan ilginizi 1-5 aralığında değerlendirir misiniz?

Hiç ilgili değilim - (1) (2) (3) (4) (5) - *Çok ilgiliyim*

9.Daha önce hiçbir arkeolojik alanı ziyaret ettiniz mi? () Evet () Hayır

10.Arkeolojik alanları ziyaret etmeyi düşünüyor musunuz?

- Evet, gitmeyi düşünüyorum.
 İmkânım olsa gitmek isterdim.
 Hayır, gitmeyi düşünmüyorum.

11.UNESCO ile ilgili bilgi sahibi misiniz? () Evet () Hayır

12.UNESCO'nun kazandırdıklarını işaretleyebilir misiniz? (Birden çok seçenek işaretleyebilirsiniz.)

- Uluslararası tanınırlık ve dünyanın ortak mirası olarak kabul edilme
 Miras koruma ve yönetimi
 Yerel yönetimler ve halkın farkındalığının artması
 Kurumlar arası yönetişim, iletişim, ortak çalışma kültürü ve işbirliğinin artması
 Sürdürülebilir turizm ve ekonomik katkılar sağlaması

13.UNESCO Dünya Mirası Listesi ile ilgili bilgi sahibi misiniz?() Evet () Hayır

14.Xanthos-Letoon arkeolojik alanlarının UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde olduğunu biliyor muydunuz?

() Evet, önceden biliyordum.

() Hayır, bu ankette öğrendim.

15.Aşağıdaki UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde olan yerlerden ziyaret ettiklerinizi işaretleyiniz.

() Ani Arkeolojik Alanı

() Göbekli Tepe

() Aphrodisias

() Göreme Millî Parkı ve Kapadokya

() Bergama

() Hattuşa

() Bursa ve Cumalıkızık

() Hieropolis-Pamukkale

() Çatalhöyük

() İstanbul'un Tarihi Alanları

() Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri

() Nemrut Dağı

() Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası

() Safranbolu

() Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi

() Truva Arkeolojik Alanı

() Efes

() Xanthos-Letoon

16.Xanthos-Letoon arkeolojik alanlarının Likya yolu üzerinde olduğunu biliyor muydunuz?

() Evet, önceden biliyordum.

() Hayır, bu ankette öğrendim.

17.Xanthos-Letoon arkeolojik alanlarını ziyaret etmeyi düşünüyor musunuz?

() Evet, tekrar gitmek isterim.

() Evet, gitmeyi düşünüyorum.

() İmkânım olsa gitmek isterdim.

() Hayır, gitmeyi düşünmüyorum.

18.Turizm, arkeoloji, mimari, kültürel miras, restorasyon, peyzaj vb. alanlar ile ilgili herhangi bir işte çalışıyor musunuz?

(Evet ise çalıştığınız alanı yazınız ve "2. Bölümü" cevaplayınız.)

() Evet.....

() Hayır

İKİNCİ BÖLÜM – *UNESCO Dünya Mirası Listesi'ndeki arkeolojik alanların tanınırlığının artırılması, koruma politikalarının geliştirilmesi, sürdürülebilir turizme ilişkin değerlendirme yapılması amacı taşımaktadır. Bu bölümde alan yönetimi önerisi çalışmasında kullanılmak üzere stratejiler geliştirmeye yönelik ifadeler yer almaktadır.*

Turizm, arkeoloji, mimari, kültürel miras, restorasyon, peyzaj vb. alanlar ile ilgili herhangi bir işte çalışıyorsanız bu bölümü cevaplayınız.

19.Arkeolojik alanların tanınırlığının sağlanması turizm ile doğrudan ilişkilendirilmesi ile mümkündür.

Kesinlikle katılmıyorum - (1) (2) (3) (4) (5) - Kesinlikle katılıyorum

20.Arkeolojik alanların koruma politikası eğitim ve tanıtım ile doğrudan ilişkilendirilmelidir.

Kesinlikle katılmıyorum - (1) (2) (3) (4) (5) - Kesinlikle katılıyorum

21.Arkeolojik alanların koruma politikası ekonomik ve sosyal yarar sergileyen faaliyetler üzerinden kurgulanmalıdır.

Kesinlikle katılmıyorum - (1) (2) (3) (4) (5) - Kesinlikle katılıyorum

22.Arkeolojik alanların tanıtım çalışmaları ulusal ve uluslararası tanınırlığı arttırmak için internet ve sosyal medyada yapılmalıdır.

Kesinlikle katılmıyorum - (1) (2) (3) (4) (5) - Kesinlikle katılıyorum

23.Arkeolojik alanların tanıtım çalışmalarında yerel halk dâhil edilerek ön planda tutulmalıdır.

Kesinlikle katılmıyorum - (1) (2) (3) (4) (5) - Kesinlikle katılıyorum

24.Arkeolojik alanların tanıtım çalışmalarında yapılacak faaliyetler için kalıcı yapılar yapılması gereklidir.

Kesinlikle katılmıyorum - (1) (2) (3) (4) (5) - Kesinlikle katılıyorum

25.Arkeolojik alanların tanıtım çalışmalarında yapılacak sosyal faaliyetler (konser, dinleti vb.) alanlardaki mevcut mimari yapılarda (tiyatro, tapınaklar vs.) yapılmalıdır.

Kesinlikle katılmıyorum - (1) (2) (3) (4) (5) - Kesinlikle katılıyorum

26.Arkeolojik alanların turizm çalışmalarında sosyal ve kültürel faaliyetler (festival, sergi, kurs, çalıştay vb.) ön planda tutulmalıdır.

Kesinlikle katılmıyorum - (1) (2) (3) (4) (5) - Kesinlikle katılıyorum

27.Arkeolojik alanların tanıtım çalışmalarında faaliyetler için tasarlanacak yapılar geçici kaldırılabilir olmalıdır.

Kesinlikle katılmıyorum - (1) (2) (3) (4) (5) - Kesinlikle katılıyorum

28.Arkeolojik alanların turizm çalışmaları yerel kimliği yansıtan kaybolmaya yüz tutmuş değerlerin yeniden canlandırılması ve devamlılığının sağlanmasına yönelik planlanmalıdır.

Kesinlikle katılmıyorum - (1) (2) (3) (4) (5) - Kesinlikle katılıyorum

29.Arkeolojik alanların turizm çalışmaları yerel halka ekonomik (iş olanakları) fayda sağlayan faaliyetler ile kurgulanmalıdır.

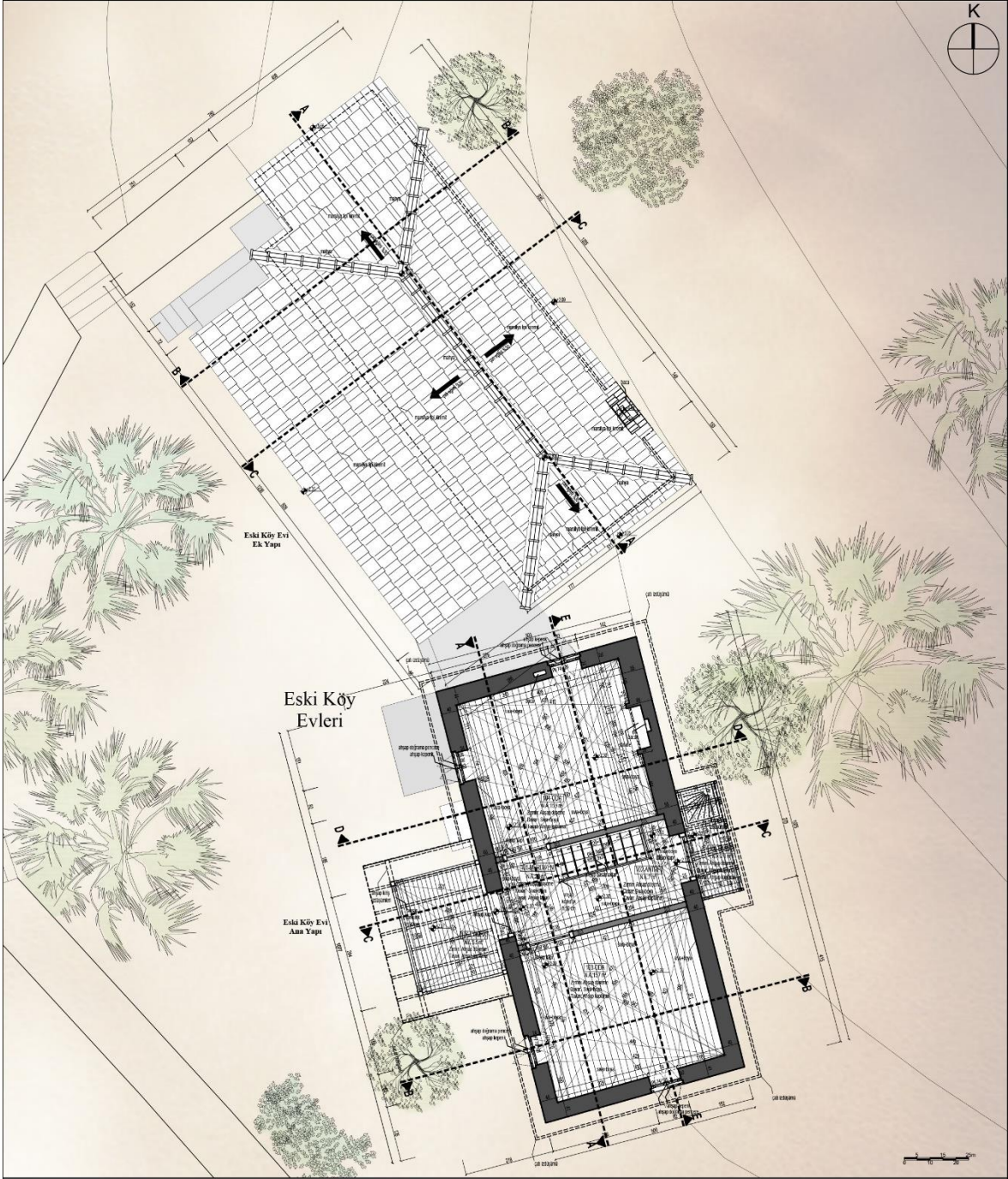
Kesinlikle katılmıyorum - (1) (2) (3) (4) (5) - Kesinlikle katılıyorum

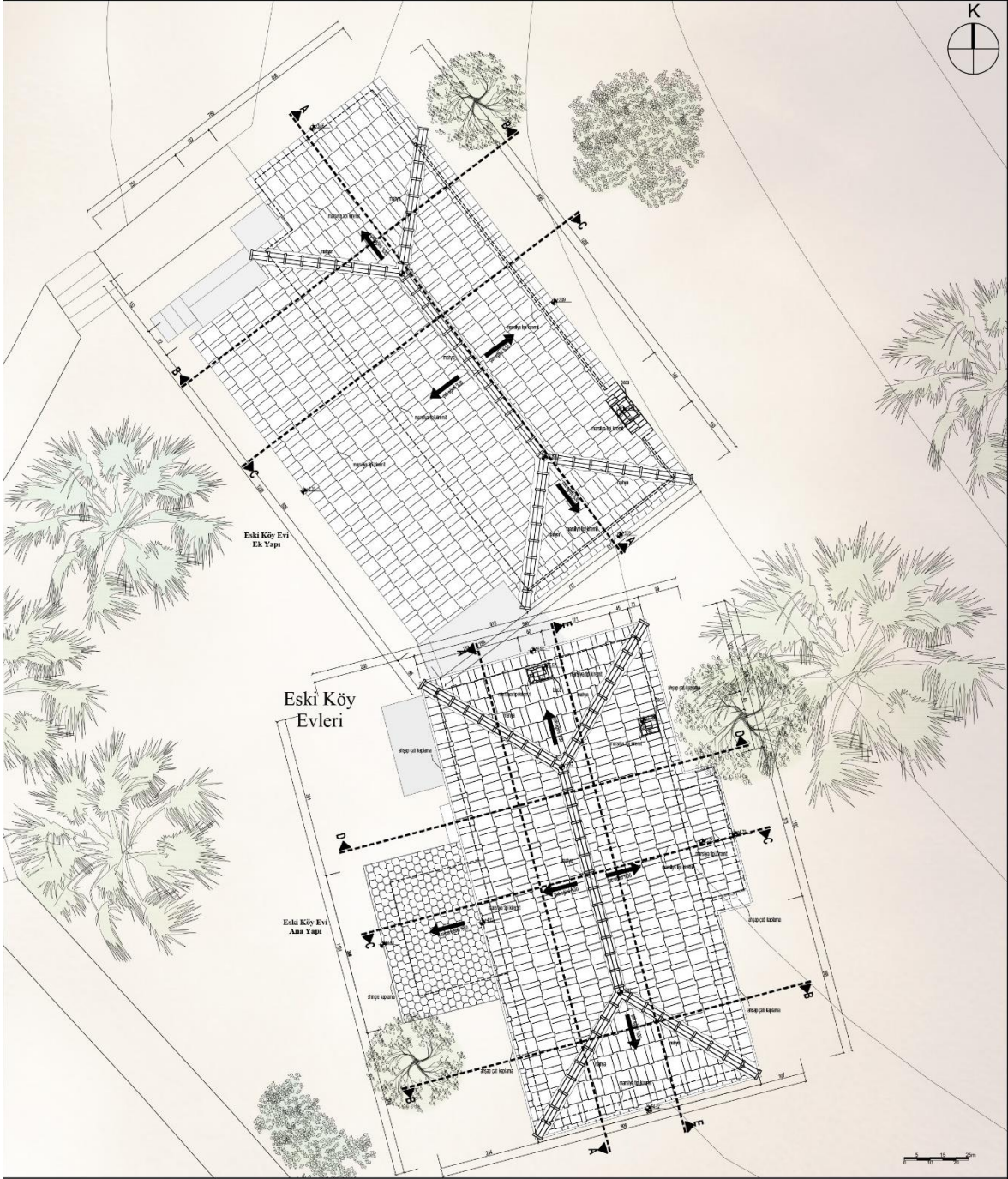
30.Arkeolojik alanların bulunduğu yerleşim yerlerinde turizm çalışmalarında konaklama planlaması yapılmalıdır.

Kesinlikle katılmıyorum - (1) (2) (3) (4) (5) - Kesinlikle katılıyorum

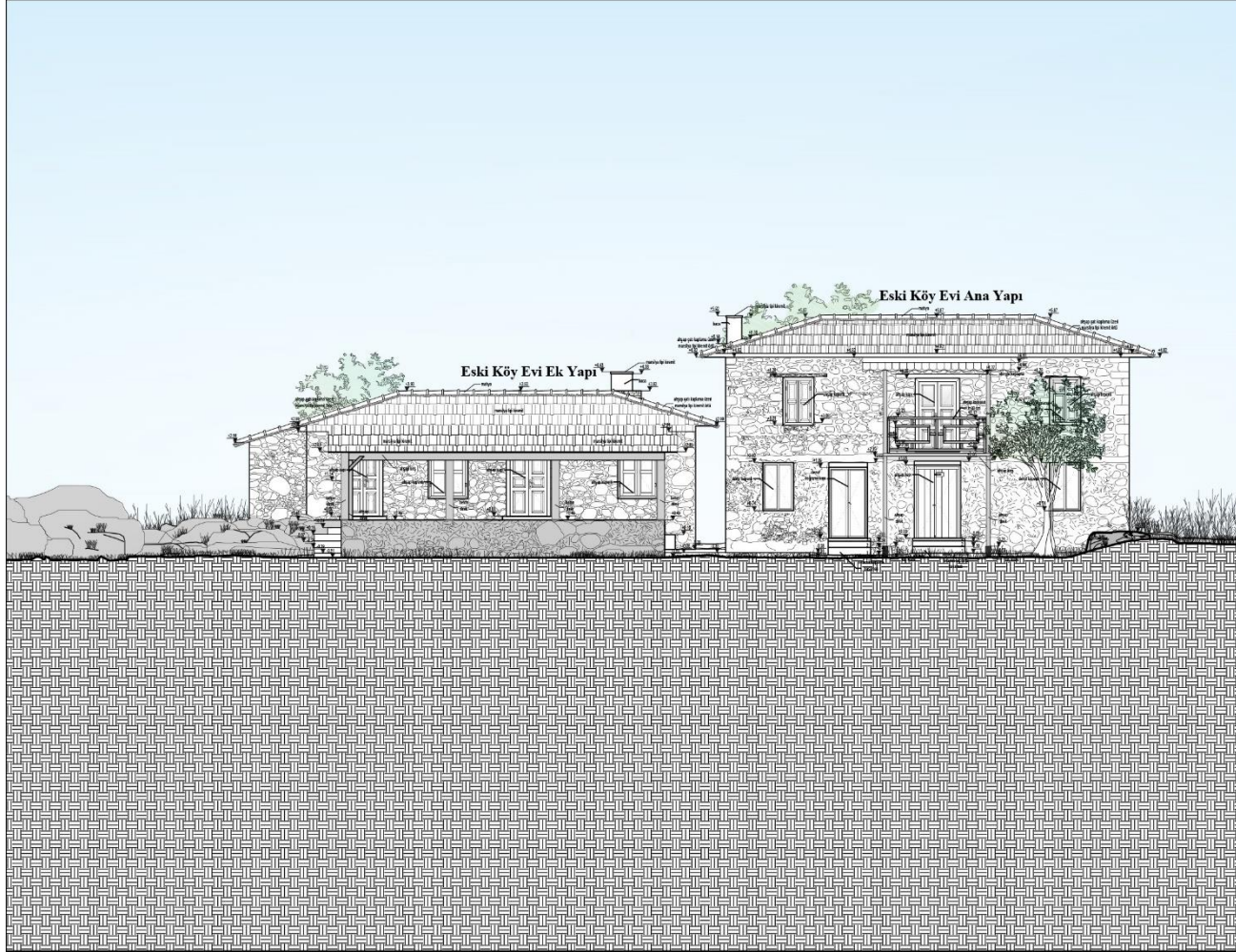
EK 3: Eski Köy Evleri Rölöveleri

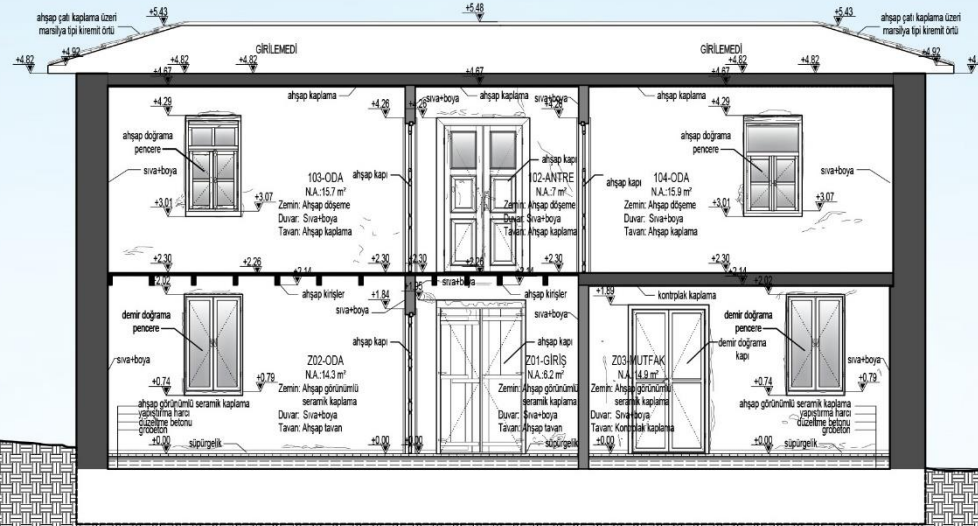
ESKİ KÖY EVLERİ - RÖLÖVE PROJESİ

ÖN CEPHESİ

ÖLÇEK: 1/100

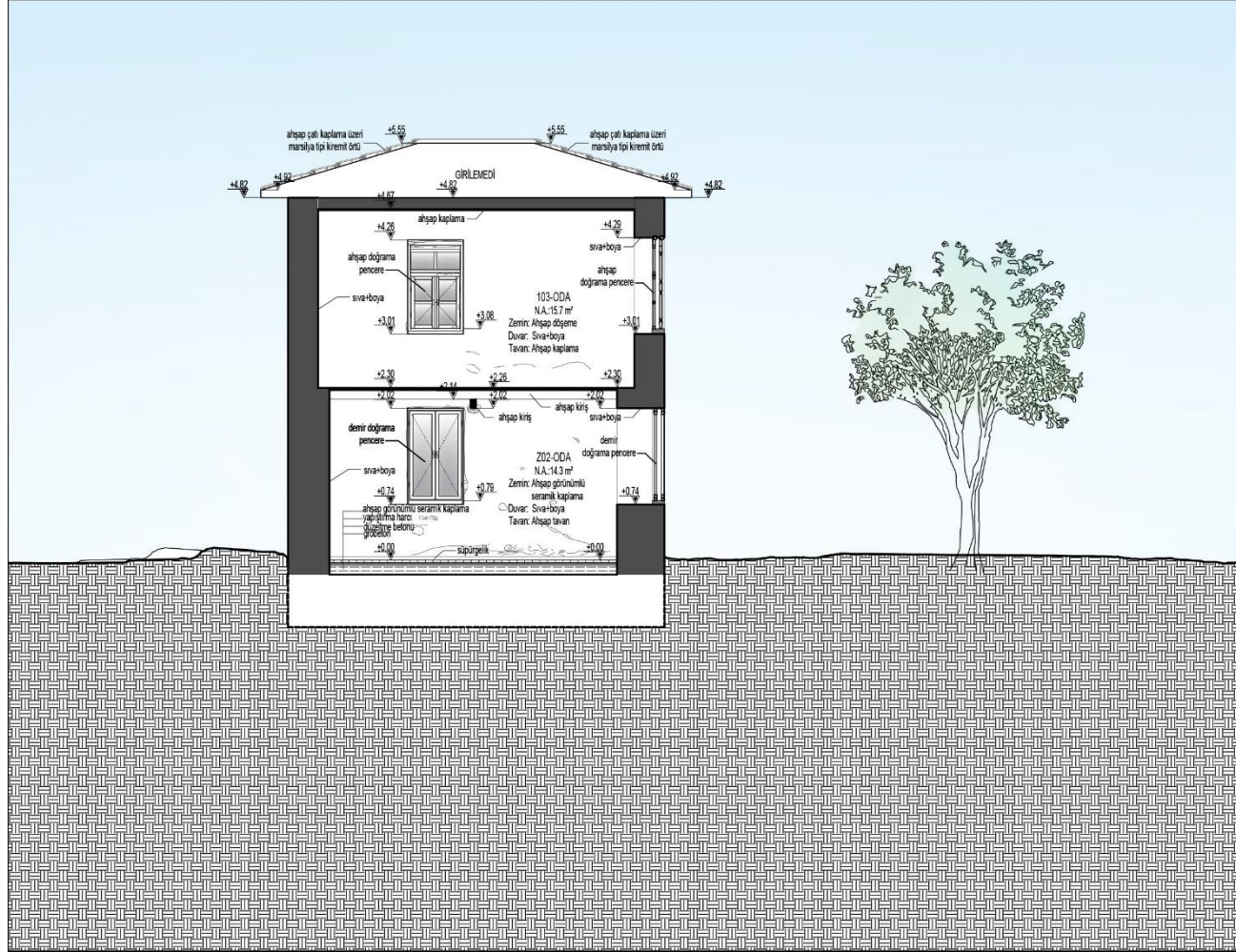
ESKİ KÖY EVİ ANA YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

A-A KESİTİ

ÖLÇEK: 1/50

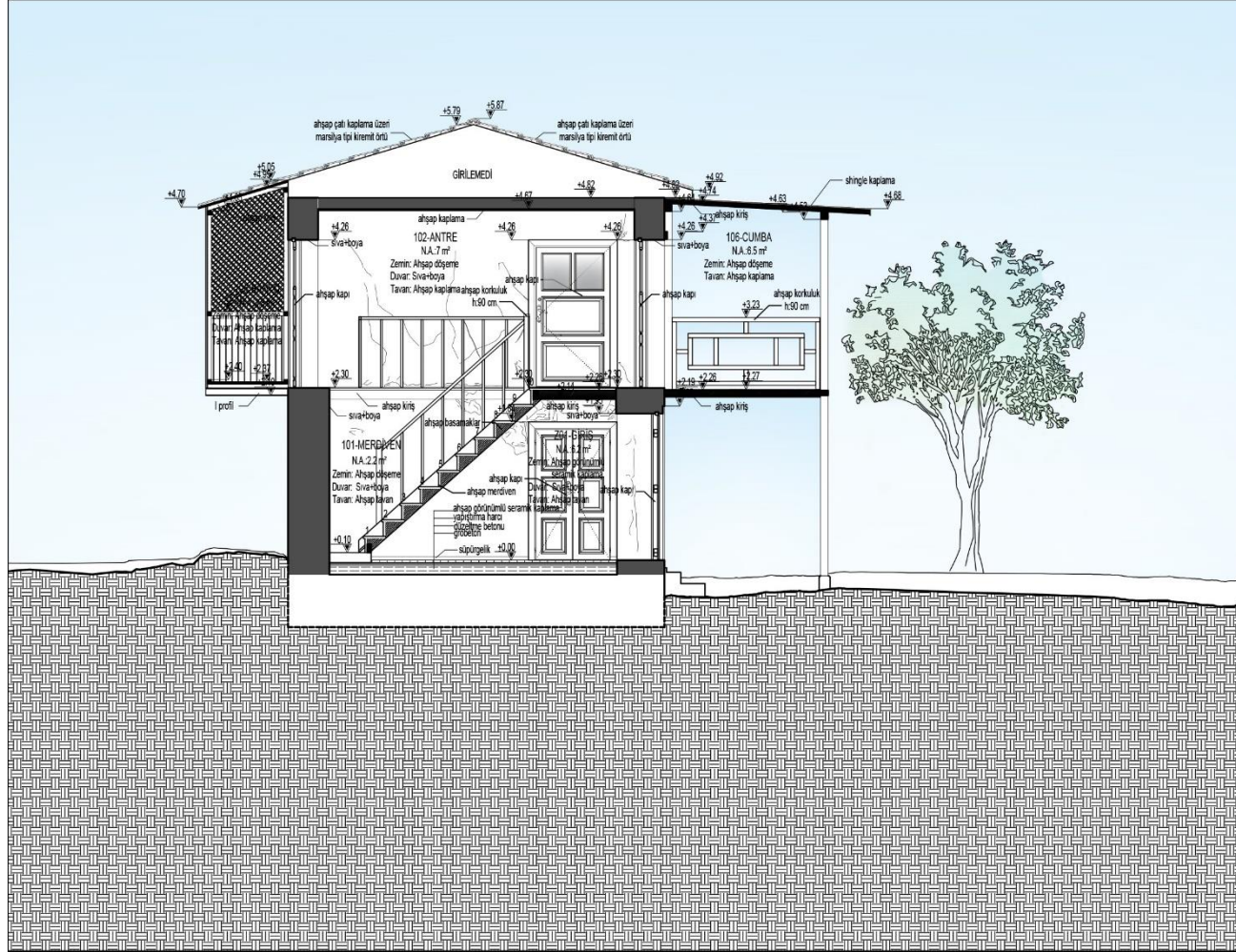
ESKİ KÖY EVİ ANA YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

B-B KESİTİ

ÖLÇEK: 1/50

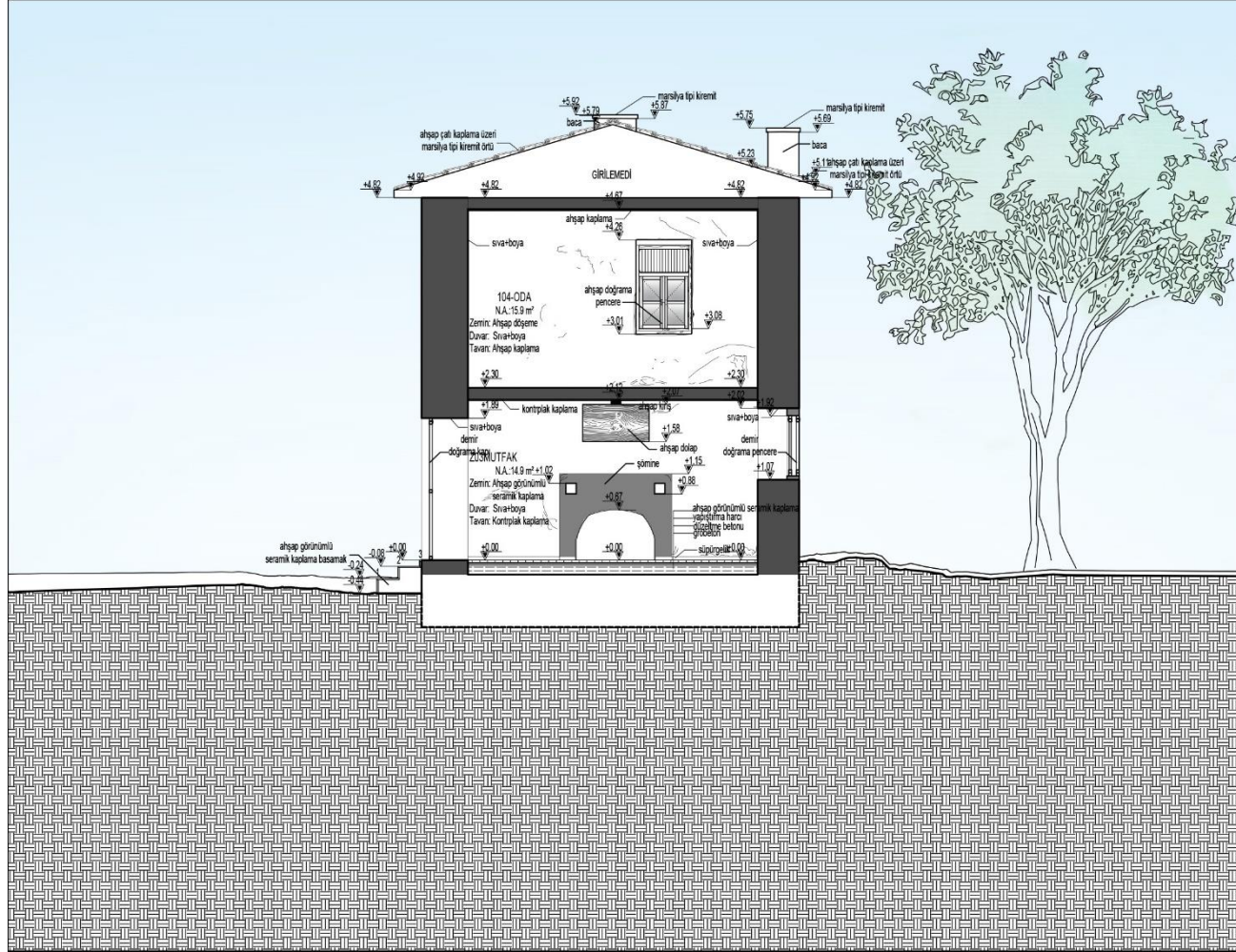
ESKİ KÖY EVİ ANA YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

C-C KESİTİ

ÖLÇEK: 1/50

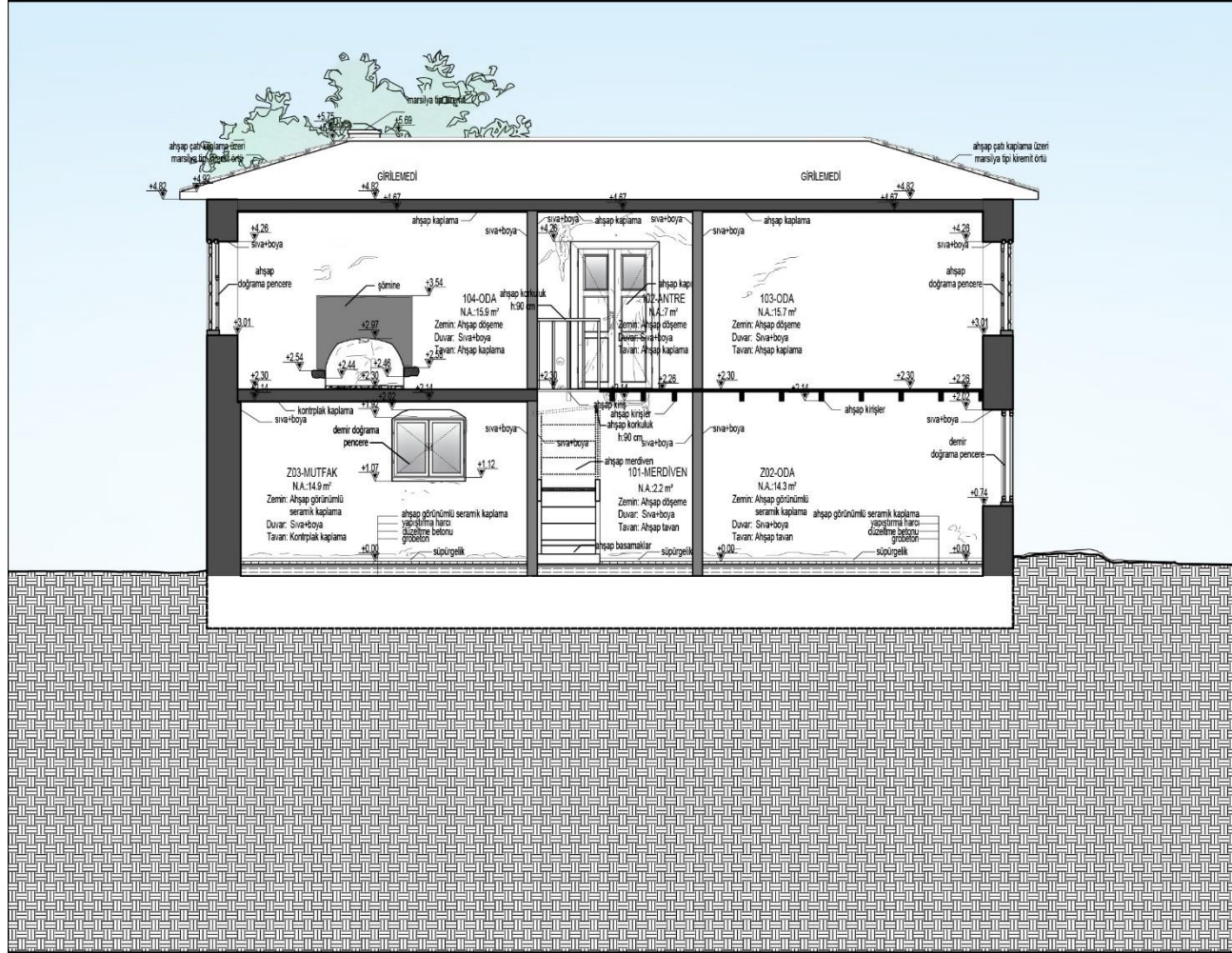
ESKİ KÖY EVİ ANA YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

D-D KESİTİ

ÖLÇEK: 1/50

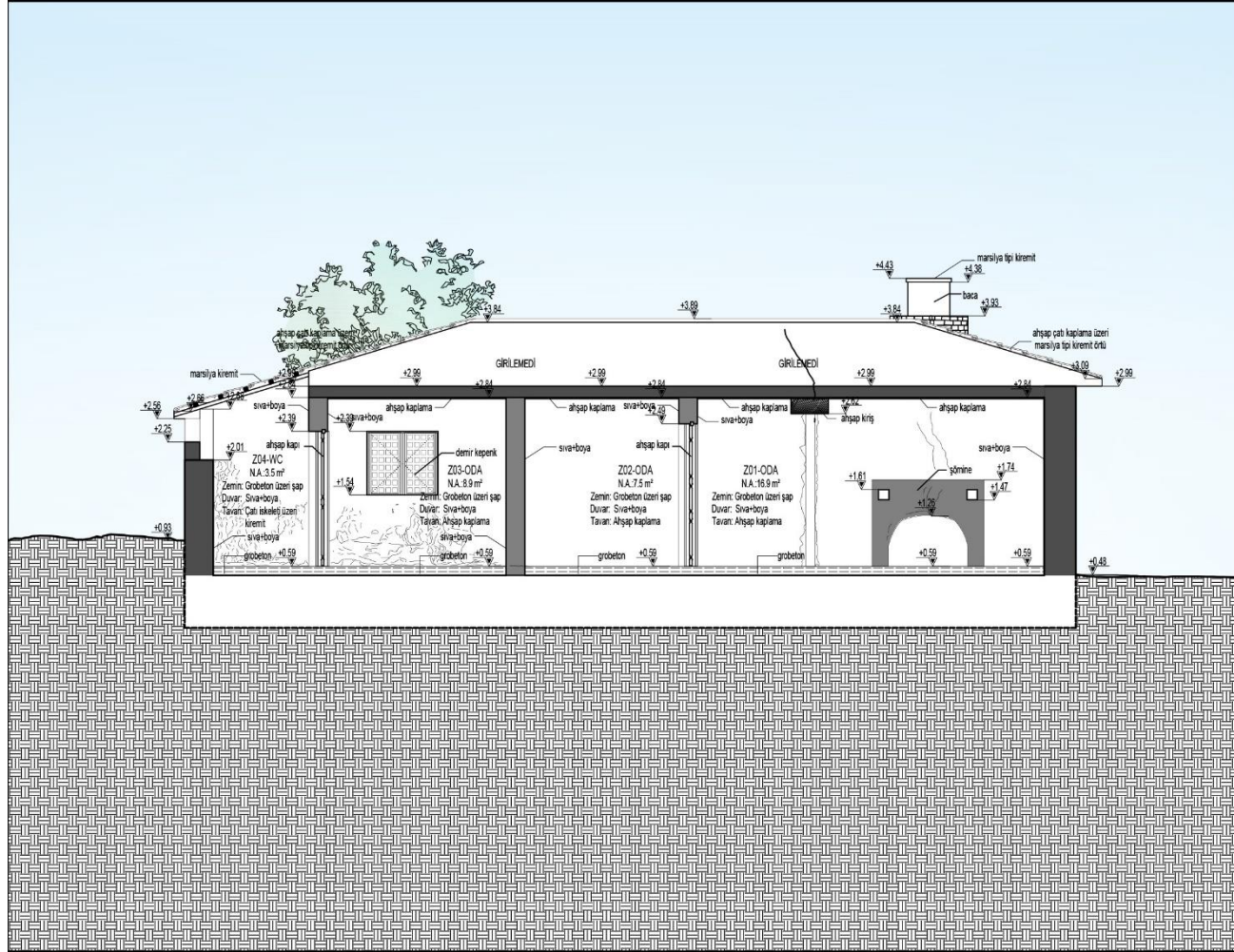
ESKİ KÖY EVİ ANA YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

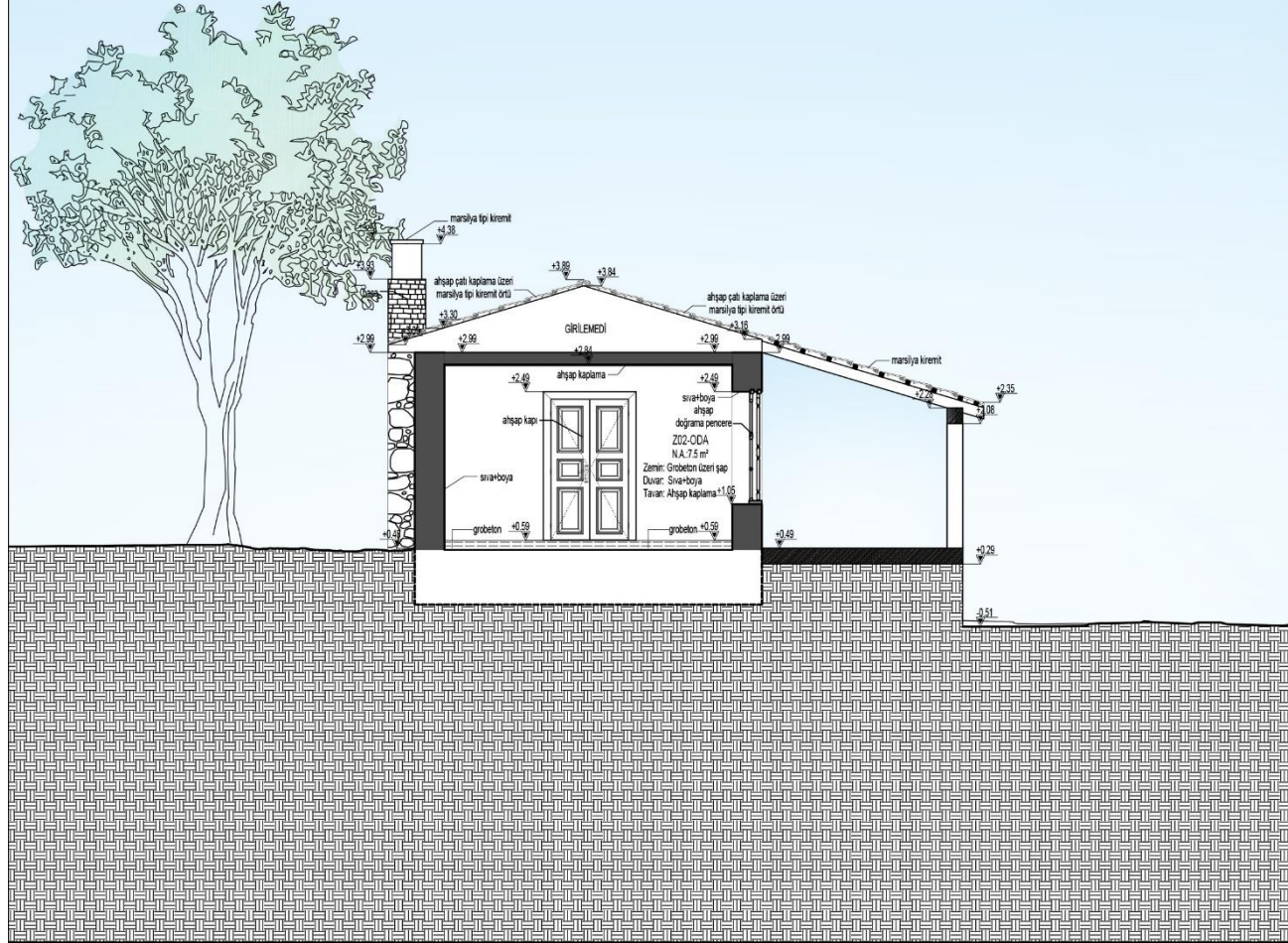
E-E KESİTİ

ÖLÇEK: 1/50

ESKİ KÖY EVİ EK YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

ESKİ KÖY EVİ EK YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

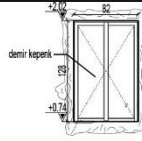
C-C KESİTİ

ÖLÇEK: 1/50

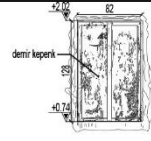
ESKİ KÖY EVİ ANA YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

1-2-3 NOLU PENCERE DETAYLARI

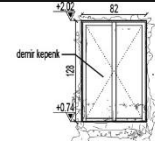
4 NOLU PENCERE DETAYI

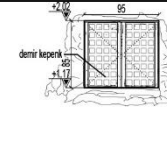
DIŞ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

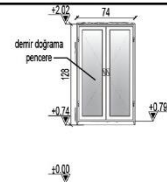
DIŞ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

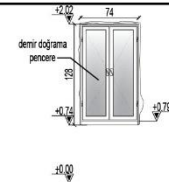
DIŞ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

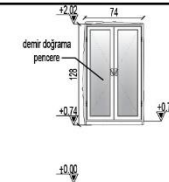
DIŞ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

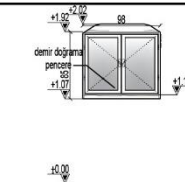
İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

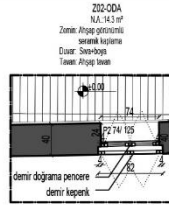
İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

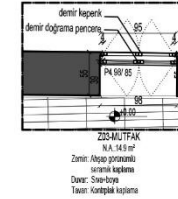
PLAN Ö:1/10

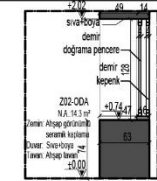
PLAN Ö:1/10

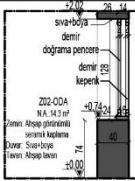
PLAN Ö:1/10

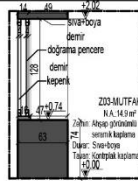
PLAN Ö:1/10

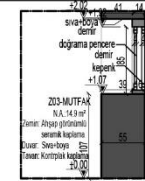
KESİT Ö:1/10

KESİT Ö:1/10

KESİT Ö:1/10

KESİT Ö:1/10

PENCERE DETAYLARI

ÖLÇEK: 1/10

ESKİ KÖY EVİ ANA YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

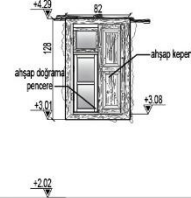
5-6 NOLU PENCERE DETAYLARI

DIŞ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

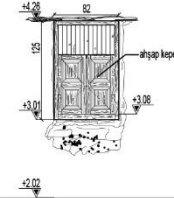
İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

7 NOLU PENCERE DETAYI

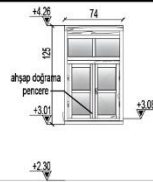

DIŞ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

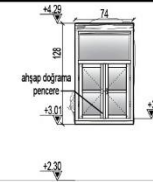
8 NOLU PENCERE DETAYI

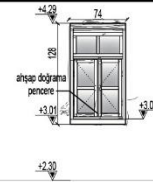
DIŞ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

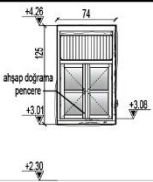
İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

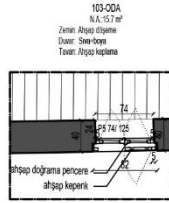
İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

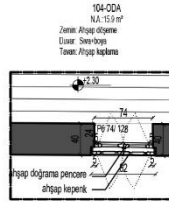
İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

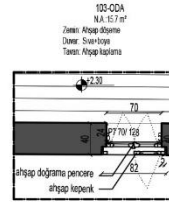
İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

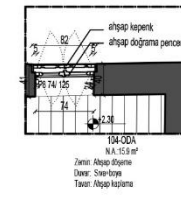
PLAN Ö:1/10

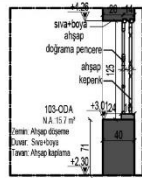
PLAN Ö:1/10

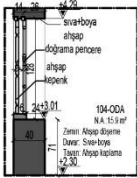
PLAN Ö:1/10

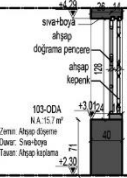
PLAN Ö:1/10

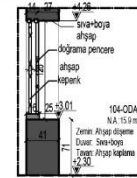
KESİT Ö:1/10

KESİT Ö:1/10

KESİT Ö:1/10

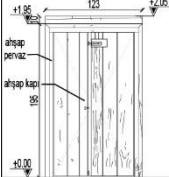
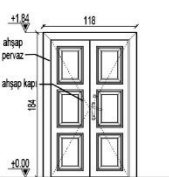
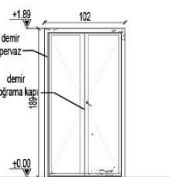
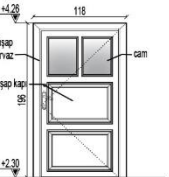
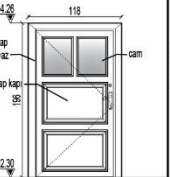
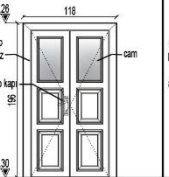
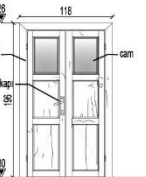
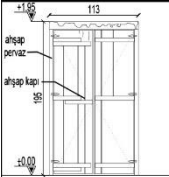
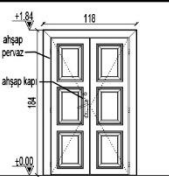
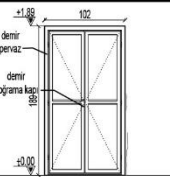
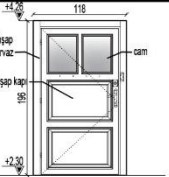
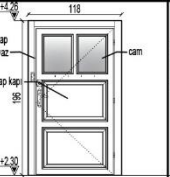
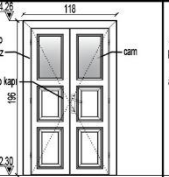
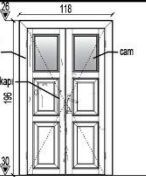
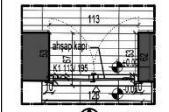
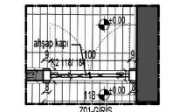
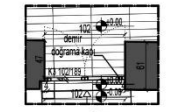
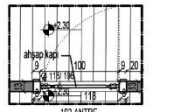
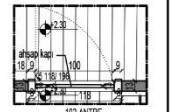
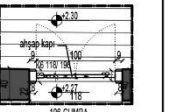
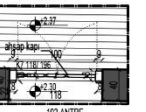
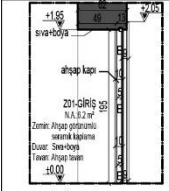
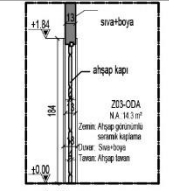
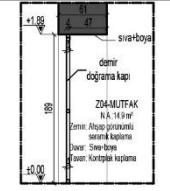
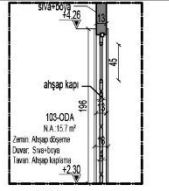
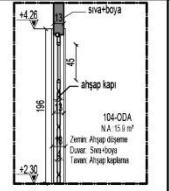
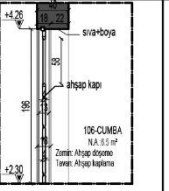
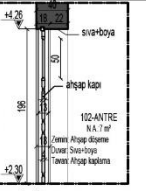

KESİT Ö:1/10

PENCERE DETAYLARI

ÖLÇEK: 1/10

ESKİ KÖY EVİ ANA YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

1 NOLU KAPI DETAYI	2 NOLU KAPI DETAYI	3 NOLU KAPI DETAYI	4-5 NOLU KAPI DETAYLARI		6 NOLU KAPI DETAYI	7 NOLU KAPI DETAYI
						
DIŞ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10	DIŞ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10	DIŞ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10	DIŞ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10	DIŞ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10	DIŞ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10	DIŞ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10
						
İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10	İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10	İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10	İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10	İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10	İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10	İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10
Z01-GRİŞ N.A. 5,7 m ² Zemin: Ahşap çitirmeli sırtakı kaplama Düver: Sıva-boya Tavan: Ahşap tavan	Z03-ODA N.A. 14,1 m ² Zemin: Ahşap çitirmeli sırtakı kaplama Düver: Sıva-boya Tavan: Ahşap tavan	Z04-MUTFAK N.A. 14,9 m ² Zemin: Ahşap çitirmeli sırtakı kaplama Düver: Sıva-boya Tavan: Korknak kaplama	103-ODA N.A. 15,7 m ² Zemin: Ahşap çitirmeli Düver: Sıva-boya Tavan: Ahşap kaplama	104-ODA N.A. 15,9 m ² Zemin: Ahşap çitirmeli Düver: Sıva-boya Tavan: Ahşap kaplama	102-ANTRE N.A. 7 m ² Zemin: Ahşap çitirmeli Düver: Sıva-boya Tavan: Ahşap kaplama	105-BANYO N.A. 5,3 m ² Zemin: Ahşap çitirmeli Düver: Ahşap kaplama Tavan: Ahşap kaplama
						
PLAN Ö:1/10	PLAN Ö:1/10	PLAN Ö:1/10	PLAN Ö:1/10	PLAN Ö:1/10	PLAN Ö:1/10	PLAN Ö:1/10
						
KESİT Ö:1/10	KESİT Ö:1/10	KESİT Ö:1/10	KESİT Ö:1/10	KESİT Ö:1/10	KESİT Ö:1/10	KESİT Ö:1/10

KAPI DETAYLARI

ÖLÇEK: 1/10

ESKİ KÖY EVİ EK YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

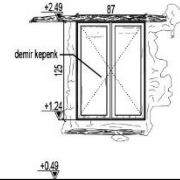
1-2 NOLU PENCERE DETAYLARI

DIŞ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

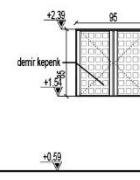
DIŞ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

3 NOLU PENCERE DETAYI

DIŞ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

4 NOLU PENCERE DETAYI

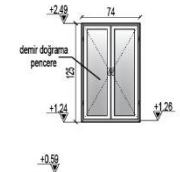

DIŞ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

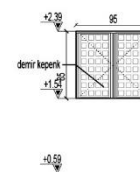

İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

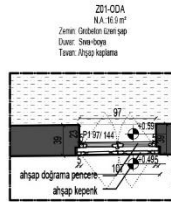
İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

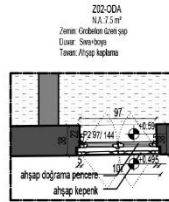
İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

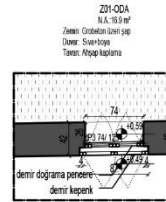
İÇ GÖRÜNÜŞ Ö:1/10

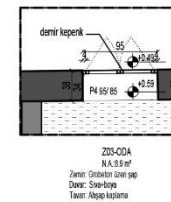
PLAN Ö:1/10

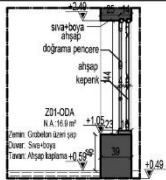
PLAN Ö:1/10

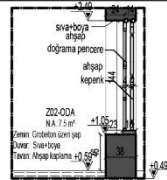
PLAN Ö:1/10

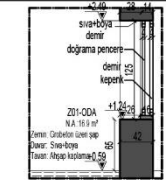
PLAN Ö:1/10

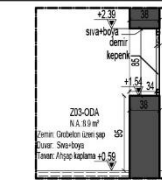
KESİT Ö:1/10

KESİT Ö:1/10

KESİT Ö:1/10

KESİT Ö:1/10

PENCERE DETAYLARI

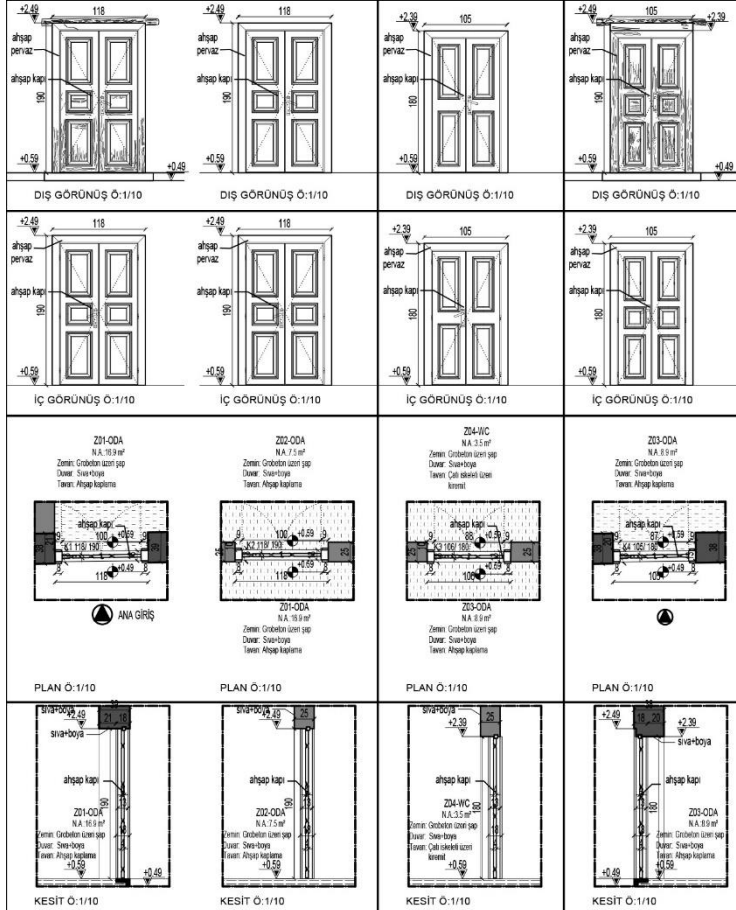
ÖLÇEK: 1/10

ESKİ KÖY EVİ EK YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

1-2 NOLU KAPI DETAYLARI

3 NOLU KAPI DETAYI

4 NOLU KAPI DETAYI

KAPI DETAYLARI

ÖLÇEK: 1/10

ESKİ KÖY EVİ ANA YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

KUZEY CEPHESİ

DOĞU CEPHESİ

GÜNEY CEPHESİ

BATI CEPHESİ

CEPHELER

ESKİ KÖY EVİ EK YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

KUZEY CEPHESİ

DOĞU CEPHESİ

GÜNEY CEPHESİ

BATI CEPHESİ

CEPHELER

ESKİ KÖY EVİ ANA YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

Z01-GİRİŞ

Z03-MUTFAK

Z02-ODA

ZEMİN KAT ODALARI

ESKİ KÖY EVİ ANA YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

101-MERDİVEN

102-ANTRE

103-ODA

1. KAT ODALARI

ESKİ KÖY EVİ ANA YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

104-ODA

105-BANYO

106-CUMBA

1. KAT ODALARI

ESKİ KÖY EVİ EK YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

Z01-ODA

Z03-ODA

Z02-ODA

Z04-ODA

ZEMİN KAT ODALARI

ESKİ KÖY EVİ ANA YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

1 NOLU PENCERE

3 NOLU PENCERE

2 NOLU PENCERE

4 NOLU PENCERE

PENCERE DETAYLARI

ESKİ KÖY EVİ ANA YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

5 NOLU PENCERE

7 NOLU PENCERE

6 NOLU PENCERE

8 NOLU PENCERE

PENCERE DETAYLARI

ESKİ KÖY EVİ ANA YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

1 NOLU KAPI

3 NOLU KAPI

2 NOLU KAPI

4 NOLU KAPI

KAPI DETAYLARI

ESKİ KÖY EVİ ANA YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

5 NOLU KAPI

7 NOLU KAPI

6 NOLU KAPI

KAPI DETAYLARI

ESKİ KÖY EVİ EK YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

1 NOLU PENCERE

3 NOLU PENCERE

2 NOLU PENCERE

4 NOLU PENCERE

PENCERE DETAYLARI

ESKİ KÖY EVİ EK YAPI - RÖLÖVE PROJESİ

1 NOLU KAPI

3 NOLU KAPI

2 NOLU KAPI

4 NOLU KAPI

KAPI DETAYLARI

EK 4: Eski Letoon Kutsal Alanı Fotoğraf Arşivi⁴²

175

⁴² Eski Letoon Kutsal Alanı fotoğrafları 'Salt Araştırma' [154] arşivindedir.

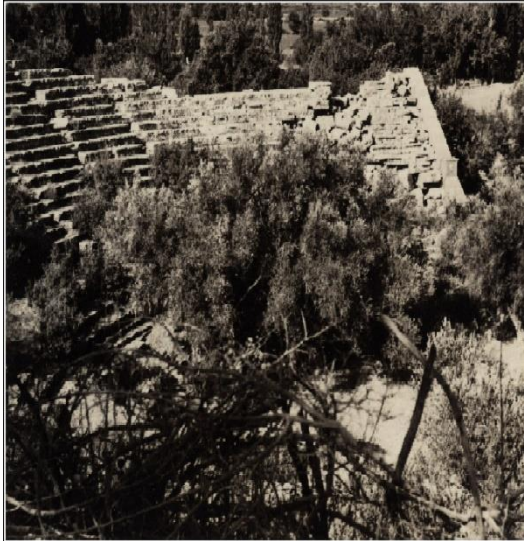
ESKİ LETOON KUTSAL ALANI FOTOĞRAFLARI

7-LET-THE-1 2
Entrée d'un théâtre
romain près de
Fethiye, en Turquie
du Sud.
(en face de
Khodan).
Latoon -

J.L. LAR-0165 1958

Latoon tiyatrosu, Jane Laroche, 1958

7-LET-THE-INT. 2 2
Intérieur du
même théâtre
près de
Fethiye -
Latoon

J.L. LAR-0166

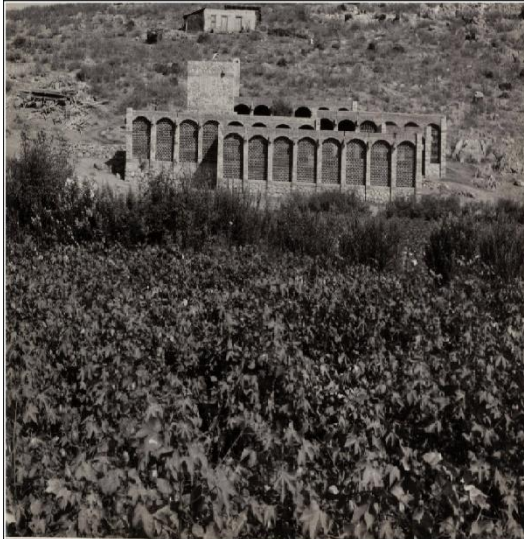
Latoon tiyatrosunun iç kısmı, Jane Laroche, 1960

ESKİ LETOON KUTSAL ALANI FOTOĞRAFLARI

Intérieur du Musée de Letoon
7. LET. MUS. INT. 9
Letoon (photo H. Metzger).
L.M. 017

3 Letoon müzesi, Antalya, H. Metzger, 1960

Extérieur du Musée de Letoon
5-étage Photo. H. Metzger -
7. LET. MUS. EXT. 3.
L.M. 018

4 Letoon müzesi, Antalya, H. Metzger, 1960

ESKİ LETOON KUTSAL ALANI FOTOĞRAFLARI

7 - Letoon - Lycie -
Johannsen des Musée -

5) LAR-0103

photo H. Metzger -

Letoon müzesi, Antalya, H. Metzger, 1960

7. Letoon - Lycie -
Le Musée -

photo. H. Metzger - LAR-0103

6

Letoon müzesi, Antalya, H. Metzger, 1960

ESKİ LETOON KUTSAL ALANI FOTOĞRAFLARI

Üç dilli Letoon Yazıtı, 1980'ler